

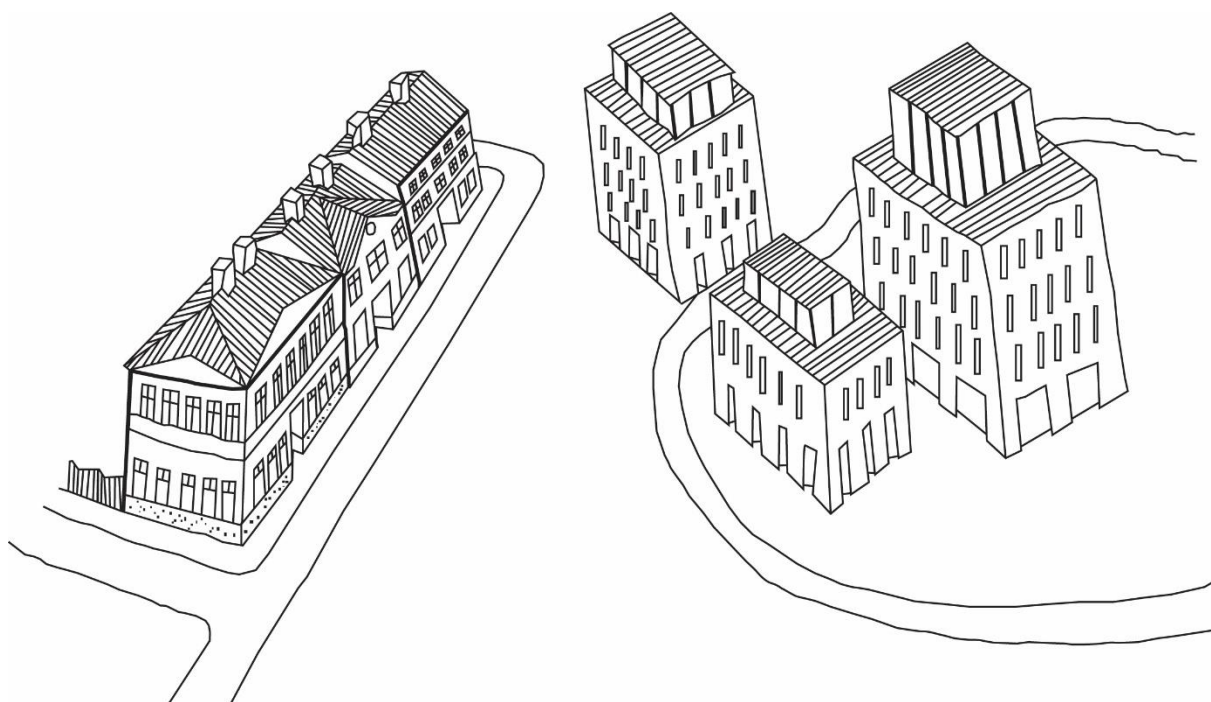

GÖTEBORGS UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR KULTURVETENSKAPER

BYGGA GAMMALT PÅ NYTT

Staden, arkitekturen och ett uppror på nätet

Lovis Moreau

Examensarbete:	30 hp
Kurs:	Masterexamensarbete i etnologi
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt/2017
Handledare:	Kerstin Gunnemark
Examinator:	Åsa Andersson

Illustration framsida: Leo Eriksson, digital bearbetning Linnéa Thoor

Illustration baksida: Lovis Moreau

Göteborgs universitet

Institutionen för kulturvetenskaper

Box 200

SE-405 30 Göteborg

Detta masterexamensarbete är allmän och offentlig handling.
Författaren har upphovsrätten och examensarbetet får inte
begagnas annat än för enskilt bruk utan författarens tillstånd

Innehållsförteckning

I

Ämnesval	1
Problemformulering	2
Syfte och frågeställningar.....	7
Avgränsningar	7
Tidigare forskning	8
Teori	12
Metod och material.....	14
Fältet i fickan, att fältarbete på Facebook.....	14
Ständigt mitt i fältet, intervjuer i stadsmiljö	16
Internetvett och etiska ställningstaganden	18
Reflexivitet	20
Disposition.....	21

II

Bakgrund, byggande och rivande.....	23
-------------------------------------	----

III

Tillbaka till mormors glasveranda.....	27
Personliga minnen	27
Kollektiv glömska.....	32

VI

Modernismen som ett krig.....	36
Rivningarna under 1900-talets mitt	36
Matematik och känsla	40
I en viss vinkel, i ett visst ljus.....	43

V

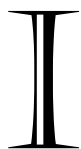
Tankar om arkitektkåren	48
Den allsmäktige arkitekten	48
Uttolkare av tiden	56
Tankar om arkitektutbildningen	58

VI

Vem är staden till för?	61
Turisterna.....	61
Söndagspromenaderna.....	66

VII

Nätverk i rörelse - slutdiskussion	71
Summary.....	78
Källor	i
Intervjumaterial	i
Digitala källor	i
Trycka källor.....	iii
Bilagor	vi
Frågelista	vi
Informanter	vii

Ämnesval

Under våren 2017 när jag skriver det här sitter jag på åttonde våningen i ett femtiotalshus i Biskopsgården. Genom fönstret ser jag nästan hela Göteborg. Precis nedanför ligger Vårväderstorget, ett typiskt folkhemstorg med avlånga tvåvåningsbyggnader planerade för vardagens kommers och service (jfr. Gunnemark 1998:54f). Bakom torget ligger några punkthus i åtta våningar med stora fönster på åttonde våningen, byggda som ateljélägenheter för konstnärer. Lite längre bort ser jag Eriksbergskranen, ett minne av Göteborgs historia som varvsstad vilken nu står mitt i ett område av dyra bostadsrätter med utsikt över älven. På andra sidan älven sticker flera kyrktorn upp med Masthuggskyrkan högst och störst av dem alla. Sjömanshustrun spanar mot hamninloppet efter någon som aldrig kommer tillbaka och Skansen Kronan minner om en tid då den som kom in i älven inte nödvändigtvis hade goda avsikter. Lite längre bort ser jag Liseberg och Gothia Towers, kärnan i vad som kallas evenemangsstaden. Det här är bara några av de fragment av stadens historia som jag kan se, bara genom att blicka ut över de byggnader som syns från mitt fönster.

Där jag växte upp i en by på Öland är utsikten betydligt annorlunda, en grusväg, en gammal skrutlig lada och en stor gräsmatta på vilken det står en arkitektritad biljettkur fastsurrad i ett träd. Biljettkuren hade från början stått i Ottenby längst nere på södra Öland, men arkitekten som hade ritat den hade inte tänkt på de hårda vindarna på den södra udden och den framtunga kuren välte upprepade gånger. Till sist tröttnade de på den snygga men opraktiska kuren och min pappa fick den, mot att han hämtade den. Om det var så att han ville ha den som någon form av triumf över sin kollegas misslyckande eller om han helt enkelt tyckte att det var en ovanligt snygg redskapsbod har jag fortfarande inte fått klarhet i. Min pappa är arkitekt och när jag var yngre såg jag och många i min omgivning det nästan som en självklarhet att jag skulle följa i hans fotspår. Mitt intresse för städer är dock minst lika präglad av min mamma som är kulturgeograf. Vi åkte ofta till städer på semester och tittade på allt ifrån ikonbyggnader till gatornas stenläggning och hur de placerat uteserveringar. Detta gjorde att jag från späd ålder

förstod att staden är något som skapas och förändras. Att ingenting i en stad bara är eller har blivit utan att det bakom alltifrån hur gatunätet ser ut till hur dörrhandtag utformats finns en orsak och en tanke, många människor och mycket arbete.

Anledningen till att jag valde att läsa etnologi och inte arkitektur är min förundran över oss människor. Varför vi gör som vi gör. Hur allt det där vi ser som självklarheter precis som städer skapas och förändras. Förundran var också min första reaktion när jag under hösten 2016 hittade gruppen Arkitekturupproret på Facebook. Det finns otaliga sidor som lägger upp bilder på hur det såg ut i städer för 100 år sedan. Men här var en grupp som vill bygga nya hus som ser ut som gamla. Och när jag såg det stora medlemsantalet insåg jag att det finns många som tycker att det är en god idé. Min förundran övergick nästan omedelbart i ett avfärdande av dessa idéer. Och det var denna reaktion hos mig själv som gjorde att jag inte riktigt kunde släppa tanken på Arkitekturupproret. Jag som i många andra frågor anser att det är viktigt att se fundamentalt annorlunda alternativ till rådande system, strukturer och normer tänkte att det här var orimligt.

Under grundkursen i etnologi berättade en föreläsare att en historiker sagt till honom att det etnologer ägnar sig åt egentligen bara är självterapi. Detta är något jag ofta kommer att tänka på. I mina tidigare uppsatser har jag återupplevt mina tidiga tonår genom att skriva om tjejer på fritidsgårdar och min kandidatuppsats handlade om mönsterkonstruktörer, ett yrke jag är utbildad till men aldrig har jobbat som. Att jag väljer att skriva mitt masterexamensarbete om arkitektur skulle kunna ses som att jag behandlar ytterligare en karriärväg som jag valt bort. Men den självterapeutiska delen i den här studien handlar om min initiala reaktion, vilken efter en del funderande övergick i en genuin nyfikenhet på vilka människorna är som engagerar sig i Arkitekturupproret och hur de tänker kring utformandet av våra städer.

Problemformulering

För många av oss utspelar sig den största delen av våra liv i en stad. Det urbana bygger på en mänsklig överenskommelse om funktioner och levnadsvillkor då stadens offentliga miljöer är något som många människor delar. Stadsrummet är i ständig förändring för att tillgodose olika tiders rådande behov, men framförallt rådande ideal. Tanken om den goda staden speglar tanken om det goda samhället (Ramberg 2012:47, Tunström 2009:15). Att planera en stad är också att planera människors liv; hur vi ska röra oss, hur vi ska bo, vad vi ska göra och vad vi inte ska göra. Samtidigt som få har inflytande över hur den ska utformas. Arkitekturen påverkar våra

liv och arkitekturen i sin tur påverkas av tekniska lösningar. Ett tydligt exempel på detta är när det under slutet av 1800-talet blev möjligt att gjuta tillräckligt stora stålbalkar för att det skulle vara möjligt att ha stora fönster i bottenvåningen på byggnader. Detta påverkade handeln då butiker nu kunde visa upp sina varor i skyltfönster. En teknisk lösning som ledde till ny arkitektur, vilket i sin tur bidrog till nya sätt att konsumera. (Bergman 2003)

Det finns inga andra sammanhang där vi utsätts för andra människors smak så som i en stadsmiljö. Vi kan välja vad vi ska ha på oss, vilken musik vi ska lyssna på och vad vi ska äta. Men det är bara ett litet fåtal som kan bestämma hur byggnaderna som omger oss ska se ut. Inte alla uppskattar det som byggs i våra städer, men innan sociala mediernas genomslag har det inte funnits någon kanal för lekmän att uttrycka sin åsikt om vår tids arkitektur. Det har inte heller funnits något enkelt sätt att komma i kontakt med likasinnade. Visserligen har motstånd mot specifika projekt förekommit, exempelvis rivningen av Haga i Göteborg och striden om almarna i Kungsträdgården i Stockholm engagerade stora grupper långt innan internet blev tillgängligt för större delen av befolkningen (Holmberg 2006; Stahre 1999). Däremot har det inte funnits någon plattform att samlas kring där nybyggnation i allmänhet kritiserats och alternativ diskuterats. Som med många andra företeelser har internet i allmänhet och Facebook i synnerhet möjliggjort att personer som aldrig har träffats kan diskutera sitt specialintresse. År 2014 startades Facebooksidan Arkitekturupproret under parollen ”Det finns alternativ till fyrkantiga lådor”. Tidigare fanns flera sidor med liknande inriktning som ”Nyproduktion i klassisk tradition” och ”Stoppa förfulningen av våra städer” vilka samlades under en och samma sida, vilken i skrivande stund har över 20 000 följare. Vid årsskiftet 2016/17 skapades även ett antal mer lokalt inriktade Facebookgrupper för olika svenska städer. I oktober 2016 bildades den ideella föreningen Arkitekturupproret för att kunna ta emot donationer och sköta administration. Föreningen har en styrelse som består av nio personer, varav två är kvinnor och sju män. Det finns även en arbetsgrupp med runt trettio av föreningens mest aktiva medlemmar. Den primära kommunikationskanalen för Arkitekturupproret är fortfarande Facebook, men de har även en hemsida där det regelbundet läggs upp blogginlägg skrivna av medlemmar. Här finns också mer formell information om föreningen att finna, som styrelse och stadgar;

Arkitekturupprorets syfte är att verka för vackrare nybyggnation i Sverige och samtidigt värna om vårt kulturarv. Vi vill att tidlösa skönhetsvärden, fantasi, omsorg och variation återigen ska få influera hur vår livsmiljö gestaltas. Detta vill vi åstadkomma bl.a. genom att:

- skapa debatt om våra byggda miljöer, ifrågasätta det rådande elitistiska smakmonopolet och låta ”vanligt folk” göra sina röster hörda;

- visa exempel från andra länder på lyckad nyproduktion;
- dela ut ett årligt kalkonpris, och – om kandidater finns – ett finpris för det nybygge som framröstats som landets fulaste respektive vackraste;
- se till att PBL¹ följs och initiera eller stödja aktivism mot rivningar och förvanskningar av estetiskt och kulturhistoriskt värdefulla byggnader samt mot stilbrytande nybyggnation i äldre miljöer;
- dela med oss av våra samlade kunskaper genom vårt växande nätverk av kompetenta yrkesmän till de politiker och byggbolag som vågar tänka utanför lådan och börja bygga vackert och inspirerande igen²

Vad som är ”vackrare nybyggnation” eller ”lyckad nyproduktion” är svårt att veta enbart genom att läsa föreningens stadgar. Men genom att titta på de exempel som lagts upp på hemsidan och i gruppen på Facebook går det att förstå att det handlar om att gå tillbaka till att bygga som det gjordes innan funktionalismens intåg under 1930-talet. Förebilden är framförallt de stilar som var populära i västvärlden kring sekelskiftet som nyrenässans, jugend och nationalromantisk stil. Det handlar både om rena reproduktioner och kopior av byggnader från den här tiden, men också om senare arkitekturstilar som inspirerats av äldre tiders arkitektur.

Kritik mot den modernistiska arkitekturen är inte någon ny företeelse. Urbanforskaren Nan Ellin beskriver i *Postmodern Urbanism* hur det redan under slutet av 1950-talet började höjas röster mot ödeläggandet av existerande stadsplaner och massproducerade, glest utplacerade hus. Kritiken utvecklades och under 1960-1970-talet till rörelser som förklarade modernismen som död och såg nya och bättre sätt att skapa miljöer för människor att leva i. Ur denna kritik föddes flera postmoderna arkitekturstilar och idéer om stadsplanering. Vissa med konservativa tendenser där lösningen på modernismens problem ansågs ligga i historien. Ellin beskriver det tidiga 1990-talet som en tid av *re-everything*, som i *recycle, revitalize, renew*. (Ellin 1995:3ff)

Prefixet *re-* eller *åter-* har nu nästan 30 år senare fått allt större relevans. Som jag ser det finns det två skäl till detta. Det ena är vår medvetenhet om jordens ändliga resurser, vilket leder till återvinning och återbruk av material. Det andra är tanken om att det var bättre förr och en önskan om återgång, vilket leder till återbruk av tankegods. Tanken om att det som byggdes förr var bättre går att koppla till en större strömning av retrovurmande och nostalgi i samhället,

¹ Plan- och bygglagen, mitt förtydligande

² <http://www.arkitekturupproret.se/om-au/> Hämtad 2017-04-04

vilka inte på något sätt mattats av sedan postmodernismens höjdpunkt under 1990-talet. I allt från inredning, kläder och musik blickas det tillbaka på hur det tidigare sett ut och låtit. Retrovågen har medfört en omvärdering av att upprepa gamla idéer och att något gjorts tidigare betraktas som positivt (Gunnemark 2006:217f). Vi köper teakbord, rayonklänningar och vinylskivor som om det inte fanns någon morgondag. När samtiden framställs som osäker blir kontinuitet viktigare än framåtskridande. Samtidigt har bilden av framtiden blivit mörkare. Sociologen Zygmunt Bauman skriver i sitt sista verk *Retropia* (2017) om hur framtiden gått från att vara den naturliga hemvisten för hopp och förväntningar, idag snarare målas upp som en mardröm av osäkerhet. När framtiden ter sig osäker är det lätt att vända sig mot den pålitliga, men vagt ihågkomna, dåtiden. I det förflutna förmodas väl beprövade lösningar finnas, som sedan förlorats eller förvanskats när vi någonstans valde fel väg. För att ställa saker och ting till rätta behöver vi återvända till vägskalet och välja om och välja rätt enligt retropisterna. (Bauman 2017:9ff).

Den vaga bilden av historien är avgörande för att nostalgin ska kunna vara framgångsrik. Litteraturprofessorn Svetlana Boym citerar i *The Future of Nostalgia* den amerikanske kulturhistorikern Michael Kammen som beskriver nostalgi som historia utan dåligt samvete och [kultur]arv som något som fyller oss med stolthet snarare än skam. Men för att inte känna det dåliga samvetet och skammen över historien krävs en viss distans. Boym beskriver hur hon själv, efter att ha lämnat Sovjetunionen utan möjlighet att återvända, liksom många emigranter inte kunnat unna sig att längta tillbaka. Istället blir det kommande generationer som blickar tillbaka och söker rötter. Nostalgi blir på så vis en lyx, förunnat dem som inte behöver komma ihåg historiens baksidor. (Boym 2001:11)

Med en tillräcklig distans går det att plocka de bästa bitarna ur historien och bortse från de delar som skulle fylla oss med avsmak. I stadsbilden blir det tydligt hur vissa delar av historien lyfts fram medan andra delar, ofta mer närliggande, plockas bort. Vilken del av historien som lyfts fram har ofta politiska och ideologiska skäl. Etnologen Lotten Gustafsson visar hur Tallinn efter Estlands självständighet skapat sig en identitet som medeltida hansestad. Estland är ett land som under långa perioder varit ockuperat, senast av Sovjetunionen. Genom att lyfta delaktigheten i handelsförbundet Hansan placerar sig Tallinn som en del i den europeiska historien snarare än i den svenska, ryska eller sovjetiska. (Gustafsson 2002:34f) Liknande tendenser går att se i flera postsocialistiska städer. Med exempel från bland annat Dresden och Berlin beskriver etnologen Sofi Gerber hur spåren av andra världskriget och Östtyskland raderas ur stadsbilden i tyska städer och ersätts av reproduktioner av byggnader från tiden innan

världskrigen för att skapa en känsla av kontinuitet i det enade Tyskland (Gerber 2011:46f). Dessa länders 1900-tals historia skiljer sig dock markant från Sveriges. Här finns inga minnen av krig, ockupation och totalitärt styre från de senaste 100 åren att bygga bort. När stora delar av Europa låg i ruiner vid 1900-talets mitt påbörjade Sverige istället sin guldålder.

Under denna period efter andra världskriget skulle ett nytt samhälle skapas, och i det ingick att riva byggnader som påminde om det gamla och ersätta dem med det moderna samhällets arkitektur (Schönbeck 1994:186f, Ristilammi 1994:47). Redan under slutet av 1960-talet började dock den äldre bebyggelsen omvärderas. I kontrast till den nya bebyggelsen, som formats för att vara rationell och funktionell, framstod de gamla kvarteren med sin blandning av verksamheter som värd att ta tillvara. Många av dem som flyttade in i de nedgångna innerstadsmiljöerna på 1960-talet kan benämnas som politiskt och kulturellt radikala aktivister. De kom under 1980-talet att följas av en välbeställd medelklass för vilka närheten till kaféer, restauranger och nöjen var viktig. I takt med att bostadspriserna ökade skedde en uppiffning av stadsrummet, vilken accelererade när fler och fler kommersiella aktörer involverade sig. (Franzén, Hertting & Thörn 2016:20f) Ett exempel på en äldre stadsmiljö vars värde omvärderats är Haga i Göteborg. Från att ha stått överst på listan över områden som skulle rivas under 1960-talet, till att idag vara ett självklart inslag i marknadsföringen av Göteborg. Tack vare att delar av den äldre bebyggelsen efter protester fick stå kvar. (Holmberg 2006:59f) Städer har på senare år blivit produkter på en global marknad. Och produkter behöver marknadsföras. Marknadsföringen går ut på att sälja in stadens unika, men samtidigt igenkännbara, atmosfär. (Thörn & Holgersson 2014:21) Här spelar den äldre bebyggelsen en stor roll. Exakt vilken epok som speglas är inte alltid viktigt, utan det viktiga är att det står i kontrast till nutiden. Etnologen Owe Ronström visar i sin studie av Visbys profilering som medeltidsstad hur de medeltida lämningarna blandats upp med ett mer allmänt ”från förr” för att skapa den rätta atmosfären. (Ronström 2008:64)

Arkitektur som minner om ett förr i tiden spelar skilda roller i olika tider och på varierande platser. Den kan användas för att radera smärtsamma delar av historien, som i Dresden. Eller skapa en känsla av ett då som aldrig tidigare existerat, som i Visby. Gamla byggnader kan under en period ses som värdelösa och färdiga för rivning, för att strax därpå fyllas med ett nytt värde och restaureras till bättre skick än de någonsin varit i. Idag har städernas äldre bebyggelse blivit ett självklart inslag i turistguiderna. Det finns mäklarfirmor som enbart förmedlar lägenheter i sekelskifteshus och en bostad eller kontorslokal i ett gammalt hus har blivit en statusmarkör.

Men är det möjligt att skapa mervärden av något som definieras av sin ålder? De över 20 000 medlemmarna i Arkitekturupprorets grupp på Facebook verkar anse det. Detta väcker många frågor hos mig. Frågor om då och nu, om makt, om känslor och om vad som är vackert och varför.

Syfte och frågeställningar

Syftet är att belysa hur Arkitekturupproret betraktar nutidens svenska städer som de ser ut idag. Hur de värderar utformningen och vilka de anser har makt över gestaltningen. I analysen ingår även medlemmarnas önskemål om förändrade stadsmiljöideal.

Mina frågeställningar är:

- Vilka problem ser Arkitekturupproret med vad som byggs i svenska städer idag?
- Varför är alternativet att söka sig tillbaka till gångna tiders arkitektur?
- Vilka anser de har makten över stadens utformning?
- Hur ser de på sina egna möjligheter att påverka dem som innehar makten?

Avgränsningar

Då Arkitekturupproret hålls samman genom internet kan medlemmar och sympatisörer befinna sig var som helst i världen. Jag har inte heller avgränsat mig geografiskt när jag sökt informanter utan istället utgått ifrån grad av engagemang. Det har ändå fallit sig så att merparten av mina informanter är bosatta i Göteborgsområdet. Av det skälet är många av exemplen på stadsbebyggelse tagna härifrån, men det här är inte en studie av byggandet i Göteborg. Arkitekturupproret fokuserar heller inte på ett specifikt projekt, områden eller stilar. De uttrycker inte heller tydligt vilka byggnadsstilar det är de vill se framför vad som byggs idag. Även om den största delen av vad som framhävs som goda exempel är reproduktioner eller inspirerat av de stilar som var populära i Europa runt sekelskiftet 1900, som nyrenässans, jugend och nationalromantisk stil. Jag har därför inte kunnat göra någon djupdykning vare sig när det kommer till plats eller stil. Arkitekturupprorets fokus ligger på offentliga byggnader och flerfamiljshus, framförallt i innerstaden. Av den anledningen kommer jag inte gå in på utformandet och uppförandet av villor.

Tidigare forskning

Etnologiämnets framväxt grundades i rädslan för att den nationella allmogekulturen var på väg att gå förlorad i och med industrialismen och moderniteten (Ehn & Löfgren 1996:25). På så sätt har den tidiga etnologin och Arkitekturupproret vissa gemensamma nämnare, men den skillnaden att etnologerna ville dokumentera och arkivera, inte återskapa i stor skala. Efter att forskningens fokus på tidpunkten för ”den traditionella folkkulturens upplösning” flyttat fram några decennier fick etnologerna möjlighet att studera staden och urbant liv (ibid 44ff). Ett exempel är *Nöden i Lund* (1971) av Sven B. Ek, där stadsdelen Nöden i Lund beskrivs, dess historia och människors levnadsvillkor. Det som skiljer etnologin från andra ämnen är fokuseringen på den ”lilla traditionen” och det allmogliga. I etnologins begynnelse var det som benämndes folkliv och folkkultur som studerades. När prefixet ”folk” blev för problematiskt behövde etnologin ett nytt begrepp som skiljde den från andra vetenskapliga grenar, detta begrepp blev vardag (Ehn & Löfgren 1996:78). Idag har begreppet folk, när det står ensamt, i dagligt tal fått en annan klang och används mer som ett generaliserande sätt att benämna människor. Och eftersom folks vardag ofta utspelar sig i städer blir staden platsen för många etnologiska fältarbeten. Att studera människor och företeelser i en stad behöver dock inte innebära att staden i sig är studieobjekt. Det materiella, äldre seder och bruk var fram till 1970-talet i fokus för etnologiska studier men fick sedan under många år stå tillbaka till förmån för studier av de sociala relationerna i samtiden. Under senare år har den skarpa skiljelinjen mellan det materiella och det sociala suddats ut allt mer, samtidigt som samtidens relation till det historiska lyfts fram. (Ramberg 2012:59)

I *Land och stad* (1994) går Mats Hellspång och Orvar Löfgren översiktligt igenom Sveriges historia ur ett etnologiskt perspektiv. Kapitlet om städer beskriver städernas framväxt och villkoren för dess invånare genom tiderna. För att få en bild av den historiska utvecklingen ur ett byggnadshistoriskt perspektiv har arkitekturhistorikern Boris Schönbecks *Stad i förvandling* (1994) och arkitekten Ola Nylanders *Svensk bostad 1850-2000* (2013) också givit mig en kontextuell kunskapsförståelse.

Etnologen Kerstin Gunnemark beskriver i sin avhandling *Hembygd i storstad* (1998) processen för hur en lokal identitet skapas och upprätthålls genom analyser av kvinnors levnadsberättelser i stadsdelen Kortedala i Göteborg. Per-Markku Ristilammis avhandling i etnologi *Rosengård och den svarta poesin* (1994) undersöker hur miljonprogrammen, med området Rosengård i Malmö som utgångspunkt, gått från att vara en framtidsutopi till att bli symbol för

modernitetens misslyckande och ställer den bild av Rosengård som förmedlas i media mot de erfarenheter områdets invånare har. Stadsbyggandet efter 1970-talet har i mångt och mycket varit en reaktion mot miljonprogrammen. Andra ideal än moderna bostäder för alla har istället lyfts fram. En avhandling som varit till stor nytta för mig är *Konstruktioner av framtidens stad* av etnologen Klas Ramberg (2012). Genom att följa processen i fem olika arkitekttävlingar om bostäder och stadsdelar i Sverige under perioden år 1989-2003 ser han vilka visioner om staden och samhället som går att utläsa i utlysningar, bidrag och juryutlåtanden och hur dessa förändrats över tid. Ramberg visar också hur arkitekter och stadsplanerare förhåller sig till historien i sina förslag om framtidens stad. En av de idéer om staden som Ramberg kan utläsa är kvartersstadens återkomst och tanken om att blanda bostäder med andra verksamheter som butiker och arbetsplatser. Kvartersstaden som ideal, med sekelskiftesstaden som förebild, är något som är återkommande i mitt material. Samma tendens ser kulturgeografen Moa Tunström i sin avhandling *På spaning efter den goda staden* (2009) där hon utgår från publikationer från Boverket och Stadsmiljörådet samt artiklar ur tidskriften *Plan* när hon med hjälp av diskursanalys undersöker vad olika begrepp som *stad*, *stadsmässighet*, *täthet* och *funktionsblandning* har för innebörd i planerandet av staden. Den blandade staden framstår som stadsplanerarnas ideal även i etnologen Joakim Forsemalms avhandling *Bodies, Bricks and Black Boxes* (2007). Med utgångspunkt i området runt Långgatorna och Östra Kvillebäcken i Göteborg undersöker han relationen mellan de som har makten att bestämma över hur staden ska utformas, politiker och stadsplanerare, och dem som påverkas av besluten, det vill säga stadens invånare. Forsemalm visar också hur platsernas historia används när staden ska förändras. I fallet med Långgatorna lyfts historien fram och används som en tillgång medan Östra Kvillebäcken framställs som historielöst.

Historiens roll i utformningen av staden blir tydlig i *Kulturarvspolitik* (2007) av etnologen Owe Ronström. Han beskriver hur Visby förändrades för att bli upptagen på UNESCO:s³ världsarvslista. På temat kulturarv och hur bebyggelsens symbolvärde förändras skriver den finska etnologen Sanna Lillbroända-Annala i *Från kåk till kulturarv* (2010). Här beskrivs hur två trästadsområden i de finska städerna Karleby och Ekenäs förändrats över tid och framförallt hur synen på husen i områdena och deras status förändrats från ohälsosamma småstadskvarter till bebyggelse som upplevs som mysig, pittoresk och värd att värna om. Ingrid Martins Holmberg beskriver i *På stadens yta* (2006), hennes doktorsavhandling i kulturvård, en

³ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

liknande process som Lillbroända-Annala, men i en göteborgsk kontext. Med området Haga i Göteborg som utgångspunkt undersöker Martins Holmberg hur husen och området omvärderas, vilken och vems historia som lyfts fram i konstruktioner av platsen samt hur ”gammalt” och ”nytt” påverkar bilden av stadens rum. Hur bilden av Haga konstruerats har påverkats mycket av bevarandekampen som fördes under 1970-talet, en period då äldre bebyggelse började ges ett värde i sig. Detta kan ses som en reaktion på modernismens rationella förhållningssätt till staden. Då 1960-talets stora rivningsvåg är ständigt närvarande i mitt material och Haga nämns ofta som gott exempel på en trevlig plats i staden. Det är också intressant för mig att se hur Arkitekturupprorets medlemmars engagemang i frågor om stadsbyggande står i relation till tidigare rörelser som gjort motstånd mot det som rivs och byggs i staden. En forskare som intresserat sig mycket för motstånd rörande stadens utformning är etnologen Ulf Stahre. I fem monografier diskuterar han hur Stockholm förändrats från 1930-talet och framåt och de sociala rörelser som gjort motstånd mot stadsomvandlingen. *Den alternativa staden* (1999) behandlar åren 1930-1980, med ett särskilt fokus på 1960-talets slut och 70-talets början och proteströrelsen som låg bakom den omtalade striden om almarna i Kungsträdgården 1971. *Den gröna staden* (2004) handlar om ett trafikledsprojekt under 1990-talet och hur delar av det stoppades av miljörörelsen. *Den globala staden* (2007) tar stadsomvandlingen i ett internationellt perspektiv och hur det globala tog sig uttryck lokalt med Stockholm som exempel. *Reclaim the Streets* (2010) beskriver rörelsen med samma namn ur ett internationellt och lokalt perspektiv. I *En stad för de många eller för de få* (2014) återvänder Stahre till Almstriden. Med Almstriden som utgångspunkt tecknar han en bild över hur cityomvandlingen under 1960- och 70-talen möjliggjorde senare stadsbyggande, vilket påverkats av globalisering och nyliberala idéströmningar. Syftet är att undersöka dagens stadsomvandling och de rörelser som motsätter sig den. Ett motstånd som ofta väcker frågan om det är stadens invånare eller tillväxten som står i första rummet när staden planeras.

Motstånd står alltid i relation till makt. Frågan om vem som har makten över stadens utformning och hur städer marknadsför sig är något som tagit plats i forskning i kulturstudier. Sociologerna Catharina Thörn och Helena Holgerson var 2014 redaktörer till antologin *Gentrifiering* i vilken den ojämna fördelningen av makt och resurser som gentrifieringen drivs av och leder till analyseras med exempel från olika europeiska städer. Vem som har makt och tillgång till staden avhandlas även i *Stad till salu* från 2016 där Mats Franzén, Nils Hertting och Catharina Thörn beskriver vilken inverkan entreprenörsurbanismen haft på Göteborg och Stockholm.

Tidigare nämnda forskning rör städer och stadsbyggande i Sverige. Då Tyskland ses som en förebild av Arkitekturupproret när det kommer till nybyggnation i äldre stil är etnologen Sofi Gerbers avhandling *Öst är Väst, men Väst är Bäst* (2011) relevant för min studie. Här undersöks hur personer som varit barn och unga i Deutsche Demokratische Republik (DDR), ser på sin uppväxt och hur forna Östtyskland framställs i en nutida kontext. Bland annat visar hon på hur identitet kopplas till arkitektur när hennes informanter berättar om vilken typ av bebyggelse de växt upp i. Gerber tar även upp hur spåren av DDR raderas ur stadsbilden i tyska städer och ersätts av reproduktioner av byggnader från tiden innan världskrigen. Återskapandet av äldre europeisk stadsbyggnad är även något socialantropologen Staffan Appelgren skriver om i sin avhandling *Huis Ten Bosch* (2007), men här i en japansk kontext. I sydvästra Japan har ett privat företag byggt upp en hel historisk holländsk tegelstad, med syfte att skapa dels ett besöksmål, dels en bostadsort. Utifrån begreppet mimesis, imitation av verkligheten, vill Appelgren skapa förståelse för simulerade miljöer i det japanska samhället. I avhandlingen om *Huis Ten Bosch*, ställs frågor om autenticitet och historisk kontext på sin spets.

I sammanhanget vill jag också nämna konstvetaren Maja Willéns pågående forskningsprojekt vid Stockholms universitet. Willén undersöker bilden av det moderna boendet i byggnader uppförda kring sekelskiftet 1800-1900. Utifrån berättelser i vardagen och i media belyser hon hur dagens krav på ett modernt boende förhåller sig till drömmar och värderingar förknippade med sekelskiftet samt hur begreppen modernt och autentiskt påverkar synen på boendet.⁴ Även om Willéns studie rör inomhusmiljön och den privata sfären medan min studie framförallt rör uppfattningar om gatan och fasader så har hennes forskning tydliga kopplingar till mitt ämne.

Arkitekturforskaren Catarina Stenudds avhandling *Bilder av småstaden, om estetisk värdering av en stadstyp* (2007) är intressant för min studie av två skäl. För det första för att den beskriver och problematiserar estetiska värderingsmönster relaterade till stadsrum, med småstaden i allmänhet och Karlshamn i synnerhet som exempel. Stenudd gör också en jämförelse mellan fackmän och lekmäns estetiska preferenser när det kommer till arkitektur och utifrån vilka idémässiga, estetiska och ideologiska utgångspunkter arkitekter skapar vår livsmiljö. För det andra har *Bilder av småstaden* uppmärksamats av Arkitekturupproret som belägg för en av rörelsens utgångspunkter.⁵ På Arkitekturupprorets hemsida tipsas även om läkaren Gösta

⁴ <http://www.su.se/profiles/mawi2127-1.185750> Hämtad 2017-03-08

⁵ <http://www.arkitekturupproret.se/2016/06/14/ny-avhandling-ifragasatter-arkitekters-smak/> Hämtad 2017-03-08

Alvéns bok *Ohälsosam arkitektur* från 2016 och arkitekten Hans Asplunds *Farväl till funktionalismen* som gavs ut 1980 varför även dessa är intressanta för min studie.⁶

Teori

För att analysera min empiri har jag valt att använda mig av aktör-nätverksteori, ANT. Den franske sociologen, antropologen och filosofen Bruno Latour tillsammans med Michel Callon och John Law lade grunden till denna teori under 1980-talet. Den har sedan dess influerat flera vetenskapliga områden. Grundläggande för ANT är att det inte bara är människor som skapar och förändrar sammanhang och skeenden. Att även materiella ting tillåts spela en avgörande roll i analysen gör att teorin går väl ihop med etnologiämnet som längre studerat människor i relation till föremål och materiella förhållanden. (Saltzman 2008:7f) Det är av samma anledning som jag valt att använda mig av ANT, då det jag studerar är människors förhållningssätt till byggnader och bebyggelse.

Att använda sig av ANT är att undvika dikotomierna mellan människa och materialitet som subjekt och objekt. Detta innebär att människor och materialitet ingår i samma kollektiv och är beroende av varandra. (Latour 1999:193f). Teorins begreppsapparat är omfattande och jag har valt ut ett fåtal som jag här presenterar närmare.

Nätverk förstås enklast genom att dela upp ordet i dess två led, nät-verk. Det är ett nät av olika delar som verkar, eller har en verkan. Nätverkets sammankopplade delar verkar tillsammans, men påverkar också varandra. (Latour 2005:132) Latour vänder sig samtidigt emot att kategorisera aktanter i fasta grupper och ställa dessa grupper mot varandra. Istället menar han att det ska ses som formationer där vad aktanterna gör är det viktiga. (ibid 27ff).

Ett nätverk består av både mänskliga och icke-mänskliga *aktanter*, vilka är nätverkets beståndsdelar. För att markera att vare sig det ena eller andra har en högre eller lägre position i nätverket benämner Latour både individer och artefakter för aktanter (Gunnemark 2008:72).

Inskription är den betydelse en del i nätverket tillskrivs. Vad som uppfattas som essens eller mening kommer inte inifrån tinget självt utan är något som skapas i relation till de andra

⁶ <http://www.arkitekturupproret.se/2017/01/26/farval-till-funktionalismen/> Hämtad 2017-03-08

<http://www.arkitekturupproret.se/2016/12/07/ohalsosam-arkitektur-en-annan-sida-av-funktionalismen-och-modernistisk-arkitektur/> Hämtad 2017-03-08

aktanterna i nätverket (Wenzer 2008:87). En inskription är erfarenhetsbaserad och artefakter laddas med skilda innehåll av olika personer beroende på minnen och kunskap. Begreppet inskription tydliggör därför relationen mellan människa och ting. (Gunnemark 2016:188). I min undersökning är inskription ett användbart begrepp då jag vill undersöka vilka värden byggnader och platser tillskrivs.

Viktigt inom ANT är också alltings föränderlighet, att blivandet ersätter varandet (Knuts 2006:40; Wenzer 2008:91). Aktanterna står alltid i relation till sitt sammanhang, på en viss plats, i en viss tid. Betydelsen förändras när plats byts och tiden är en annan. En aktants plats i nätverket eller en inskription ska därför inte ses som fast. Förflyttningar i tid och/eller rum kan innebära att en *översättning* sker. En översättning kan också medföra att något byter format. Från tanke till handling eller materialisering (Knuts 2006:43). Klas Ramberg använder sig av begreppet när han beskriver processen i arkitektävlingar. Arkitekten översätter arrangörens viljeyttring till ett förslag. Begreppet är i det fallet relaterat till maktutövande. Att en aktant översätter en annan aktants viljeyttring innebär att den förs vidare. (Ramberg 2012:26) Jag använder begreppet översättning i analysen när förflyttningar i tid och rum aktualiseras, men också i relation till maktaspekten. Frågan om vems idéer som förverkligas och resulterar i fysiska byggnader är central i min empiri.

Ett nätverk kan vara löst sammansatt och beroende av situationen, som exempelvis gäster ingår i under en fest. Men det finns nätverk som består betydligt längre och har en mer fast form. En *svart låda* är en sammansättning av aktanter som verkar mycket bra tillsammans och bildar en enhet. Den svarta lådan ifrågasätts därför inte utan upplevs som solid. Att luta sina argument mot en svart låda är att hänvisa till något som anses vara självklart. (Knuts 2006:46) Ett exempel som är relevant i denna studie är att se en byggnad som en svart låda. Moderna hus är otroligt komplexa sammansättningar av olika delar, men så länge allting fungerar upplevs det som en enhet. Konstruktionen blir synlig först när något slutar fungera och vi blir påmind om att inbyggt i huset finns allt från avlopp och elektricitet till dörrhandtag och lister. Den svarta lådans konstruktion blir osynlig av sin framgång. (Latour 1999: 304). En byggnads yttre kan också skapa stereotypa förväntningar på dess inre, vilket även det kan betraktas som en typ av svart låda (Gunnemark 2008:65). Analysbegreppet är inte enbart applicerbart på byggnader, utan även i andra sammanhang konstrueras svarta lådor. För att en svart låda ska kunna fortsätta vara framgångsrik över tid kan den dock behöva öppnas och innehållet omförhandlas. I denna process kan några aktanter bytas ut och därefter sluts den svarta lådan på nytt. Den upphör därmed inte att existera (Knuts 2006:46). När en eller flera av aktanterna som skapar en

byggnad slutar fylla sin funktion kan det leda till en mer eller mindre omfattande renovering. Över tid kan nästan hela huset ha bytts ut, invändigt och utvändigt. Men det står fortfarande kvar och betraktas som ett hus. I vissa fall anses dock inte huset vara värt att bevara och det rivs. Ett exempel på en omförhandling av en svart lådas innehåll som leder till att den helt och hållet upphör att existera.

Metod och material

Fältet i fickan, att fältarbete på Facebook

Internet i allmänhet och Facebook i synnerhet är vad mina informanter anger som förklaring till varför deras intresse och engagemang växt och kunnat ta sig en organiserad form. I början av arbetet med min studie insåg jag inte hur centralt Facebook skulle bli för mitt arbete och jag började därför med att gå igenom föreningens hemsida och ta kontakt med styrelsen för att den vägen hitta informanter. På så sätt fick jag också kontaktuppgifter till två aktiva medlemmar i Göteborg vilka jag genomförde mina första intervjuer med. Det var efter dessa två intervjuer som jag insåg att Facebookgruppen är själva navet för Arkitekturupproret.

Under arbetet med min studie har Facebookgruppen fyllt flera funktioner. Det är genom den som jag försökt skapa mig en förförståelse för fältet, det är också här jag hittat personer att intervjua och tagit kontakt med dem. Jag har också under hela uppsatsarbetet följt vad som läggs upp och diskuteras i gruppen, särskilt under perioden januari-mars 2017 då jag gjort mina mest aktiva observationer.

Arkitekturupproret är en så kallad öppen grupp på Facebook, det betyder att vem som helst med ett konto på Facebook kan se alla inlägg och kommentarer. Det krävs dock medlemskap för att själv kunna kommentera och delta i diskussionerna. För att bli medlem måste en förfrågan ställas som sedan ska godkännas av någon med administratörstatus. Det är bara administratörer för gruppen som kan göra inlägg och de styr på så sätt vad som diskuteras. Även om jag själv inte deltagit i några diskussioner så har jag valt att gå med i gruppen. Genom att bli medlem och aktivera notisfunktionen har jag varje gång som någon av administratörerna lagt upp ett nytt inlägg, fått en notifikation i min mobiltelefon. Det är också i mobilen som jag oftast läser artiklar och de inlägg och de diskussioner som följer. På så sätt har jag sällan haft fältet längre än en armlängds avstånd bort. Lars Kaijser skriver om vikten av att skapa sig en vardag i sitt

fält för att få kontinuitet och struktur i fältarbetet (Kaijser 2011:48). Genom att gå med i den Facebookgrupp som min studie utgår ifrån har jag istället för att skapa en vardag i fält, gjort fältet till en del av min vardag. Jag var flera gånger i veckan inne på forumet, men har inte själv gjort något inlägg. Av de över 20 000 följarna är det också endast ett fåtal som själva kommenterar. Jag har med andra ord varit lika deltagande som det stora flertalet passiva följare. Jag valde att avgränsa min observation till den tid som fältarbetet pågick, februari-mars 2017, de diskussioner från Facebook som jag återger har jag följt i realtid. För att få ett något större material har jag också gått tillbaka och läst vad som publicerats i gruppen i januari 2017.

Under perioden för min observation lades 102 inlägg upp på Facebooksidan av 4 konton med administratörsstatus. En övervägande majoritet av inläggen, 94 stycken, gjordes av en och samma person. Det som lades upp var till större delen exempel på nybyggnader i andra länder, men även äldre och nutida bilder från svenska städer, exempel på vad de anser vara nya och fula byggnader, länkar till artiklar i tidningar och till blogginlägg på föreningens hemsida. Vissa inlägg fick nästan inga kommentarer alls, medan den post som fått flest kommentarer den sista mars, då jag avslutade min observation, hade kommenterats 251 gånger. Det bör tilläggas att det var ett inlägg som publicerats första gången några månader tidigare, men återpublicerades under min observationsperiod. I början av januari passerade gruppen Arkitekturupproret 15 000 medlemmar, den sista mars hade medlemsantalet växt till strax över 21 400. Under februari 2017 startade motsvarande grupper till Arkitekturupproret i Danmark och Norge.

Förutom Facebook har jag, som nämndes tidigare, även gått igenom det som finns upplagt på föreningen Arkitekturupprorets hemsida, www.arkitekturupproret.se⁷. Framförallt har jag läst den blogg där några av de mest aktiva medlemmarna har möjlighet att utveckla sina åsikter och resonemang på ett sätt som det inte finns utrymme för i Facebookgruppen. Nya blogginlägg länkas det till på Facebook och de fungerar som utgångspunkter för diskussioner i gruppen. Mediarkivet på hemsidan där länkar till tidningsartiklar om Arkitekturupproret finns att hitta har också underlättat mitt arbete då det skulle vara ett tidskrävande arbete att leta efter dessa artiklar i landets alla lokaltidningar. Jag är samtidigt medveten om att det kan finnas artiklar som valts bort för att de inte framställer Arkitekturupproret i det ljus de själva vill ses, men då tidningsartiklarna inte är det huvudsakliga materialet i min studie ser jag inte detta som något problem.

⁷ <http://www.arkitekturupproret.se/> hämtad 2017-04-06

En stor del av materialet både i gruppen på Facebook och på hemsidan är bilder, vilka jag av upphovsrättsliga skäl inte kan bifoga till min uppsats. Då bilderna är vad det diskuteras kring utgör de ett viktigt material och jag får därför återge dem i text så som gott jag kan. I de fall bilderna föreställer byggnader eller byggnadstyper som finns i Göteborg har jag kunnat ta egna bilder. Det har främst varit vad som lagts upp på Facebook som avskräckande exempel medan goda exemplen främst visar nyproducerade byggnader utomlands. Jag har även låtit fotografera byggnader och miljöer som nämnts i mina intervjuer. Förutom fotografierna i sig gav detta mig en möjlighet att se på staden med mina informanternas ögon. Under våren har jag även följt ett antal Instagramkonton med arkitekturtema för att kunna jämföra sättet byggnader presenteras av Arkitekturupproret med hur andra gör. Ett av dessa inlägg, som presenterade en byggnad som även visats på Arkitekturupprorets blogg, ledde till att jag själv besökte platsen för att med egna ögon se vad som lyfts fram och vad som utelämnats i de olika framställningarna.

Ständigt mitt i fältet, intervjuer i stadsmiljö

Facebook är utgångspunkten för min studie men det som händer på internet ger inte hela bilden av hur aktivism och intressen tar sig uttryck. Observationer av digitala miljöer behöver sättas i relation till hur medlemmarnas engagemang tar sig till uttryck i deras vardag (Barassi 2016:409f). När etnologer använder sig av de klassiska etnografiska metoderna, observation och intervju, är det för att betrakta miljöer ur samma synvinkel som den grupp som studeras (Ehn & Löfgren 2012:8). För att nå förståelse för vad medlemmarnas engagemang bottnar i och hur de resonerar kring städer och arkitektur har jag under vårvintern 2017 genomfört sju intervjuer med åtta personer som använder sig av Facebookgruppen Arkitekturupproret som plattform för att uttrycka sina åsikter och visa sitt engagemang kring våra städers utformning. Mitt mål med intervjuerna har varit att försöka se staden genom mina informanternas ögon.

Mina första två informanter fick jag kontaktuppgifter till genom en e-post till styrelsens adress. Därefter tog jag kontakt med den person som är mest aktiv med att lägga upp inlägg i Facebookgruppen och som där kallar sig Arkitekturupprorets grundare. Han hänvisade mig till ytterligare tre personer, varav två lever med varandra och jag intervjuade dem tillsammans. De kunde också ge mig kontaktuppgifter till en vän till dem som är med i föreningens arbetsgrupp.

Då hade jag träffat fem män, men enbart en kvinna. Den fördelningen speglar Arkitekturupprorets styrelse. Jag ville ändå ha fler röster från kvinnor i mitt material och frågade därför en av de

kvinnliga styrelsemedlemmarna om hon ville vara med på en intervju. Det ville hon gärna, men av logistiska skäl fick den ske via telefon.

Jag kan inte hävda att jag valt mina informanter utan blivit tilldelad de som ansetts lämpliga av personer i föreningen. Under en av mina intervjuer fick jag också veta att de diskuterat i arbetsgruppen vem eller vilka som ville träffa mig för en intervju. Jag har svårt att se hur jag skulle kommit i kontakt med de här personerna utan att börja uppifrån, med styrelsen och grundaren till Facebookgruppen. Jag ser det också som en fördel att de redan innan jag tog kontakt med enskilda personer, visste att jag skulle höra av mig, vad mitt ärende var och att de godkänt att få sina kontaktuppgifter lämnade till mig. Jag intervjuade således aktiva i den nybildade föreningen, två av dem är styrelsemedlemmar och en är tidigare styrelsemedlem. De övriga fyra ingår i arbetsgruppen. Då engagemang och åsikter om stadsplanering och arkitektur var i fokus för min studie fick jag därmed ett innehållsrikt intervjumaterial. Men för att få en större förståelse för hur Facebookgruppen används tog jag kontakt med en av medlemmarna som gjort flera inlägg på Arkitekturupprorets lokala sida för Göteborg. Hon är däremot inte engagerad i föreningen. Jag var intresserad av att se om hennes tankar om utformningen av våra städer på några punkter skilde sig avsevärt från föreningsmedlemmarnas.

Fem av de sju intervjuerna har genomförts på caféer. Etnologen Eva Fägerborg påpekar vikten av att ta hänsyn till kunskapsmålet vid valet av plats (2011:103). Eftersom samtalen med informanterna handlat om staden och offentliga miljöer, så har det varit fördelaktigt att träffas i en offentlig miljö. Jag har låtit mina informanter bestämma plats och de har med ett undantagsfall valt att träffas på platser i staden som de av olika skäl tycker om. Antingen har det varit i en stadsdel de tycker är fin eller ett kafé där de gillar inredningen och stämningen, vilket blivit en ingång till att prata om utformningen av staden. En av intervjuerna genomfördes av praktiska skäl på ett kafé i närheten av informantens jobb. Här befann vi oss istället i en stadsdel som han verkligen inte tycker är bra planerad eller fin, vilket även det blev ett relevant samtalsämne. Det var även av praktiska skäl som en av intervjuerna genomfördes hemma hos min sista informant. Oavsett var intervjun ägt rum, så har platsen spelat en stor roll. Vi har pratat om det vi har omkring oss och den kringliggande miljön har återkommit som exempel under samtalsgången. Hur viktig miljön varit insåg jag inte förrän jag började transkribera de första intervjuerna, därför har jag återvänt till dessa platser och tagit foton från den plats där vi satt under intervjun, vilka jag har lagt in i samma dokument som transkriberingen. I de senare intervjuerna tog jag foton redan vid intervjutillfället. Det är inte några snygga bilder men fungerar som visuella fältanteckningar som tar mig tillbaka till intervjutillfället (Gradén &

Kaijser 2011:177). Hur viktig platsen är för intervjun, blev särskilt tydligt för mig när jag gjorde en intervju över telefon. Förutom att vi inte kunde se varandra fanns det inget omkring oss att hänga upp samtalet på. Det blev trots detta en innehållsrik intervju på runt 100 minuter, vilket är lika långt som genomsnittet för de intervjuer jag genomfört öga mot öga.

Vid intervjuerna har jag haft med mig en frågelista vilken utformats med utgångspunkt i de teman som avhandlas i Facebookgruppen och i bloggen. Frågelistan har fyllt olika funktioner vid de skilda intervjutillfällena. Under merparten av intervjuerna har frågorna snarare fungerat som hållpunkter för samtalet medan jag under några av intervjuerna i princip följt listan. För mig har det varit viktigt att förhålla mig flexibel till frågelistan för att intervjun inte ska bli för stel och för att jag inte ska gå miste om aspekter som inte står med bland mina frågor (Fägeborg 2011:99). Samtidigt har den fungerat som ett verktyg för att styra intervjun när jag upplevt att det övergått till att mer likna brandtal än samtal.

Internetvett och etiska ställningstaganden

Det ställningstagande som gett mig mest huvudbry är huruvida jag ska ge mig till känna som observatör i Facebookgruppen. Jag har efter mycket funderande kommit fram till att förbli anonym. Som jag tidigare nämnt måste ens medlemsansökan godkännas av en av gruppens administratörer. Personen som godkände min ansökan om medlemskap var den som jag först var i kontakt med när jag sökte informanter. Genom att ansöka om medlemskap har jag också gjort administratörerna medvetna om min närvaro. Den andra anledningen är att jag själv inte kan göra separata inlägg utan enbart kommentera och jag skulle i så fall bli tvungen att kommentera alla inlägg jag läst. Risken hade då varit överhängande att jag skulle få kommentarer adresserade till mig som observatör och i för hög grad påverka diskussionerna. Antagligen hade mitt ställningstagande varit annorlunda om jag befunnit mig i ett forum där medlemmarnas privatliv avhandlas, vilket inte är fallet här. För att inte göra det möjligt att söka upp personer som inte är medvetna om att de är med i min undersökning har jag valt att återge diskussioner från Facebook som referat istället för att direkt citera vad enskilda medlemmar skrivit. För dem som skulle vara intresserade är det dock inga svårigheter att hitta diskussionerna, då forumet är öppet att läsa för vem som helst med ett Facebookkonto. Jag har gjort ”skärmdumpar” på de diskussioner jag refererar till. Det har den fördelen att jag kan se exakt hur sidan såg ut vid ett visst tillfälle (Hyltén-Cavllius 2011:210). Då diskussionerna inte

kommer upphöra när jag avslutat mitt fältarbete är det viktigt för mig att ha fryst de ögonblick då jag gjort mina observationer.

Materialet på hemsidan är Arkitekturupprorets sätt att kommunicera utåt, texterna är genomarbetade och tänkta att läsas av en större publik. Jag ser därför inga hinder till att citera och namnge författaren av inläggen. Däremot har det skapat svårigheter för mig när det kommer till att anonymisera dem jag intervjuat, då vissa av mina informanter även skrivit flera inlägg i bloggen. Detta dilemma är något jag återkommer till.

På hemsidan finns en reservation för blogginläggen ”Åsikter som uttrycks i blogginlägg på arkitekturupproret.se står för den enskilde författaren och är inte nödvändigtvis representativa för Föreningen Arkitekturupprorets hållning i enskilda frågor”⁸. Jag skulle vilja göra samma reservation för större delen av min empiri. Jag ser Facebookgruppen och föreningen Arkitekturupproret som en plattform för personer med åsikter om stadens utformning. Det är ett fåtal av dessa personers utsagor som min studie bygger på och huruvida det är representativt för föreningen kan jag inte bedöma.

De personer jag intervjuat är på grund av sitt engagemang och koppling till Arkitekturupproret svåra att anonymisera. Då jag även valt att referera till blogginlägg som i vissa fall är skrivna av mina informanter kan jag inte anonymisera dem på ett ställe, men inte på ett annat. Jag benämner dock mina informanter enbart med förnamn för att mitt masterexamensarbete inte ska vara bland det första som kommer upp vid en internetsökning på någon av dem. Ingen av mina informanter har heller bett om att bli anonymiserad med motiveringen att de står för sina åsikter. Men detta innebär självklart inte att de står bakom min analys. Mitt material innehåller inte heller några personliga avslöjanden eller liknande som skulle kunna skada mina informanter eller någon annan.

Anonymisering skulle kunna medföra en risk att forskaren avsäger sig ansvaret för hur informanternas berättelser framskrivs. Det är enkelt att plocka in lösryckta citat för att visa egna poänger, när citaten ska användas för att framställa informantens hållning. Ett citat som fångar läsarens uppmärksamhet fångar inte nödvändigtvis de tankar som framkommit under intervjun som helhet. Genom att låta mina informanter figurera med sina riktiga namn har jag tvingat mig själv att vara noggrann med att det är informantens röst som hörs och inte min egen.

⁸ <http://www.arkitekturupproret.se/om-oss/om-au/> Hämtad 2017-03-31

Samtidigt är det jag som valt vilka teman analysen ska kretsa kring och vilka delar av intervjuerna som är intressanta för min analys. Inledningsvis utgick jag från ett rörligt sökarljus, utan förbestämt fokus och kunde då inte informera mina informanter om studiens avgränsning. En studie som denna är processuell och då syftet kan ändras under arbetets gång är det inte möjligt att säga exakt vad intervjun kommer mynna ut i (Fägeborg 2011:102).

Reflexivitet

En stor del av min studie handlar om vad mina informanter tycker om olika byggnader, byggnadsstilar och miljöer. Det är därför på sin plats att jag kort presenterar mitt eget tyckande om bebyggelsen i städer och hur det kan ha påverkat min studie.

Jag kände igen mig i Owe Ronströms beskrivning när han skriver att ”Mitt intresse för det förflutna är i grunden svagt. Det som intresserar mig är istället att det finns så många som brinner för gamla tider” (Ronström 2008:22) Hur historien används och vilka konsekvenser det får är intressantare för mig än historien i sig. Mitt intresse för estetiska uttryck i allmänhet och arkitektur i synnerhet ser liknande ut. Jag är fascinerad av människans vilja av att göra det vackert omkring sig. Varför vi hela tiden gör det mer komplicerat för oss än vad det som är nödvändigt, bara för att göra det fint. Men jag kan inte i detalj beskriva skillnaden mellan olika arkitekturstilar eller namnge mer än en handfull kända arkitekter.

Likt de flesta söker jag mig till en stads äldre kvarter när jag är på semester och jag gillar både mysiga gränder och pampiga paradgator. Det känns dock sällan som att det är de här områdena som säger mest om en stad och dess invånare. Rikt utsmyckade fasader kan fascinera mig, men jag tycker inte att det är det enda sättet att göra en byggnad vacker. Det jag tycker utmärker god arkitektur är att det finns en tanke om dem som ska leva med den. Därför tycker jag att insidan av ett hus är minst lika viktig som utsidan och viktigare än fasadernas utformning anser jag är vilka det byggs för.

När det kommer till att bygga nytt i gamla miljöer tycker jag att det är viktigt att anpassa till den äldre arkitekturen, men inte nödvändigtvis stilmässigt. Däremot i storlek och form för att bevara rumsligheten. Jag kan uppskatta djärv modern arkitektur, men ofta får det mig att fundera mer över vem som är uppdragsgivare och byggnadens symbolvärde än arkitekturen i sig. Det samma gäller äldre byggnader som tydligt utstrålar makt.

Mycket av det som byggs i Sverige idag tycker jag är fantasilöst. Men istället för att se tillbaka på exempelvis sekelskiftets arkitektur anser jag att arkitekter, byggbolag och politiker skulle våga ta ut svängarna lite mer. Inte bara när det gäller landmärkesarkitektur eller företagsbyggnader utan även bostadshus. Med andra ord skiljer sig min syn på hur byggnader bör utformas från de alternativ som presenteras av Arkitekturupproret. Jag har upplevt att de jag varit i kontakt med under arbetet med min studie utgått ifrån att jag håller med dem i deras tankar om vilken typ av arkitektur som är vacker och hur det borde byggas. Jag har inte heller gått i polemik med mina informanter under intervjuerna, även om jag försökt problematisera både ny och gammal arkitektur och se det från olika perspektiv. ”Det finns ofta förväntningar på vilka grupperingar en samhällsvetenskapligt eller humanistiskt inriktad forskare borde stödja eller tillhöra” (Pripp 2011:71). Min humanistiska utbildning kan ses som motpolen till den tekniska utbildning exempelvis en arkitekt eller byggnadsingenjör har och jag förväntas därför ha motsatt smak när det kommer till byggnader. Antagligen hade deras bild av mig varit annorlunda om jag berättat att jag tidigare funderat på att söka arkitektutbildningen, att min pappa är arkitekt och att jag under en kortare tid arbetat på ett arkitektkontor. Anledningen till att jag inte berättat detta är framförallt att det inte kommit upp. Jag tror också att allt för stort fokus hade hamnat på mina åsikter och smakpreferenser och att de framtidsplaner jag hade i sena tonåren hade fått onödigt stort utrymme i intervjusituationerna. Däremot hade det varit svårt att genomföra intervjuerna om jag inte haft någon som helst förkunskap om arkitektur och arkitekturhistoria. Mina kunskaper är dock basala, vilket jag inte tror varit en nackdel. De personer jag intervjuat har med ett undantag inte haft någon utbildning inom arkitektur, även om deras stora intresse gjort att de skaffat stor kunskap om utvalda delar av arkitekturhistorien. Att intervju entusiaster om vad de själva kallar sin hjärtefråga har både sina fördelar och sina nackdelar. Det har varit lätt att få dem att uttrycka sina åsikter och känslor kring arkitektur, men desto svårare att få dem att berätta om sig själva. Här blir det tydligt att intervjun har olika betydelse för mig och för dem jag intervjuar (Fägeborg 2011:93). För dem är det ett tillfälle att uttrycka sina åsikter och jag ses som en potentiell kanal att sprida dessa åsikter.

Disposition

Inledningsvis i min analys ger jag en bakgrund till hur svenska städer utvecklats sedan industrialiseringens barndom till idag och vilka idéer och ideal som genomsyrat byggandet. Tyngdpunkten ligger dels på perioden runt sekelskiftet 1800–1900 och dels på mitten av 1900-talet. Två perioder då städerna genomgick stora förändringar vilka påverkar hur de ser ut idag.

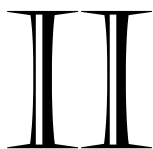
I avsnittet *Tillbaka till mormors glasveranda* visar jag hur mina informanterns personliga minnen påverkar hur de upplever olika typer av arkitektur. Jag diskuterar även hur kollektiva minnen och glömska påverkar upplevelsen av byggnader och stadsmiljöer.

Under rubriken *Modernismen som ett krig* behandlar hur mina informanter betraktar de tankar och handlingar som präglade byggandet och rivandet under mitten av 1900-talet. Här presenteras även vilka förklaringsmodeller de har för att visa den klassiska arkitekturens fördelar och den moderna arkitekturens nackdelar. Jag beskriver också hur byggnader från olika epoker framställs i ord och bild.

Avsnittet *Tankar om Arkitektkåren* handlar om vilka Arkitekturupproret anser har makt över svenska städernas utformning och hur de betraktar arkitektkåren. Jag redogör även för hur de anser att kåren borde förändras och vilka metoder de ser finns för att få fram arkitekter som ritat hus som ligger mer i linje med deras uppfattning om vad som är vacker arkitektur.

I avsnittet *Vem är staden till för?* presenteras hur mina informanter använder turism som ett huvudargument för att bygga på ett annat sätt än vad som görs idag. Här kommer jag även in på frågor om hur staden ska användas och av vem.

Avslutningsvis sammanfattar jag mina resultat och presenterar mina analytiska konklusioner.

Bakgrund, byggande och rivande

För att få en förståelse för varför svenska städer ser ut som de gör idag så behövs en bakgrund till hur utvecklingen har sett ut historiskt. Städer är i ständig förändring och påverkas av olika tiders idéer och ideal men även städernas förändrade funktion. Under vissa perioder byggs det betydligt mer än andra, varför dessa får en stor påverkan på stadsbilden. Medan andra epoker bara representeras av någon enstaka byggnad eller inte alls. Huvudfokus här ligger på andra halvan av 1800-talet och mitten av 1900-talet. Två perioder då det skett stora förändringar i många svenska städer och som min empiri till stor del kretsar kring.

Runt sekelskiftet 1900, vilken är den period då Arkitekturupproret anser att arkitekturen var som bäst, var Sverige en perifer och underutvecklad stat i jämförelse med större delen av övriga Europa. Både industrialiserings- och urbaniseringsgraden var låg och enbart sju procent av befolkningen hade rösträtt. (Hellspong & Löfgren 1994:34) Industrialiseringen och urbaniseringen hade dock stor inverkan på städernas utformning under andra halvan av 1800-talet. Från att stadsbebyggelsen varit koncentrerade till mindre avgränsade områden, med jordbruksmark och enklare bebyggelse utanför, växte flera städer snabbt. Den sociala skiktningen blev också tydligare mellan olika stadsdelar. (ibid 197ff) Från att tio procent av landets befolkning bodde i städer 1850 ökade andelen till tjugo procent 1900. I en del mindre bruksorter uppförde företagen arbetarnas bostäder, medan det sällan förekom i de större städerna. Urbaniseringen ledde till en enorm bostadsbrist. År 1864 infördes en lag om näringsfrihet och byggmästare var inte längre en skyddad titel. Många utan kompetens byggde dåliga bostäder som sedan hyrdes ut dyrt. En stor bostadsundersökning som genomfördes på uppdrag av Stockholms stadsfullmäktige 1895-96 visade att 25 procent av arbetarbefolkningen var inneboende och 70 procent bodde på mindre yta än miniminivån på sex kvadratmeter. De sanitära förhållandena var också gravt undermåliga. Läget i Göteborg var på intet sätt bättre. (Nylander 2013:17ff) Samtidigt var ofta bostäderna inne i städerna att föredra framför kåkbebyggelsen som växte upp strax utanför dem, där myndigheterna inte hade någon som helst

kontroll. Liljeholmen i Stockholm är ett exempel på ett område där det under andra halvan av 1800-talet byggdes hus med absolut lägsta standard på odränerad mark. Mot slutet av århundradet etablerades fler industrier i området. Dåligt isolerade bostäder utan avlopp fick samsas med smutsiga och bullriga industrier fram till 1907, då den nya stadsplaneringslagen gav kommunerna ökad kontroll över bebyggelsen. De sista husen från den här tiden i Liljeholmen stod kvar fram till 1950-talet, utan att standarden ökat nämnvärt. (ibid 32ff)

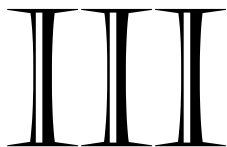
Borgerlighetens bostadssituation såg ut på ett helt annat sätt. Vasastan i Göteborg uppfördes under slutet av 1800-talet då staden byggdes ut. Inför utbyggandet anordnades Sveriges första stadsplaneringstävling 1861 och det förslag som kom att genomföras är enligt principerna för kvarterstad. Kvarteren inramas av gator, torg och parker vilka utgör de offentliga rummen. Husen och innergårdarna utgör de privata rummen. Husen är byggda i sten eller tegel och fyra till fem våningar höga. Stilen på de tidigaste husen är nyrenässans med pampiga fasader och mycket ornamentik. På fasaderna går det också att utläsa byggnadernas strikta sociala uppdelning. Bottenvåningen utgjordes av butik- och verksamhetslokaler, över den låg paradvåningen där familjen som ägde huset bodde, denna våning är oftast mest utsmyckad. Ju längre upp i huset, desto enklare våningar och mer sparsmakade dekorationer. Precis som gaturummet var våningen uppdelad i offentliga och privata delar, där vissa av rummen var till för att ta emot besök och hålla bjudningar medan andra enbart var till för familjen. Våningen var också strikt uppdelad efter klass, mot gården hade tjänstefolket sin avdelning, medan de betjänade höll till mot gatan. De två delarna binds samman, och hålls isär, av en serveringsgång. Stilen på husen förändrades något med tiden och senare delar av stadsdelen präglas av den stilblandning som var populär kring 1900. Hissens inträde gjorde också att det blev möjligt att lägga till en våning eller två. (ibid 25ff) Uppdelningen med arbetarklass mot gården och medelklass mot gatan är dock fortfarande synlig, eller rättare sagt osynlig, i städerna hundra år senare. Sharon Zukin beskriver i *The Culture of Cities* (1995) hur det i New York skapats områden där alla uppfattas vara medelklass. Då de som syns promenera, äta, dricka och shoppa är medelklass, medan immigrantarbetare arbetar bakom kulisserna (Zukin 1995:10).

Sekelskiftesbyggnader vid Vasaplatsen i Göteborg. Foto: Linnéa Thoor

Andra halvan av 1800-talet innebar en stor förändring i de svenska städernas utformning. Att borgarklassen hade lämnat det som tidigare varit stadskärnorna och framväxten av rena slumområden kom att påverka nästa stora förändring av städerna i Sverige; den stora våg av rivningar som skedde under mitten av 1900-talet. Allt som revs var inte undermåliga skjul byggda direkt på vattensjuk mark. Men för att förstå varför så stora delar av stadskärnorna i Sverige revs så spelar dessa skjul en inte helt obetydlig roll. Redan 1933 tillsatte den socialdemokratiska regeringen en utredning för att kartlägga vad som kallades slumbostadsområden i städerna. Utredningen lades på is under andra världskriget men 1947 lades ett förslag fram som på 3 till 5 år skulle avveckla den akuta trångboddheten. Det var inte bara de små bostäderna utan sanitär utrustning och dass på gården som sågs som ett problem. Stadsplaneringen i sig ansågs vara föråldrad. Blandningen av verksamheter, de mörka innergårdarna och de trafiktekniskt dåliga lösningarna kritiserades. Liksom avsaknaden av parker, lekplatser och kulturcentra. Den moderna tiden behövde en modern och funktionell stad. Men innan den kunde byggas behövde den akuta bostadsbristen åtgärdas, varför det i detta första skede framförallt byggdes nya bostadsområden där det tidigare inte funnits någon bebyggelse. (Schönbeck 1994:81f) Dessa stora projekt hade inte kunnat genomföras om inte staten gått in som huvudaktör på bostadsmarknaden via allmännyttiga bostadsbolag. Vilket i sin tur inte hade varit möjligt om inte kriget hade gjort befolkningen öppen för stora statliga

insatser. Det som byggdes var präglad av visionen om folkhemmet, med krav på modern standard åt alla. Kriget hade också gjort att det i många länder i Europa fanns en ambition att komma på metoder att industriellt massproducera hus, då det fanns industriell kapacitet och ett stort behov av snabb återuppbyggnad. (Nylander 2013:97f) Tanken var att vapenindustrin som tillverkat de bomber som jämnat andras städer med marken skulle ställas om för att bygga upp de egna städerna. Masstillverkning av byggnader hade varit på tapeten redan under 1930-talet. På Stockholmsutställningen 1930 visades hus upp som skulle vara anpassade till massproduktion, även om tekniken ännu inte fanns och de egentligen var tillverkade enligt gamla metoder. Stockholmsutställningen genomsyrades också av funktionalismen, där det som visades var helt fritt från ornamentik och enbart skulle vara anpassat efter sin funktion. Tingens speglade den mer ideologiska tanken om ett rationellt uppbyggt samhälle. (Ristilammi 1994:46f) Efter kriget skulle nu detta nya rationella samhälle förverkligas. En del i det var att alla människor skulle slippa gå till flera olika små butiker, utan hitta allt under samma tak. Domushus tog över hela kvarter i flera av Sveriges städer. En annan viktig faktor var bilen. När allt fler började köra bil blev trafiksituationen i framförallt de större städerna ohållbar. Detta angavs som huvudanledningen till varför de centrala delarna av staden revs och ersattes av nya moderna byggnader. Detaljhandeln och de nya sätten att transportera sig var dock inte de enda anledningarna till att Sveriges städer drastiskt förändrades. Den äldre bebyggelsen som revs förknippades med en gammal och förlegad samhällsordning präglad av klasskillnader och ett patriarkalt och odemokratiskt system. (Schönbeck 1994:186f, Ristilammi 1994:47, Gunnemark 1998:51). Personerna som ingår i min studie förknippar dock byggnader från sekelskiftet och tidigare med helt andra värden, vilket jag i nästa avsnitt kommer beskriva närmare.

Tillbaka till mormors glasveranda

Arkitekturupproret är ett nätverk både i emisk och etisk bemärkelse. Som jag senare kommer visa är detta nätverk uppbyggt av ett flertal olika aktanter. Men jag börjar med de mest självklara, medlemmarna. Det är dessa personers engagemang för den äldre arkitekturens estetik som ligger till grund för Arkitekturupproret. Men vad är det då som skapat detta engagemang?

Personliga minnen

När vi pratat om hur intresset för arkitektur väckts hos mina informanter så återkommer de ofta till barndomen. Den typ av bebyggelse de upplevt som vacker när de var små är också den de upplever som vacker idag.

Men intresset har nog alltid funnits sådär. Sen vet jag, att jag har reagerat på... när jag var liten, i Karlskrona, där det är ganska mycket bevarat. Att jag reagerade på att det såg fint ut, men jag kunde inte sätta fingret riktigt på vad det var. Och man fick en annan känsla när man gick t.ex. på Ronnebygatan där än när man gick på Storgatan i Halmstad, där det är ganska mycket rivet. (Calle)

[...] Det är nog väldigt många olika faktorer. För det är så många personliga faktorer. För en del tror jag att det kan handla om hur man har vuxit upp själv. Har man vuxit upp i skärgården t.ex. som jag har vuxit upp i Ljungskile, en idyll med jättefina trähus med ornament. Och jättevackert, där fanns inga, det fanns ett Konsum liksom, det finns i varje stad. Men väldigt fin bebyggelse. Och det är klart att det skapar i mig, att det blir en så stor kontrast. Att jag tycker att det är fint, och jag kommer ihåg att jag tyckte att det var fint när jag var liten också. Men om man ser rent krasst, den känslan jag får när jag tittar på Nordstan det är att det är hårt det är kallt. Det är grått, det är mörkt, det är formen, det finns ingen värme. (Johanna)

Både Calle och Johanna tar upp platser som haft en stor betydelse för dem som barn, den småskaliga bebyggelsen i Karlskrona och Ljungskile. De ställer också miljöer som de upplevt som vackra mot platser där de inte trivs lika bra, Storgatan i Halmstad och köpcentrumet Nordstan i Göteborg. Att minnen av miljöer som upplevts som otrevliga är minst lika viktiga för uppfattningen om vad som är vackert framgår i mina intervjuer med Inger och Albert.

[...] Jag var tonåring på 70-talet, jag vet inte hur jag överlevde det. Det var vidrigt. Lyckligtvis så bodde jag ju i ett villaområde, men bara att hälsa på kompisar som bodde i Fittja och så, uhh. (Inger)

När jag växte upp så bodde jag ju i miljonprogramsområden. Det har jag gjort. Jag bodde i Stenungsund [...] som är byggd helt enligt modernistiska stadsplaneringsprinciper. [...] Och det är följaktligen ett helt vidrigt ställe. (Skrattar högt) Och det är liksom gjort så från början. (Albert)

Albert berättar vidare att han sedan han flyttade från i Stenungsund enbart bott i äldre hus. Förutom miljonprogramsområdet han växte upp i menar Albert att det finns två viktiga platser som fått honom att välja arkitektyrket och format hans smak.

Ja, men dels är jag ju konstnärligt intresserad. Jag tycker om vackra grejer. Och jag kommer ihåg några viktiga grejer i mitt liv då. Min mormors gård ute på landet som var en sån här gammal sexdelad plan med glasveranda. Precis sånt som jag ritar nu. Så jag tror, jag älskade det huset. Det var kakelugnar och tyst och en klocka som tickade och vackra möbler. Och en grusgång upp till glasverandan du vet. Jätte jättefint. Sen är det ju Haga. För när jag började va här så var det ju mer för att det var väldigt coolt att va här. Det var hur fräckt som helst. Det var som en fristad. Men sen när dom började riva det så, i förtvivlan, alltså jag blev, och då började jag undra vad det var dom rev och vad som kom istället. Och insåg att de inte skulle bygga likadant utan att de skulle bygga andra grejer. Och då började jag komma fram till att, vad är det som hindrar att, om vi nu måste riva grejerna, vad är det som hindrar att vi bygger likadant? Eller lika fint? Och jag fick aldrig något svar på det. Det svaret har jag fortfarande inte fått. (Albert)

Det målande sättet Albert beskriver sin mormors gård gör att det känns som om jag nästan varit där själv. Huset på landet med glasverandan tror jag finns i de flesta svenskars medvetande som sinnebild av den lantliga idyllen och kan ses som en svart låda (jfr Gunnemark 2008:65). Även Alberts andra exempel, Haga i Göteborg, är en plats som många har en uppfattning om. Haga var under 1970-talet nära att rivas under den pågående saneringsvågen, men delar av stadsdelen kom att bevaras och renoveras. Mycket på grund av de stora protester som rivningarna mötte, vilka blivit en viktig del i framställningen av stadsdelens historia. Ett annat

skäl till att delar av bebyggelsen kunde bevaras var nya sätt att finansiera renoveringar. (Holmberg 2006:11f) Som jag nämnt tidigare lät jag mina informanter bestämma plats för intervjun. När Albert berättar om sin relation till Haga känns det helt självklart att det är *där* vi sitter.

En inskription är beroende av ens personliga relation till föremålet eller platsen (Gunnemark 2016:188). Albert lyfter två exempel som haft stor betydelse för honom personligen. Men genom att många kan relatera till dessa exempel skapas en starkare inskription.

Det är inte bara ens egna minnen som påverkar uppfattningen av byggda miljöer. Likt Albert berättar om Haga, en väsentlig del av Göteborgs lokalhistoria, hänvisar Henrik till ett motsvarande exempel i Linköping. Men här är det inte ett självupplevt minne.

Mamma förlåter dem aldrig för att dom flyttade husen från Pilens backe. Hon kommer ihåg när hon, ja, när hon var liten och dom sprang upp och ner för Pilens backe och de gamla trähusen stod där. Sen var det klart att det var bättre att dom flyttade det än att dom rev. (Henrik)

Flytten av husen vid Pilens backe skulle kunnat vara en viktig händelse även för mig då min egen mamma, liksom Henriks, är uppvuxen i Linköping. Efter intervjun med Henrik och Johanna frågade jag mamma om Pilens backe. Hon berättade för mig om hur hon som barn såg en lastbil med ett helt hus köra förbi, något som hon minns tydligt än idag. Men hennes minnen av flytten är som sagt helt andra än de Henrik berättar om. Det var förundran över huset på lastbilsflaket och inte sorg över att husen inte fanns kvar på sin ursprungliga plats som min mamma kände den där dagen i början av 1960-talet.

Även att minnena av Pilens backe som det såg ut innan husen flyttades inte är Henriks egna så är det något som gjort avtryck i hans medvetande. Ens närståendes berättade minnen blir till en del av ens egen personliga historia och bidrar till att en stark inskription skapas. Men när ingen finns kvar att berätta så kan en byggnad själv berätta sin historia.

Jag blir så glad när man ser hus som har sådan kvalitet. På Arkivgatan finns ett hus, mittemot Landsarkivet. Ett rejält tegelhus från början av 1900-talet, så står det på en mässingsplakett "Byggmästare Gustav Larsson byggde det här huset" och så är och sånt. Och han var stolt över det huset, det är kvalitet och det kommer stå i 200 år till. Då blir man glad när man ser det. Men dom husen som byggs nu, om de ens står om 50 år så, det har ju varit så mycket. Som fasader som lågkloss an, det verkar vara så mycket fusk. Det är inte det arvet jag vill lämna efter mig. (Lena)

Mässingsplaketten gör att byggnaden på Arkivgatan inte längre är anonym för Lena. Att huset får en avsändare gör att hon känner starkare för det. Samtidigt så visar plaketten att personen som byggt huset var stolt över det och ville att det över hundra år senare skulle gå att se att det här var hans hus. Förutom när det gäller mer spektakulära byggnader är det idag sällan som hus har en avsändare. De stora byggbolagens logotyper syns överallt så länge huset är under uppbyggnad, men blir sedan byggställningarna plockats ner helt anonymt. Något som Lena menar gör det enklare att fuska. Byggnaden på Arkivgatan kan ses som en svart låda, där mässingsplaketten är en aktant som tillsammans med fasadens utformning skapar en inskription av yrkesstolthet och pålitlighet.

Av mina informanter är det bara Inger som bor i ett sekelskifteshus inne i stan. Den typ av hus som jag sett flest exempel på som förebild på Arkitekturupprorets hemsida och i Facebookgruppen. Albert håller på att bygga ett nytt hus, till stor del av material från ett gammalt hus från Dalarna. Calle bor i en lägenhet i en äldre villa med trädgård. De övriga fyra bor i hus byggda senare än 1940. När det kommer till det egna boendet är det dock andra kvaliteter som framhävs än vad de pratar om när de beskriver vad som borde byggas. Samtidigt som de drar paralleller till vad de uppskattar med äldre arkitektur och stadsplanering. Michael relaterar tätheten i det radhusområde han bor i till kvartersstaden, vilken han annars framhäver som det absoluta idealet.

Men jag trivs i mitt radhus och jag trivs i området. (...). Det är ganska tätt byggt där, det är byggt mitten till slutet av 70-talet. Det är tätt bebyggt så att du har en viss grannskap. Och människor, man ser varandra, man passerar varandras hus och sådär. Så det känns inte ensamt direkt. Dom lärde sig, 70-talsarkitekturen skiljer sig mycket från 60-talsarkitekturen. 60-talet så byggde man de här isolerade punkthusen, 70-talet är det lite tätare (Michael)

Johanna och Henrik understryker materialvalen när de berättar om sitt boende. En lägenhet i Johanneberg, ett område i Göteborg som är starkt präglad av två av stadens stadsplanechefer, Albert Lilienberg och Uno Åhrén. Nedre Johanneberg är den förstnämndes verk, en klassisk stenstad av röda tegelhus, ofta med verksamheter i bottenplan. Den övre delen av stadsdelen, planerad av Åhrén, kännetecknas av funktionalismens ideal med enkla lamellhus i ljus puts med karaktäristiskt svängda balkonger runt hörnen. Här är också betydligt mer av naturen sparad mellan husen. (Nylander 2013:77f) Johanna och Henrik resonerar kring huset de bor i på följande sätt.

J: Funkis...

H: Ett bra exempel på ett vackert...

J: Ja, för att vara objektiv, så är det verkligen det. Det är så jag tänker ett vackert funktionellt bostadshus. Som inte behöver ha... det är varken till eller från. Det ligger där och det är behagligt att promenera där. Man lägger inte märke till det, man ställer sig inte och tar kort på den fina trappuppgången eller liksom...

H: Och det finns tak t.ex.

J: Det är guld värt.

H: Och tegel.

J: Ja, naturfärger.

H: Ja, och det är lite det jag vill lägga in i begreppet vad som är ful arkitektur. För att använda naturnära material tror jag har en viss påverkan. Alltså, tegel... klart framför betong.

J: Och trä framför betong!

(Johanna och Henrik)

Även Peter bor i en arkitekturhistoriskt och samhällsplaneringsmässigt intressant del av Göteborg. Något han själv är väl medveten om.

Jag tror att om det finns en tanke.... Jag bor ju i Kortedala, och när jag fick reda på, innan jag flyttade dit så visste jag ganska mycket om hur man hade tänkt med utformning och sånt. Det fanns ganska många tankar där. Det fanns ju ändå fina tankar även om det inte är jättekul arkitektur så. Men såna grejer påverkar ändå. Att nån har brytt sig om det som påverkar en. I Kortedala har man verkligen tänkt på fönsterplaceringar och allting. Och ofta i köken, att det skulle va ett fönster där mamman som stod och diskade skulle kunna se ut på gården där barnen lekte. Små tankar som visade att man bryr sig om människan i det hela. (Peter)

Peter sätter fingret på en viktig aspekt här, hans kunskap om området där han bor gör att han uppskattar det mer. Kortedala är en stadsdel i Göteborg som byggdes under 1950-talet. Precis som Peter nämner var människan i fokus när stadsdelen utformades. Ett tydligt exempel på det är att de allmännyttiga bostadsbolagen trotsade Bostadsstyrelsens riktlinjer, för att kunna bygga hus med så bra ljusinsläpp som möjligt, även att det blev något dyrare produktionskostnader. Gemenskap var ett av ledorden under planeringen av Kortedala. De som flyttade in i det nybyggda området skulle snabbt finna sig i ett sammanhang genom att mötesplatser och föreningsliv fanns nära bostaden. Invändigt utgick arkitekterna från att på liten yta skapa praktiska och ljusa lägenheter. För att åstadkomma detta utgick de från flera undersökningar vilka gjorts för att forma användarvänliga kök och lättmöblerade rum. (Gunnemark 1998:56–60) Även om Peter tycker att fasaderna är tråkiga så ger den omtanke som visats de familjer

som var tänkta att flytta in i området för över 60 år att han ser mer än det. Kunskapen om Kortedallas historia påverkar dess inskription. När husen får en historia, även att det inte är en del av ens egen livshistoria, så får de också ett ökat värde.

Kollektiv glömska

Det som skiljer hur Arkitekturupproret framställer byggnader till skillnad från många andra Facebookgrupper och Instagramkonton som framförallt lägger upp bilder på äldre bebyggelse är deras fokus på det estetiska uttrycket. Andra framställningar berättar ofta om vem som har bott i husen och vilka verksamheter som huserat där och händelser som ägt rum i området. Kommentarsfälten brukar fyllas med personers egna minnen från de platser fotografierna visar. I kommentarsfälten på Arkitekturupprorets Facebooksida handlar det istället om medlemmarna tycker att bygganden är fin eller ful.

Johanna och Henrik har som gemensamt projekt att resa runt i Sverige för att uppleva och fotografera olika städer och framförallt städernas arkitektur. Förutom varandra har de som sällskap med sig en handdocka, grisen Stäfan Knorrbusier. När jag träffade dem hette dock grisen Svingårdh i efternamn. Vad namnbytet beror på vet jag inte, men båda namnen för tankarna till kända arkitekter, Le Corbusier och Gert Wingårdh. Några av resorna har mynnat ut i blogginlägg som publicerats på Arkitekturupprorets hemsida. En stad som de flera gånger återkommer till under intervjun är Sundsvall.

Det är för att vi vill se och uppleva själva liksom, för vi har inte den här utbildningen så att vi kan sitta och titta på ritningar och se att såhär tänkte den här arkitekten. Utan vi vill se med våra egna ögon hur det är när vi reser. Och också, vad det är för känsla? Vad är det för känsla i staden? Som när vi åkte till Sundsvall som ju brann ner och fick byggas upp på nytt. Och där är det ju så häftigt för att när vi gick runt, vi var där nu innan jul. Vi går ofta runt och tittar på de här så plattorna som sitter, och så läser man vilket årtal det är byggt och vilken stil och så där. Och det roliga där är ju att allt är byggt under en tioårsperiod. (Johanna)

Precis som Lena berättade om plaketten på ett av husen på Arkivgatan i Göteborg läser Johanna och Henrik gärna vad som står om husen. Men vad de berättar om som finns att läsa om byggnaderna i Sundsvall så är det inte kopplat till specifika personer, utan snarare fakta om stil och byggnadsår. I de flesta städer går det att se spår från flera olika epoker genom att titta på arkitekturen. Sundsvalls innerstad är dock präglad av en enda händelse och den tidpunkt då den ägde rum. År 1888 brann den dåvarande trästaden ner. Då Sundsvall på grund av träindustrin

vid den här tidpunkten var en rik och expansiv stad kunde den på kort tid byggas upp, helt enligt tidens ideal med en strikt rutnätsplan, breda gator och för tiden höga stenhus. (Schönbeck 1994:34f) Arkitektoniskt är Sundsvalls centrum därför mycket homogent. Även Inger tar upp exempel på städer som drabbats av katastrofer kring sekelskiftet när hon berättar om varför hon tycker att den tidens arkitektur var så lyckad.

Tidigare känns det som att det hade gått ganska långsamt och de gamla traditionerna tuggade på ett århundrade i taget. Och så helt plötsligt är det som att det bara exploderar då vid mitten av 1800-talet. Med allting, med vetenskapliga uppfinningar, med konst och sociala förändringar. Det var en otroligt rik period. [...] Som när man byggde stenstäder, tidigare var det ju trä. Och det brann ju. [...] Ja. Och finast är väl det här Ålesund i Norge, jag har inte varit där men jag har sett bilder. Och där byggdes en hel jugendstad för att den hade brunnit ner runt 1907 eller va det var. [...] Och som i San Fransisco, efter jordbävningen där. Det är ju därför det finns så många otroligt vackra hus kvar där. (Inger)

Trots att både Johanna och Inger efterfrågar en större variation när det kommer till vad som byggs idag så lyfter de städer som är stilmässigt enhetliga som exempel på vad de anser vara vackert. Exempelen de tar upp är städer där *en* historisk händelse gjort ett tydligt avtryck i stadsbilden. De katastrofer som det handlar om har i dessa fall också ägt rum under en epok då de anser att arkitekturen stod på sin höjdpunkt. Däremot går det inte att avläsa olika epokers tankar och ideal i stadsbilden. Huruvida det finns något värde i det var något jag och Albert pratade om.

Det är jättekompext. För det första tycker jag inte att det finns ett egenvärde i det. För det viktiga i en stad är hur vi mår i staden. Det är hundra gånger viktigare än att en handfull experter kan läsa av staden. Det är bara larv tycker jag. Ehm, sen, men det är klart. Jag tycker det är problematiskt om man river kvalitet. Det är väl det... Jag tänker till exempel på Indien, New Delhi. Där byggde ju engelsmännen hela staden och regeringspalatset och så där va. Hade dom velat utplåna den koloniala historien så hade dom rivit det. Men istället flyttar dom in sin riksdag där, eller sitt parlament. Så dom sitter i dom här koloniala byggnaderna då. Helt fantastiskt. [...] Det fanns ingen kolonialism i dom kolonnerna. Nu är det ju demokrati i dom kolonnerna. Det spelar ingen roll. Huset har inget politiskt värde. Det är ju bevisat om inte annat att fram till 1955 så byggde man bara klassiskt i Östeuropa. Men 1955 så bestämde Moskva, Chrusjtjov var det väl då, att nu var det modernism som gällde. Och efter det så byggde man bara modernism. Och det är samma politiska system. (Albert)

Jag skulle dock vilja vända på Alberts resonemang och påstå att exemplet med regeringspalatsen i New Delhi tydliggör hur otroligt mycket symbolik det finns i en byggnad. Det finns få ting som uttrycker makt på samma sätt som byggnader. Att ta maktens byggnad i

besittning är att ta över makten och exemplen genom historien är många. Ett maktövertagande innebär en översättning av en byggnads symbolvärde. Regeringspalatsen i New Delhi som en gång stod för det brittiska kolonialväldet står nu för demokrati. Samtidigt står byggnadernas status som maktsymbol oförändrad. Det går också att fråga sig om det är en universell översättning, eller om det bara gäller för vissa. Oavsett vem som nu sitter i byggnaden är arkitekturen en påminnelse om historien.

Att byggnader har ett starkt symbolvärde bli också tydligt i de städer i Europa där de valt att återställa bebyggelsen så som den såg ut innan världskrigen. Tydligast är det återkommande exemplet Dresden i östra Tyskland, nära den tjeckiska gränsen. Efter Tysklands återförening 1990 har stora delar av stadens byggnader ersatts med nya hus som antingen är inspirerade av sekelskiftesarkitektur eller rena rekonstruktioner. Detta har flera gånger lyfts som ett gott exempel på hur modernt byggande kan se ut på Arkitekturupprorets hemsida.⁹ I blogginläggen kallas detta ofta för återuppbyggnad. Det enda som återuppbyggs i strikt mening är kyrkan, Frauenkirche, som bombades under andra världskriget och där rasmassorna förklarades som minnesmärke under DDR-tiden. Under 1990-talet påbörjades en återuppbyggnad av kyrkan med hjälp av privata finansärer och den återinvigdes 2005 (Gerber 2011:46). Calle hänvisar till hur det byggs i Dresden när vi pratar om det finns några problem med att bygga nya hus som ser ut som gamla hus.

Mycket av den kritiken man hör, t.ex. om vi lägger upp en bild på ett hus i Dresden, dom som är kritiska till det säger att det bara är en fasad och att det inte är historia på riktigt. Men då tycker jag, att det har sett ut så tidigare, det blev bombat. Det kanske är ett kapitel som man inte vill ska gestaltas i stan, att det blev sönderbombat. (Calle)

Rekonstruktionen av exempelvis Dresden är i allra högsta grad historia på riktigt. Det kan ses som historien om hur det återförenade Tyskland under tidigt 2000-tal väljer att hantera 1900-talets historia. Gerber menar att skapandet av en känsla av kontinuitet varit en viktig faktor för Tysklands återförening och där finns det inte plats för spår av den nazistiska och socialistiska historien i stadsbilden (ibid:47). Frauenkirche är ett tydligt exempel på hur de valt att hantera historien. Under DDR-tiden ansågs det vara av stor vikt att minnas kriget, även om ekonomiska och ideologiska aspekter säkert kan ha spelat in. En ruin kan ses som ett nätverk av stenar och

⁹ Se exempelvis <http://www.arkitekturupproret.se/2016/06/22/harda-tider-for-anhangare-av-modernistisk-arkitektur/> och <http://www.arkitekturupproret.se/2017/02/21/nya-lagenheter-i-tyskland-en-frojd-for-ogat/> hämtade 2017-05-04

annat byggmaterial. Genom att aktanterna inte längre är ordnade som det från början var tänkt får nätverket inskriptionen krig och förödelse. Men som Calle påpekar är detta inte något de vill ha synligt i stadsbilden. Inte i människors vardag, mitt på stadens torg.

Det är enkelt att dra paralleller mellan rekonstruktionen av tyska städer och Baumans tanke om att återvända till ett tänkt vägskei i historien, för att där välja en annan väg (Bauman 2017:9). Genom att bygga om städerna så som de såg ut innan världskrigen, det nazistiska styret, delandet av nationen och DDR, kan den delen av historien sättas inom parentes. Men även om det finns många likheter mellan Sverige och Tyskland så är vår historia de senaste hundra åren helt annorlunda. I nästa kapitel kommer jag gå in på hur mina informanter tänker om svenska städers 1900-talshistoria.

IV

Modernismen som ett krig

Ett begrepp som ständigt återkommer i mitt material är ”modernism”, oftast i bestämd form. Inom Arkitekturupproret ses modernismens intåg under 1920-talet som slutet för den vackra arkitekturen. Modernismen innebar också en stor förändring av synen på staden. Dels introducerades ett helt nytt rumsbegrepp. Den slutna kvarterstaden skulle ersättas av det öppna stadsrummet. En av modernismens frontfigurer, den schweiziske arkitekten Le Corbusier, lanserade två begrepp som sammanfattar den modernistiska arkitekturens och stadsplaneringens ideal. Det ena är ”bostadsmaskinen”, att bostaden skulle vara rationellt konstruerad efter fyra funktioner: äta, vila, sova och social samvaro. Det andra begreppet är ”den zonerade staden”, likt bostaden skulle staden vara strikt uppdelad efter olika funktioner: bostad, kultur och turism, konsumtion och industri. Den modernistiska arkitekturen lät också naturen få större utrymme och naturmark sparades mellan husen. En annan viktig princip var att fasaderna skulle nås av solljus. Fokuset på funktion gjorde att stilen i Sverige kom att kallas ”funktionalism”. (Nylander 2013:70f)

Rivningarna under 1900-talets mitt

När Le Corbusier var på besök i Stockholm år 1933 föreslog han att hela Gamla stan, med undantag för slottet, skulle rivas. Den äldre bebyggelsen ansåg han inte hade något värde. (Nylander 2013:127) Riktigt så blev det inte, men en stor del av Nedre Norrmalm i Stockholm revs och ersattes av nya byggnader. Centrumförnyelser i samma anda genomfördes sedan i olika hög grad i många svenska städer och tätorter under 1950- och 1960-talet. (Schönbeck 1994:153) Redan under slutet av 1960-talet började rivningarna kritiserars och den äldre bebyggelse som fanns kvar omvärderades (Hertting, Franzén & Thörn 2016:20). Enligt Ulf Stahre var problemet med den modernistiska stadsplaneringen att människor sågs som rationella varelser och de behov som inte lika lätt låter sig mätas som tillhörighet och intellektuell stimulans förbisågs (Stahre 2014:17). Idag är det många som ser på rivningarna med oförståelse och avsmak.

Kulturgeografen Moa Tunström visar att det i Boverket och Stadsmiljörådets skrifter går att utläsa att tiden delas in i ett innan och ett efter modernismen. Där modernismen ses som ett brott mot en lång tradition av vad som ses som riktig stad. När kvartersstaden åter blivit ideal får modernismen skulden för dagens problem i stadsplanen. (Tunström 2009:64ff)

Under mina intervjuer jämförs ofta förändringarna i svenska städer med de bombningar som förstörde många städer i Europa under andra världskriget. Och likt hur det idag byggs upp som det såg ut innan kriget på många håll i Europa borde även svenska städer återställas som de såg ut innan rivningarna av den äldre bebyggelsen.

Men jag tycker nog att man ska riva och återställa som det såg ut innan man förstörde stan. Jag tycker att det var en förstörelse. Modernismen är en katastrof. Det är det ju. Tycker jag. Det är som ett krig, va. Och då ska man återuppbygga det som var innan kriget. Men det här är ju fanatiska åsikter känns det som (skrattar högt). Lite sådär... (Albert)

Och det var ju det som, när vi var i Dresden, det sådde ju en tanke kring arkitektur. Och det var väl då vi började resa runt i Sverige för att se... [...] Och det som slog en ganska fort var ju att städer i Sverige har ju blivit värre drabbade än egentligen en stad som blivit bombad under krig. Att många svenska städer har blivit så skövlade att det liknar en bombad stad under krig liksom. Men att man då i Dresden till skillnad från Stockholm eller Göteborg där man rivit väldigt mycket så har man valt att bygga i den stilen som var innan. (Johanna)

Både Albert och Johanna jämför de stora förändringarna av svenska städer med de städer som bombades under andra världskriget. En annan tänkbar jämförelse hade kunnat vara bränderna i Sundsvall och Ålesund eller jordbävningen i San Fransisco. Men då dessa katastrofer ledde till att städerna förbättrades snarare än försämrades i deras ögon ligger ett krig närmare till hands. Andra världskriget och rivningarna av svenska stadskärnor ligger också närmare varandra i tid. Som jag nämnt i bakgrundsavsnittet finns det samband mellan andra världskriget och centrumförnyelserna i Sverige. Kriget hade gjort att det fanns en större mottaglighet för genomgripande statliga insatser (Nylander 2013:97). År 1945 kom det regeringsbeslut som innebar att staten fick ökad kontroll över byggandet i Sverige. Samtidigt hade de program som nu förverkligades lagts fram redan under 1930-talet. (Ristilammi 1994:49) Hur utvecklingen sett ut om kriget inte hade ägt rum går bara att spekulera i. Kanske hade centrumförnyelserna genomförts tidigare och blivit än mer genomgripande. Eller så hade det inte funnits samma stöd för statlig kontroll över byggandet, vilket eventuellt hade lett till att en större del av den äldre bebyggelsen bevarats. En av de aspekter som skiljer svenska städer från de europeiska städer

som bombades under andra världskriget är att det här har varit möjligt att vara selektiv i vad som rivits och vad som bevarats. Detta är något som Albert tar upp.

Ja, det är ju många av högreståndsmiljöerna som är kvar. Som i Göteborg har vi ju rivit alla arbetsstadsdelar. Vilket också är otroligt paradoxalt, att vi har styrts av socialdemokratin i alla tider och de har rivit hela sitt kulturarv nästan. Jag tycker att det är obegripligt. Så det är ju det att det är kvar, men många av de alla charmigaste miljöerna och de mest populära miljöerna byggdes inte av högreståndsmänniskor. Jag menar, kolla fiskelägena i Bohuslän, de går ju för 15 miljoner nu. De byggdes ju för fattiga fiskare. Så det handlar nog mer om hur, än vem, tror jag. (Albert)

Arbetarrörelsens förkämpar, av vilka några blev socialdemokratins representanter, må ha växt upp i de hus som revs under rekordåren. Men rörelsens mål var att göra det bättre för arbetarna. I det ingick att bygga bättre bostäder. Stockholmsutställningen 1930, där modernismens arkitektur presenterades för första gången i Sverige hade sin ideologiska utgångspunkt i socialdemokratin (Ristilampi 1994:48). Precis som att Dresdens styrande valt att bygga bort minnena av nazismen, andra världskriget och DDR, valde styrande socialdemokrater att bygga bort minnen av trångboddhet och dass på gården. Skillnaden är att det är minnet av olika epoker, med olika arkitektoniska uttryck, som framhävts och gömts undan. Även Henrik pratar om klass och kulturarv.

[...] Ja, jag kan förstå politiker, alltså, om man pratar rivningar på 60–70-talet. Det börjar ju egentligen tidigare men slår igenom på 60-talet under rekordåren. Jag kan förstå tanken bakom det. Därför det var många områden som var väldigt nedgångna, som Masthugget i Göteborg, det sprang råttor, det var utedass. Jag förstår att mycket gick inte att bevara. Men man utrotade egentligen stadsdelar i städer. Man kunde ha bevarat lite. Man gick för hårt fram. Och jag tycker då som, jo, att vår generation har ett ansvar för att bevara kulturarv för kommande generationer. Det är det ena, att jag förstår det, men jag tycker att resultatet blev inte bra. Men hade man byggt det vackrare, och då kommer vi in lite på vad som är vackert. (Henrik)

I den svenska socialdemokratins historia är de gamla trähusen en väsentlig del. Det är inte samma sak som att det är en del av kulturarvet. Om kulturarv ses som det som lämnas över till kommande generation och minner om en tid och dess tankar kan socialdemokratins kulturarv

Folkets hus, Järntorget i Göteborg. Uppfört under åren 1949–1955 efter ritningar av Nils Einar Eriksson. Inhyser samlingslokaler, kontor, restaurangen Trappan, Folkteatern och biografen Draken. Foto: Linnéa Thoor

snarare ses som folkhemmet, miljonprogrammen och Folkets hus. Samtidigt har rivningarna av arbetarklassens bostadshus gjort att det bara är borgarklassens 1800-talshistoria som är synlig i stadsmiljön. När det talas om att det som byggdes förr gjordes för att stå i flera hundra år syftas på det som finns kvar idag från den tiden. Vilket är vad ett litet fåtal hade råd att bygga och bo i. På de eventuella plaketter som finns på dessa hus är det inte heller de som byggd dem som omnämns, utan byggherren eller arkitekten bakom. Henrik som

uttrycker att han förstår varför viss bebyggelse behövde ersättas menar att det stora problemet inte var rivningarna i sig, utan att det som byggdes istället inte var tillräckligt vackert. Och det som ska bevaras till kommande generationer är det vackra.

I mina informanternas skildringar av rivandet och byggandet under 1900-talets mitt är historien en aktant som ibland får stor plats och i andra fall inte tillåts agera. Istället för att ta den svenska 1900-talshistorien i beaktande och lyfta de praktiska och ideologiska skäl som låg bakom centrumförnyelserna jämförs de med andra europeiska städer drabbades av andra världskriget. För Arkitekturupproret har exempelvis Dresdens historia en högre agens än Sveriges. Skälen till det är inte ideologiska utan estetiska och grundar sig helt i vilken typ av arkitektur de föredrar. De är dock inte ensamma om att sätta modernismen inom parentes när det kommer till byggandet i Sverige. Även om deras retorik är betydligt hårdare än den som används i Boverket och Stadsmiljørådets skrifter så är de överens om att modernismen på olika sätt förstört svenska städer. Men en aktant med starkare agent än historien är skönheten. Huruvida en byggnad är gammal eller har en intressant historia är oviktigt om den anses vara vacker av mina informanter. Vilka förklaringsmodeller de använder för att visa vad som är vackert går jag in på i nästa avsnitt.

Matematik och känsla

När mina informanter förklarar varför de uppskattar den äldre bebyggelsen i städer och de arkitekturstilar som förekom innan modernismens intåg på 1930-talet är den bra känsla de får i dessa miljöer en vanligt förekommande förklaring. Begrepp som är svåra att riktigt sätta fingret på som ”charmigt” och ”mysigt” är vanligt förekommande beskrivningar i det material som jag har analyserat. Samma begrepp återfinns Maja Willén i de mäklarannonser för sekelskifteslägenheter som hon studerat och i intervjuer med personer som köpt bostäder i hus från den här tiden (Willén 2016:93f). Charmigt och mysigt blir en motpol till begreppen funktionellt och rationellt vilka präglade modernismen.

Ett annat svårdefinierat begrepp som ofta används i blogginläggen på Arkitekturupprorets hemsida och i kommentarsfälten i Facebookgruppen är ”harmoni”. Min uppfattning är att vad de menar med harmoni är att bebyggelsen är enhetlig och att den nyare arkitekturen anpassats till den äldre. Som jag varit inne på i avsnittet ”Kollektiv glömska” är de städer eller stadskärnor som är mest enhetliga ofta de som av en eller annan anledning byggts upp under en kort tid. Exempelvis Sundsvall och Ålesund som båda brann ner och återuppbyggdes runt sekelskiftet. Johanna som ofta återkommer till hur olika miljöer får henne att må menar att arkitekturen i Sundsvall hade en positiv inverkan på henne.

Och då är det ju liksom samma stil på alla hus men de är byggda under 10 år liksom. Och det var väldigt häftigt. Och man mådde väldigt bra när man var i Sundsvall och man mådde väldigt bra av arkitekturen. För det ligger ju nära väldigt mycket vad vi tycker, eller vad vi båda tycker är väldigt vackert. (Johanna)

Även Calle är inne på hur olika miljöer får en att må när vi pratar om varför många väljer att gå på Haga Nygata. Trots att det finns parallellgator som tar en mellan samma platser, men där det är betydligt mindre risk att krocka med någon eller hamna bakom en långsamt strosande turistgrupp.

Och lite i det, varför man väljer att gå på Haga Nygata där... det är nog för att, dels omedvetet så påverkas man och mår lite bättre av att det är fint runtomkring sig. (Calle)

Samtidigt som den äldre bebyggelsen får mina informanter att må bra kan arkitektur få dem att må dåligt. Henrik beskriver hur miljonprogramsarkitekturen får honom att känna.

Åker du till Bergsjön så får du se den här gräsliga arkitekturen för det är byggt på 60-talet. Det jag tänker då, hur det påverkar människor. Att blir folk deppiga på grund av att det är väldigt kallt mellan alla husen. Modernismen hade ju en tanke om att hus, alltså längden mellan husen skulle vara lika med höjden på huset. Jag vet inte om det har med att man tänkte att det skulle va att man skulle få solljus. [...] Men då hävdar jag att då ser man bara betongen ännu mer. Och jag, det är inga fördomar mot miljonprogramsområden för att dom är utsatta i sig. Politik håller jag helt

bortom det här. Jag försöker bara se arkitekturen, byggnaderna. Men jag mår inte bra av att se ett gigantiskt betonghus. (Henrik)

Bergsjön i Göteborg är en förort byggd runt samma tid och i samma anda som Rosengård i Malmö. Per-Markku Ristilampi menar i sin studie av framställningar av Rosengård att det är ett område som alltid framställts som annorlunda mot övriga Malmö. Annorlundaheten har dock förändrats över tid. När området byggdes skilde det sig genom att vara modernt och en del av en ljus framtid istället för ett mörkt förflutet. I en andra fas har dock Rosengårds annorlundahet legat i att det framställts som en dålig miljö och att de som haft möjlighet flyttat därifrån. Den tredje fasen Ristilampi beskriver handlar om etnisk annorlundahet där Rosengård ställs mot *det svenska*. (Ristilampi 1994:151f) Tidsandan när miljonprogrammen byggdes var den omvända mot vad Bauman beskriver som retropi, där framtiden målas upp som mörk och osäker medan dåtiden är ljus och pålitlig (Bauman 2017:6). Under 1960-talet var framtiden ljus och dåtiden mörk. Henrik menar dock att han skiljer sin uppfattning av miljonprogrammets arkitektur från den politiska diskursen. Det han framhäver är känslan han får av stora betonghus i park. Känsla är en aktant med stark agens inom Arkitekturupproret. Den individuella upplevelsen av en byggd miljö är också svår att ifrågasätta eller kräver vidare förklaringar.

Hus i park, Bergsjön, Göteborg. Foto: Linnéa Thoor

Samtidigt som känsla inte går att räkna på så används matematiska formler som förklaringsmodell till varför klassisk arkitektur är vacker. Skönhet är inte heller något som ligger i betraktarens öga utan är både djupare och mer allmängiltigt än så menar Michael.

Det handlar inte om stil, det handlar om regelverk. Den klassiska traditionen, grunden är ju det grekisk-romerska arvet. Och det är mer ett regelverk, alltså, proportioner, skalor. Hur du delar in fasaden. Och så har det här vidareutvecklats under 2000 år. Och det har varit väldigt lyckat. Det är inte en stil, det finns massvis med stilar. Säkert hundratalet liksom. Ofta kombineras de med traditionella stilar. Så det klassiska har påverkat den traditionella arkitekturen. Så vi har ju en allmogearkitektur i de flesta länder. Och sen har den gradvis, under 17–1800-talet så har den påverkats av den klassiska traditionen då. Det här regelverket är enormt lyckat och skapar de mest lyckade och bästa miljöer som vi människor känner till. Alltså både stadsplanemässigt och arkitekturmässigt. [...] Så att skönhet, det är ju också objektivt. Det är inte subjektivt som man skulle kunna säga. Utan det är vissa symmetrier, proportioner och sånt som tilltalar oss. (Michael)

Michael menar att de regler som skapar vacker arkitektur är lika gammal som vår tideräkning. Genom att hänvisa till långa obrutna tidslinjer och matematiska regler förflyttar han uppfattningen om vad som är vackert till något utanför sig själv. Han målar också upp en bild av hur hundratals år av förfinande når sin pik runt sekelskiftet. Att använda matematik som förklaringsmodell till varför viss arkitektur är mer tilltalande än annan är han inte heller ensam om i Arkitekturupproret.

Inger skriver i ett blogginlägg den 12 mars 2017 om hur det med matematik går att skapa vacker och harmonisk arkitektur. Hon refererar till den amerikanske matematikern och arkitekturforskaren Nikos A. Salignaros som menar att mönstren för vad människor uppfattar som harmoniskt går att finna i naturen. Med citat ur Salignaros artiklar, bilder, diagram och figurer presenteras olika principer att följa. Det handlar om allt ifrån att utgå från den gyllene triangelns fraktaler till att använda sig av färger och former som smälter in i naturen. Framförallt förespråkas det som kallas ”strukturerad variation”, istället för ”repetitiv monoton” eller ”slumpmässigt kaos”, varav de två sistnämnda enligt inlägget syns i modern arkitektur.¹⁰ Att Inger hänvisar till forskning är hon inte ensam om på Arkitekturupprorets blogg. I de flesta av inläggen med längre text finns det ofta referenser till artiklar och böcker skrivna av forskare i olika discipliner. Trots att den forskning det refereras till är från olika årtionden, skilda delar av världen och studierna är gjorda inom varierande områden väljer jag att se ”forskning” som *en* aktant inom nätverket. Genom att bygga sina argument på forskning får de en större tyngd.

Den forskning Inger hänvisar till berör både matematik och känsla. Genom att använda sig av matematiska formler går det att skapa arkitektur som människor mår bra av. Då matematik är

¹⁰ <http://www.arkitekturupproret.se/2017/03/12/principer-for-harmoni/> Hämtad 2017-05-16

något som få ifrågasätter och betraktas som ett universellt språk ser jag det som en svart låda. Genom att använda en svart låda som stöd för sina argument ökar ens chanser för att få gehör för dem (Knuts 2006:46). Att förklara en känsla med matematik är att göra känslan till något mer universellt än en personlig upplevelse och känslans agens stärks därför.

I en viss vinkel, i ett visst ljus

Modern arkitektur beskrivs ofta i Arkitekturupprorets kanaler och av mina informanter som identitetslös och enformig. Till skillnad från den äldre arkitekturen där de menar att det finns betydligt mer variation. Albert menar att anledningen till att modern arkitektur är så fantasilös är att den inte har något regelverk att förhålla sig till.

[...] Medan modernistisk arkitektur grundas på en ideologi som dels anser att det är en kvalitet i sig att bryta mot de här reglerna. Och delvis aldrig har lyckats åstadkomma en alternativ praxis eller regelverk. Så det finns ingenting som guidar modernistiska arkitekter i formgivning. Så därför är de hänvisade till att härma. Det kommer ett eller annat modernistiskt geni, och så måste alla andra härma den här snubben. För det är det ju ofta, mannen. Och det ser man ju ofta, för det är nästan alltid kopior som byggs. Det är nästan inget originellt. Däremot klassisk arkitektur, det finns ju inte ett enda hus som är likadant. (Albert)

I ett blogginlägg publicerat 19 juni 2016 och återpublicerat i Facebookgruppen under min observationsperiod, jämför Peter förslagen till två olika arkitekttävlingar.¹¹ Den ena är för Uppsalas nya stadshus och den andra för tillbyggnaden av Handelshögskolan i Göteborg. Arkitekttävlingen som rörde stadshuset i Uppsala presenteras med en liten bild uppdelad i sex rutor. I den första rutan står ”Fem förslag. Fem liknande lådor. Varför ens ha en tävling?”. Resterande fem rutor visar de tävlande förslagen. Mycket riktigt liknar de varandra, men det är samtidigt väldigt svårt att utläsa några detaljer. Då alla bilder visar illustrationer av de tänkta byggnaderna rakt framifrån och på ganska långt avstånd så ser de också ut som lådor. Bilderna från förslagen till Handelshögskolans tillbyggnad är större och här syns också större variation. Det är dock inget av alternativen som faller Peter i smaken och han menar även att det vinnande förslaget var ett av de tråkigare. Problemet med tävlingarna menar han är att förslagen liknar varandra för mycket.

¹¹ <http://www.arkitekturupproret.se/2016/06/19/arkitekttavlingar-ar-onodiga/> Hämtad 2017-05-18

Däremot avråder jag bestämt från att anordna en arkitekttävling. Dessa slutar nämligen alltid med samma sak, att alla förslag som läggs fram ser ungefär likadana ut. Och eftersom den svenska arkitekturen stannade i utveckling på 1960-talet leder alla arkitekttävlingar ofelbart till att bara 60-talsförslag tävlar med varandra.¹²

Istället anser han att allmänheten borde bjudas in ”...till ett förutsättningslöst samtal där både disneyslott och jugendpalats är tillåtna som idéer.”

Visst påminner förslagen om varandra, vilket inte är så märkligt då de är ritade samma år, för samma plats och för samma funktion. Förslagen för Handelshögskolan är dock mer varierade än de intilliggande sekelskiftesbyggnaderna längst Vasagatan som stilmässigt är väldigt enhetliga. Vad Peter efterfrågar är förslag i helt andra stilar än de som presenteras.

Som jag nämnt i tidigare avsnitt reser Johanna och Henrik till svenska städer och bloggar om vad de ser på Arkitekturupprorets hemsida. Den 17 januari publiceras ”Stäfan Knorrbusiers fyrkantiga resa genom Sverige – del 1”¹³. Här visas exempel på modernistiska byggnader från tre svenska städer, Malmö, Vetlanda och Stockholm. Alla med den grisliknande handdockan Stäfan i förgrunden. Det är också Stäfan som berättar om de olika byggnadernas historia, vem arkitekten är och politikerna bakom besluten att riva den tidigare bebyggelsen. Det första exemplet är från Malmö, där högghuset Kronprinsen får symbolisera stadens omvandling under 1960-talet.

Stäfan stod där avgrundsgrymtades och ställde frågan som förmodligen även många kultingar ställt: Bor inte kronprinsen i ett slott?¹⁴

På bilden under ses ett smalt blått höghus torna upp sig bakom den lille grisen. Under står det några rader om Hugo Åberg, den byggherre som var med och tog fram planen för området och även andra delar av Malmö.

Lite mer än en månad senare dyker andra bilder av Kronprinsen upp i mitt flöde på Instagram. Byggnadsantikvarien Maja Lofteskog, som ligger bakom konton Smalldialectics, har lagt upp en bild på en blå mosaik med ett abstrakt mönster i guld. Någon dag senare lägger hon upp en bild på husets fasad, texten till bilden lyder kort och gott ”Blue” följt av ett blått hjärta. De

¹² ibid

¹³ <http://www.arkitekturupproret.se/2017/01/17/svingardhs-fyrkantiga-resa-del-1/> Hämtad 2017-05-15

¹⁴ ibid

skilda framställningarna av samma byggnad fick mig att fundera på hur perspektiv, avstånd och inställning påverkar bilden av arkitektur.

Kronprinsen, Malmö. Foto: Maja Lofteskog

våningar mötte motstånd, men kom ändå att genomföras. Fasadernas uttryck beskrivs som rationalistiskt och modernistiskt rätvinkligt.¹⁵

Då Maja Lofteskog är en god vän till mig fick jag en söndagseftermiddag i maj möjlighet att gå på en guidad tur runt Kronprinsen tillsammans med henne. På nära håll framstår helt andra byggnader än den som visas upp i Johanna och Henriks blogginlägg. För det första är Kronprinsen inte bara en byggnad, utan flera. Det mest slående är dock fasaden på höghuset som var med på bild i blogginlägget. Vad som inte framgår av vare sig text eller bild i inlägget är att hela byggnaden är inklädd i blått kakel, som tonas från en mörkt blå vid byggnadens bas för att bli ljusare för varje våning. De lägre byggnaderna runt omkring, vilka även de tillhör kvarteret Kronprinsen, har visserligen fasader i betong. Men insidan av alla balkonger har målats i olika färger.

Det gjorde mig även nyfiken på nämnda höghus. I Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister finns att läsa att Kronprinsen har fått sitt namn efter Skånska Husarregementet, vilket även kallades Kronprinsens husarer, som tidigare låg på platsen och var i bruk fram till 1928. Kasernbyggnaderna användes sedan bland annat som nödbostäder innan de revs på 1950-talet. Det bestämdes 1958 att området skulle bli ett kombinerat kontors-, handels- och bostadskomplex. Bakom stadsplaneförslaget låg förutom byggherren Hugo Åberg, som nämndes i blogginlägget, stadsplanechefen Gabriel Winge och arkitekten Thorsten Roos. Planerna att bygga ett höghus med tjugofem

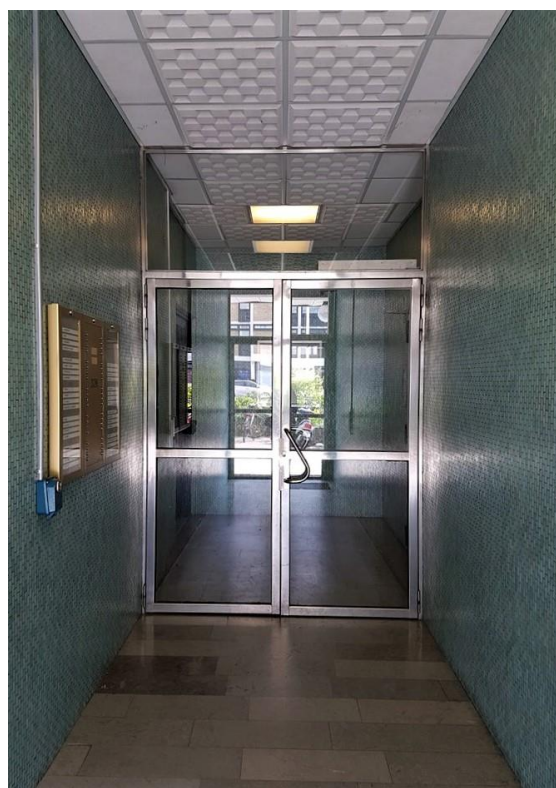
¹⁵<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/miljo/visaHelaBeskrivningen.raa?miljoId=2120000000234>
Hämtad 2017-05-15

*Mosaik, Kronprinsen.
Foto: Maja Lofteskog*

När Johanna och Henrik berättar om sitt besök i Sundsvall nämner de hur de gått in i trapphusen för att titta på de vackra detaljerna där. Jag följde deras exempel när jag var vid Kronprinsen och kikade in i entréerna. Likt utsidan av höghuset är de klädda i mosaik, även om trapphusen sedan är rätt ordinära. De nämner inte heller de utsmyckningar som finns här och var, likt den mönstrade mosaiken som först fick mig att börja fundera på den här byggnaden.

För den som inte uppskattar modernistisk arkitektur har de här detaljerna inte någon avgörande betydelse. Den som inte gillar höga hus kommer aldrig tycka om Kronprinsen. Men det är samtidigt anmärkningsvärt att inte nämna en så unik och påkostad fasad vid en presentation av byggnaden. Med Arkitekturupprorets språk skulle jag beskriva Kronprinsen som en modernistisk jättelåda. Men likväl en jättelåda i blå mosaik. Johanna och Henrik ser höghuset Kronprinsen som ett exempel på arkitektur de inte uppskattar. Dess inskription gör att det inte förtjänar att närmare undersökas, vilket gör att de detaljer som skulle kunna ge en mer nyanserad bild inte upptäcks, eller presenteras. Materialiteten innehåller en moral som kan vara positiv eller negativ och tillåter eller hindrar (Knuts 2006:47). Inskriptionen leder till handlingar, eller som i det här fallet, motverkar handlingar, vilket i sin tur gör inskriptionen starkare. Kronprinsens inskription gör att Johanna och Henrik stannar på behörigt avstånd och tar en bild. Medan sekelskiftesarkitekturen i Sundsvall har en helt annan inskription för dem, vilken drar dem till sig och får dem att undersöka byggnaderna på detaljnivå. Den äldre arkitekturen upplevs som mer varierad, för att detaljerna och variationen ges utrymme. Medan de nyare byggnaderna förblir tråkiga och anonyma då de visas på håll.

Port, Kronprinsen. Foto: Maja Lofteskog

Likt bostadsområdet Rosengård har Kronprinsen genomgått en förvandling, även att byggnaden i sig är sig lik. När det byggdes stod det för modernitet och framtidstro, medan det idag fallit in

i kategorin gammal och ful. Men som Ingrid Martins Holmberg visat i fallet med Haga i Göteborg kan det som under en tid klassas som gammalt och fult under en annan tid bli gammalt och fint (Holmberg 2006:225). Inom ramarna för Arkitekturupproret är dock nytt och fint två ord som är oförenliga om det inte gäller nya hus i äldre stil. Vad mina informanter anser om dem som står bakom den moderna arkitekturen redogör jag för i nästa kapitel.

Tankar om arkitektkåren

Benämningen arkitekt rymmer mer än själva yrkestiteln, vilket kort sammanfattat är en ”person utbildad i att från estetiska och funktionella utgångspunkter forma byggnader och bebyggelse.”¹⁶ I dagligt tal behöver arkitekt inte innebära någon som formar byggnader. I *Svenska akademins ordbok* finns ett exempel på hur Gud 1795 beskrivits ”som vore hela världens Architect.”¹⁷ Arkitekten bakom något är den som tänkt ut och planerat, någon som övervakar, men själv inte genomför.

Den allsmäktige arkitekten

Tankar och åsikter om arkitekter och arkitektkåren är ett av de ämnen som oftast kommer upp i diskussionerna på Facebook och i bloggen. Av byggbolag, politiker och arkitekter är det arkitektkåren som mina informanter har starkast åsikter om. Arkitekterna ges en stor del av ansvaret till problemen som de ser med det som byggs i Sverige idag. Undantaget är min intervju med Lena där hon snarare menar att problemet är att kravet på att nybyggen ska gå fort och vara billiga gör att arkitekternas idéer inte genomförs fullt ut. När jag pratar med Michael om vilka som har makt över stadens utformning beskriver han arkitektkårens ställning så här;

Arkitektkåren sätter ramen för vad som är arkitektur idag. Så dom har i princip makten. Vad är stadsplanering och vad är arkitektur? Dom bestämmer det eftersom dom bestämmer diskursen och sen så rättar sig alla efter det. Så byggherren anpassar sig, byggaren vill återigen vinstmaximera, så han rättar sig efter, han gör ju en anpassning här då. Men han måste ändå rätta sig efter att folk kommer kräva, att det ska finnas tvättstuga i bottenvåningen, att det ska va isolerat etc, etc. Kommunpolitikern har lovat att bygga stad, han har ingen aning om vad bygga stad är

¹⁶ Nationalencyklopedin, arkitekt. <http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/arkitekt> (hämtad 2017-05-07)

¹⁷ <http://www.saob.se/artikel/?seek=arkitekt&pz=1> (hämtad 2017-05-07)

för nånting. Så då överlåter han det till planarkitekten eller nåt sånt. Så det är de som bestämmer i princip vad som blir stad. (Michael)

I materialet på internet nämns arkitekter ofta i samma mening som ”smakmonopol” och ”elit”. När jag söker på ”smakmonopol” på Arkitekturupprorets hemsida får jag träffa på nio blogginlägg, varav två har ordet i titeln.¹⁸ Ett begrepp som i flera av mina intervjuer kommer upp som motpol till detta monopol är ”pluralism”. Det används både i fråga om att det borde byggas i fler stilar, men även att fler aktörer borde släppas fram. Calle menar också att de få aktörerna på marknaden påverkar debattklimatet.

Det är ju en stark elit... och det är ganska djupt rotat det här om man ser till... ja, men ta en arkitekt som Gert Wingårdh t.ex. som är flitigt anlita överallt i hela Sverige. Bara det tyder ju på att det är nån liten elit liksom, som... där få släpps fram. Sen är det även då byggbolag, där är det egentligen också bara typ fyra aktörer idag. Peab och Skanska och några till. Det är dom som blir anlitate i princip på varenda byggarbetsplats. Så det känns som att det är väldigt djupt rotat det här. Svårt att komma åt och väcka den här debatten. Man blir bara fnyst åt oftast. (Calle)

Även om de byggnader som ritas av Gert Wingårdh egentligen utgör en ganska liten andel av allt som byggs i Sverige, blir de i regel omskrivna. Både på grund av deras utformning, men också på grund av deras placering. Han är en arkitekt som anlitas när en kommun, som det ofta är, vill ha en byggnad som utmärker sig, så kallad landmärkesarkitektur. Gert Wingårdh

Vårdcentral i Bergsjön, ritad av Wingårdhs Arkitektkontor, Byggår 2016. Nominerad till Arkitekturupprorets fulpris "Kaspar Kalkon-priset" med motiveringen "Årets Wingårdh". Foto: Linnéa Thoor

omnämns återkommande i intervjuerna, på Facebook och på hemsidan. Att Johanna och Henriks handdocka, innan han bytte namn till Knorrbusier, hette Svingårdh är ganska talande för denne arkitekts position. Utan att ha några siffror tror jag att Gert Wingårdh är den arkitekt de flesta i Sverige kan namnge på rak arm. Tydligt är att denne Wingårdh är sinnebilderna av en senmodern arkitekt för mina informanter.

¹⁸ <http://www.arkitekturupproret.se/?s=smakmonopol> (hämtad 2017-06-05)

Arkitekt är en av de yrkesgrupper som personer utanför kåren har en tydlig föreställning om. Enligt Albert är det viktigt även inom kåren att upprätthålla bilden av sig själv som arkitekt.

Av någon anledning så är arkitektens yrke, det viktigaste i det är identiteten som arkitekt. Det viktiga är inte vad du kan, utan hur uppfattar folk mig som en arkitekt. Och det är ju kläder och tweedkavajer och allt vad det nu kan va. Såna här Wingårdhbrillor och vad det nu kan vara. [...] Det är ju en del. Det andra är ju hur man pratar, man måste lägga sig till med de rätta termerna och sådär va. Men det tredje och viktigaste är att man måste lägga sig till med den rätta smaken, att tycker du såhär och gillar du det här så är du arkitekt. Men gillar du det här så är du inte arkitekt. Det har jag upplevt. På riktigt va. Så att, om du gillar traditionell arkitektur så uppfattar dina kollegor inte dig som arkitekt. Så att ju konstigare och ju mer provokativa brott mot omgivningen och den smak som gäller i allmänheten, desto bättre. Desto mer arkitekt är du. (Albert)

Vad Albert beskriver är närmast definitionen av en svart låda. Här återfinns de allra minsta, om än mest synliga aktanterna, som glasögonen. Det finns ett eget språk och egna smakpreferenser. Men det finns också gränser, sådant som det finns en överenskommelse om att det inte passar in. Enligt Albert är det att vilja rita traditionella hus. ”Ifrågasättandet av en svart låda kan vara förknippat med straff för den som vågar opponera sig, vilket gör att svarta lådor skyddas.” (Knuts 2006:46). Straffet i det här fallet är att fräntas identiteten som arkitekt, även om yrkestiteln består.

Albert är även inne på det som närmast verkar vara en vedertagen sanning bland mina informanter; att arkitekternas smak skiljer sig helt från övriga befolkningens. Peter skriver om detta i ett blogginlägg den 22 mars 2017¹⁹ med utgångspunkt i en studie gjord 1987 av den brittiske fysikern David Halpern. I studien fick en grupp frivilliga betygsätta olika byggnader och det visade sig att de som studerade arkitektur föredrog de byggnader som övriga deltagare gav lägst betyg. Samma mönster visar även andra studier som han refererar till. När jag träffade Peter var det också detta han angav som skälet till sitt engagemang i Arkitekturupproret, trots att han i vanliga fall inte tar någon stark ställning i frågor.

Eller på ett sätt är jag engagerad i många frågor men sällan åt ett håll. För oftast tycker jag att sanningen ligger alltid mittemellan. Men det här är en av de frågor där jag känner att det inte gör det. Utan dom som kan utforma staden har en extrem åsikt. [...] Så finns det dom bland folket

¹⁹ <http://www.arkitekturupproret.se/2017/03/22/studier-pekara-enorm-glipa-mellan-arkitekter-och-gemenskap/> Hämtad 2017-04-27

som är mer extrema åt andra hållet också. Men arkitekten borde finnas mittemellan där, men de befinner sig extremt åt det ena hållet tycker jag. (Peter)

I diskussionerna om Peters blogginlägg på Facebook går en arkitekt in för att nyansera bilden av hur det ser ut när det bestäms hur nya byggnader ska se ut. Arkitekten beskriver kort processen med beställare, myndigheter och konsultgrupper som alla är med och sätter ramarna för hur en nybyggnation utformas. Svaren på denna kommentar tyder på att det inte ledde till någon större förståelse för arkitekternas villkor. En person menar att dessa faktorer inte på något sätt gör arkitektkårens smak mindre elitistisk. I en annan kommentar ifrågasätts varför arkitekter behövs överhuvudtaget. Samtidigt är det någon som ger medhåll för att allt ansvar inte kan läggas på arkitekterna. Ytterligare en person påpekar att det är svårt att forska om smak och att resultaten av den här typen av studier därför bör tas med en nypa salt.

Föreställningen om att arkitekter har en helt annan smak än andra är inte på något sätt ny eller ovanlig. Den amerikanska urbanforskaren Nan Ellin beskriver hur byggandet i efterkrigstidens Nordamerika och Västeuropa ledde till en kris i arkitektkåren. Med de massproducerade husen blev arkitektens roll inte längre självklar. Konsumenternas möjlighet att välja, liksom arkitekternas möjlighet att fritt utforma byggnader, offrades till förmån för en högre boendestandard för fler människor. För att behålla sin legitimitet skapades en air av mystik kring vad arkitekter gör och de konstnärliga aspekterna av yrket lyftes fram, framför de rent tekniska. En del i skapandet av denna mystik var att skapa kontroversiella byggnader. Att rita hus som få utanför kåren uppskattar blev ett sätt att visa på att arkitekter förstår något som andra inte förstår och kan ses som en självbevarelseakt. (Ellin 1996:211-219) Med den här förklaringsmodellen är det lätt att förstå Michaels hänvisning till Kejsarens nya kläder när han beskriver arkitekternas smakpreferenser.

Den är väldigt elitistisk... det behöver inte vara fel med elitism, att folk anstränger sig. Men här är det liksom en elitism som bara, det är ungefär som modernistisk konst. Eller vad man kallar modern konst felaktigt. Att ju mindre den förstås av någon annan, desto bättre. Och det finns ingen skönhet, det finns ingen ansträngning. Det ska bara vara konstigt. Kejsaren är naken, men man ska säga att man förstår det. Och man söker endast bekräftelse inom den egna kretsen. För byggherrarna passar det här ofta som hand i handske. (Michael)

I ett blogginlägg publicerat den 8 januari 2017 skriver Inger att det verkar som att det är viktigare för arkitekterna att vinna priser än att skapa en miljö som människor trivs i. Att erkännandet inom kåren är viktigare än att de som ska leva med byggnaderna mår bra.

Flerfamiljshus på Allmänna vägen i Göteborg ritat av Liljewall arkitekter, byggår 2016. Ett av husen som var med i omröstningen om Sveriges fulaste nybygge 2016, som "årets parasit" då de anser att huset inte smälter in i den omgivande bebyggelsen.

Foto: Linnéa Thoor

alternativ bild av världen kan växa fram i forum där alla håller med varandra. Detta väcker ingen vidare diskussion utan fler fantasifulla liknelser som beskriver tillbyggnaden följer. Under min intervju med Inger använder även hon sig av flera liknelser för att beskriva hur hon uppfattar arkitektur som inte försöker smälta in i den kringliggande bebyggelsen.

Och sen, ja, blandad stad ska vara blandad. Men jag tycker inte om när blandningen blir sådär att man hoppar högt och hjälp, hoppar till och blir chockad av. Alltså, jag vill inte bli chockad. Om jag vill bli chockad så kan jag hyra en skräckfilm eller nåt, fine. Men jag vill inte bli chockad varje dag när jag går till affären eller nånting. Det är just det här att man visar respekt mot miljön, det som redan finns. Som jag ser det så är att bygga sånt här, hus som sticker ut. [...] Arkitekter ska inte vara narcissister. God arkitektur, den märks knappt, den smälter in så pass att... alltså

Arkitektur som avviker från den omgivande miljön beskrivs som provocerande. Skälet till dessa provokationer i stadsmiljön är enbart arkitektens önskan om att få uppmärksamhet.²⁰ Länken till blogginlägget illustreras med en bild *Tornhuset*, även kallat *Gamla Hamnkontoret* i Malmö. En byggnad i nationalromantisk stil från 1910 som 2015 fick en tillbyggnad som står i skarp kontrast till det gamla huset. De drygt 70 kommentarerna på Facebook som följde på Ingers blogginlägg kom snart att handla om denna byggnad. De flesta kommentarerna är korta men kärnfulla liknelser som "cancersvulst" och "modern fästing". En kommentar skiljer sig dock från de övriga då en person skriver att byggnaden är snygg. Två andra ber i en vänlig ton personen att utveckla sitt resonemang. Svaret beskriver hur den nya tillbyggnaden ändå plockar upp vissa linjer i den gamla byggnaden och att asymmetrin är spännande. Avslutningsvis skriver personen att det främsta skälet till kommentaren var att belysa hur en

²⁰ <http://www.arkitekturupproret.se/2017/01/08/narcissistisk-och-altruistisk-arkitektur/> Hämtad 2017-05-06

den väcker intresse. Det är lite som med parfym, att förr så skulle man ha ett par droppar bakom örat som man kände när man kom nära och tänkte, hm, vad var det där. Men idag så ska man spraya på sig halva flaskan och signalera på 50 meters avstånd. (Inger)

Arkitekterna har enligt mina informanter inte bara monopol när det kommer till smak, deras smak skiljer sig avsevärt från andras. Det ifrågasätts också om arkitekterna själva uppskattar den typen av byggnader de själva ritat. Johanna nämner det när vi pratar om hur beslutsprocesserna för utformandet av staden skulle kunna förbättras:

Och sen förstår vi ju också att man kan inte ha folkomröstning om varje byggnad heller [...] Men när det blir en så stor fråga kan det vara vettigt att rösta om det. För det är ju folket som ska se det. Det är ju inte arkitekterna, de väljer ju att bo i gamla fina hus. Men dom ritat lådor istället. (Johanna)

Att även arkitekter föredrar äldre hus något som arkitekturforskaren Catharina Sternudd skriver om i den avhandling om småstaden som finns med på listan över litteraturtips på Arkitekturupprorets hemsida. Hon utgår här från en studie från 1993 där 11 arkitektstudenter fick beskriva sitt drömboende (Sternudd 2007:129). Att arkitekter väljer sekelskiftesvåningar framför sina egna skapelser är även något som återkommer som konstateranden i diskussionerna i Facebookgruppen. Det är inte heller något som jag har sett ifrågasättas. När jag och Albert promenerade genom Vasastan i Göteborg nämnde han att Gert Wingårdh har en lägenhet i området och dessutom ett gammalt torp i Bohuslän. Detta bekräftas av en intervju med nämnde arkitekt i Svenska Dagbladet från 2004 som fått rubriken ”Gert Wingårdh lever inte som han lär”. För den som läser vidare visar det sig dock att 1700-talstorpet är utbyggt med moderna flyglar.²¹ Tidningen Arkitekten gjorde 2015 en undersökning som presenterades i branschtidningen Arkitekten 2015 av hur Sveriges arkitekter bor, visade att mycket riktigt så bor en större andel av arkitekterna bodde i hus byggda tidigare än 1930 än övriga befolkningen. Undersökningen visade också att 46 procent av de svenska arkitekterna bor i Stockholm, de allra flesta på Södermalm. (Jensfelt 2015 juli/augusti:39) Att dra slutsatsen att arkitekter bor i äldre hus för att det egentligen skulle vara dem de finner mest estetiskt tilltalande är att bortse från de många andra aspekter som spelar in för dem som kan välja sin bostad. Aspekter som klass och kulturellt kapital. Att arkitekter i större utsträckning än andra bor i äldre hus kan lika gärna förklaras med att de har möjlighet att bo i innerstaden, där det finns en större andel gamla

²¹ <https://www.svd.se/gert-wingardh-lever-inte-som-han-lar> Hämtad 2017-04-29

hus än i förorterna. Ytterligare ett skäl kan vara att arkitekter är intresserade av att forma sin egen bostad och därför köpt renoveringsobjekt.

Oavsett arkitekternas skäl till att bo i äldre hus, så blir deras bostäder en aktant som är med och skapar den svarta lådan. Sekelskiftesvåningen kan med andra ord stoppas ner i den svarta lådan tillsammans med tweedkavajen och de svarta glasögonbågarna.

Sättet det talas om arkitekter i både mitt intervjumaterial, på Facebook och i blogginläggen är överlag raljerande, och stundtals nästan aggressivt. I ett blogginlägg skrivet i januari 2016 beskrivs nya sätt att bygga hus med 3D-skrivare finns följande att läsa.

”Ett kinesiskt företag har utvecklat en metod som på ett billigt sätt kan massproducera hus med hjälp av en enorm 3d-skrivare och återvunnet material. Arkitektur kan åter bli vacker och vem som helst med en 3D-printer kan hädanefter kalla sig arkitekter.”²²

Påståendet att 3D-skrivaren skulle ersätta arkitekten vid byggandet är att helt förkasta arkitekternas kompetens. Som jag tidigare beskrivit är detta inte det enda exemplet på att behovet av arkitektens kompetens ifrågasätts. Men framförallt är det arkitekternas smak som ifrågasätts och raljeras över. Redan i Arkitekturupprorets slogan ”det finns alternativ till fyrkantiga lådor” förenklas och förkastas modern arkitektur. Lådor är det vanligaste sättet att beskriva nya hus, ibland med prefixet glas eller betong. Näst vanligast är att husen rätt och slätt beskrivs som fula. Varför den modernistiska arkitekturen ser ut som den gör är något som Peter skriver om i ett blogginlägg, publicerat den sjunde mars 2017. Han utgår från freudiansk psykoanalys och ett antal artiklar som menar att modernism är ett uttryck för manlig sexualitet. Med exempel på mer eller mindre penisliknande torn och ett kärnkraftverk vars kupoler kan föra tankarna till ett par onaturligt jämna och fasta bröst underbygger han sin tes, vilken han sammanfattar på följande vis;

Om en nudist bygger ett hus blir det ett kallt hus.

Om en man med peniskomplex bygger ett hus blir det ett höghus.

Om en blottare bygger ett hus blir det ett glashus.

Om en modernist bygger hus blir det alla dessa tre hus²³

²² <http://www.arkitekturupproret.se/2016/01/28/3d-printade-hus/> Hämtad 2017-04-29

²³ <http://www.arkitekturupproret.se/2017/03/07/ar-modernisten-pervers/> Hämtad 2017-04-29

En annan tes som läggs fram i ett inlägg på Facebook den 27 mars är att anledningen till att arkitekterna inte ritar några tinnar och torn på sina byggnader är ren lathet. I en seriestripp på fyra rutor ses en karikatyr av Gert Wingårdh först rita något som skulle kunna falla Arkitekturupproret i smaken, men blir i nästa ruta så frustrerad att han knycklar ihop pappret och i de sista två rutorna istället ritar en kub. Texten till bilden lyder ”Det sägs att svenska arkitekter efter examen först försöker rita en vacker byggnad, men sedan upptäcker att arbetsdagarna tar slut mycket snabbare om de bara ritar fyrkantiga lådor.”. Jag förstår att den här typen av inlägg görs med glimten i ögat. Samtidigt tydliggör det att bloggen och Facebooksidan är till för att kommunicera sinsemellan, med de redan frälsta. Snarare än att påverka arkitektkåren med konstruktiv kritik. Jag tog upp tonen i inläggen under intervjun med Michael, men hans svar var att arkitekterna ändå inte skulle förstå vad det är Arkitekturupproret vill.

Även om du försöker vara snäll mot dom så förstår dom inte. Alltså dom förstår genuint inte. Det är så roligt... det är så komiskt allting. Om du skulle fråga en arkitekt nu så skulle de säga att vi vet inte vad vi gör för fel. Det måste vara att dom vill ha andra material. Det skulle vara ett arkitektsvar här på vad Arkitekturupproret vill. (Michael)

Jag undrar ändå om det är så att Arkitekturupprorets medlemmar vill att arkitekterna ska förstå dem. Och om de själva vill förstå arkitekterna. Om arkitekternas avvikande smak är nödvändig för kårens existensberättigande så är den samtidigt nödvändig för Arkitekturupprorets existens. Albert beskriver att en arkitekt som uppskattar det han kallar för traditionell arkitektur inte längre räknas som arkitekt av de övriga i kåren. Sättet som mina informanter pratar om arkitekter och hur det skrivs om dem på hemsidan och i Facebookgruppen tyder på att de anammat detta synsätt. Detta är nödvändigt för att kunna upprätta ett tydligt vi och dem, icke-arkitekter och arkitekter. Men kanske är en låda svartare ju längre avståndet till den är. Det är alltid svårt att se sig själv och dem i ens närhet som en enhet. Oavsett om det är etnologer, arkitekter eller något helt annat sammanhang så ser vi dem närmast oss som personer, med varierande smak och personligheter. På nära håll är också variationen i glasögonbågarna och de skiftande mönstren i tweedkavajen synliga. Men ju längre avståndet blir, desto mer avtecknar sig en klump som blir mörkare och mörkare grå ju längre bort den är. För att kunna kritisera en hel kår, utan att varje gång hamna i snåriga resonemang om ”inte riktigt alla” så krävs ett visst avstånd. På nära håll skulle en helt annan bild avteckna sig. Majoriteten av studenterna på

arkitektutbildningarna i Sverige har de senaste decennierna varit kvinnor²⁴. De allra flesta arkitekter får heller aldrig möjligheten att skapa ikonbyggnader i stadsmiljö utan ritar ombyggnader och tillbyggnader, kanske någon villa eller sommarstuga. De jobbar på kommuner med att handlägga bygglov. Eller på stora arkitektkontor som bär samma namn som någon av de stora stjärnorna. Men återigen har arkitektkåren och Arkitekturupproret ett gemensamt intresse i att den svarta lådan hålls intakt.

Uttolkare av tiden

Enligt Arkitekturupproret är arkitekternas huvudargument till att de inte vill rita hus i exempelvis jugend- eller nationalromantisk stil att dessa stilar inte speglar samtiden. Enligt flera av mina informanter beror detta på en övertro, eller möjligen en feltolkning, av den så kallade tidsandan.

Ja, men därför är dom ju enormt upptagna med förändring. Och tycker sig ha upptäckt... det här börjar ju egentligen med Platon. Men det är framförallt Hegel då som man grundar sig på. Så dom tycker... ja. Och det andra är det här essensialism. Att, och det har ju då med tidsandan att göra. Att det finns en idé och att allt är en avspegling av den idén. Och det kan man se också i modernistisk arkitektur. (Albert)

Tidsandan är en tolkning av Hegels idé om Världsanden. Mycket förenklat går Världsanden att likna vid en Gud som finns inneboende i mänsklighetens historia (Nordin 2003:424). Genom världshistorien kommer anden till uttryck genom gestalter; världsfolken, som skapar skeenden; epoker. ”De är principer som anden har funnit om sig och som den är tvungen att realisera. Däri finns alltså ett väsentligt sammanhang som inte uttrycker någonting annat än andens natur”. (Hegel 1822-23:17) Enligt Hegel går inte anden att komma undan, och enligt Albert tror arkitekterna på denna ande. Vad är det då tidsandan viskar i de svenska arkitekternas öron? Enligt mina informanter finns det två problem med vad som byggs idag, det är antingen för tråkigt eller för konstigt. Michael menar att tanken om tidsandan gjort att arkitekterna inte vågar blicka bakåt.

Så du försöker hela tiden vända och vrida på det och du får aldrig blicka bakåt. Inte ens 10 eller 20 år, utan hela tiden måste du hitta nån ny vinkel så att den är nyskapande. Och ordet bra, vacker,

²⁴ http://www.scb.se/statistik/publikationer/le0001_2010k02_ti_05_a05ti1002.pdf Hämtad 2017-06-05

ingenting spelar någon roll. Utan det är bara att det inte har gjorts tidigare. Så den blir bara mer och mer avskalad. Men egentligen, den är ju inte ett dugg originell. Det finns ju ingenting att jobba på, det är bara att du gör mer och mer. Konstigare och konstigare. Ju konstigare arkitektur desto bättre, för då är den inte skapad förut. Sen om den är bra, som sagt det kvittar. Vacker? Det kvittar. Funktionell? Det kvittar. Allting kvittar. Bara inom det här etablissemanget, arkitekturetablissemanget, att den är nyskapande, att den är ny. Så att man har liksom bakbundet sig själv jättemycket och all tidigare kunskap är förbjuden. Det är ideologiskt förbjudet att blicka tillbaka. (Michael)

Det andra spåret är att arkitekterna inte gör något annat än att blicka bakåt, om än inte längre än 50–60 år.

Sen är det ju så anser ju vi, inom Arkitekturupproret då, att det byggs fortfarande 60-talspastischer. Om vi tittar hur det var innan funktionalismen eller modernismen så kom det många olika stilar. Nyrenässans, jugend, nyklassicism. Och sen så fanns det även art deco, det fanns en mängd olika stilar. Det är ju värt att bevara för att visa upp de olika stilarna. Men vi menar ju på att det byggs ju, ja, snarlika hus, ibland så ser man faktiskt ingen skillnad, man skulle kunna tro att det var byggt på 60-talet. (Henrik)

Byggnader har i regel en längre livslängd än både människor, idéer och ideal. Att få utforma en byggnad är därför att få göra ett avtryck i stadsbilden som sitter i längre än ens egen livstid. Som jag tidigare varit inne på har det alltid bara varit ett fåtal som kunnat vara med och utforma staden, vilket samtidigt är att forma det materiella kulturarvet. För dem som anser att arkitekternas smak skiljer sig avsevärt från resten av befolkningens är det en skev syn av samtiden som arkitekturen speglar.

Och sen är det ju det vi också får kritik för. Att vi speglar inte samtiden utan arkitektkåren menar på att vi ritat hus som speglar samtiden. Men då menar vi på att samtiden ser ut som vi vill att den ska göra. Om majoriteten skulle titta på då, om vi tar ett jugendhus, nu menar jag inte bara...men vi tar det som exempel. Ett hus som jag de facto tycker är vackert. Och Johanna också. Om majoriteten tycker att det är vackert, idag, speglar inte det då samtiden? Och det är också det här med, vi har heller ingenting emot modernism i sig. Men det är just avsaknad av pluralism, att det byggs bara det. (Henrik)

Enligt Hegels filosofi använder sig världsanden av framstående personer som Alexander den store och Napoleon för att föra historien framåt. Dessa personer går målmedvetet och ofta hänsynslöst fram utan att vinna personlig lycka. (Nordin 2003:428) Med den utgångspunkten skulle arkitekterna kunna ses som byggnadskonstens bärare av tidsandan. Henriks önskan

om en mer demokratisk syn på vad som egentligen speglar samtiden blir med det synsättet ovidkommande. Jag tycker dock inte att Hegels världsande och Napoleon ska få en för stor roll i detta. Däremot vill jag hålla mig kvar vid maktaspekten. Enligt Latour innehar den som får en annan aktant att översätta ens viljeyttring makt. (Ramberg 2012:26) Innan en byggnad uppförs har ett led av översättningar skett. Arkitekterna utövar makt genom att de får andra att översätta sina idéer till fysiska byggnader. Samtidigt är arkitektens förslag en översättning av uppdragsgivarens vilja och förslaget måste hålla sig inom vissa ramar. Dessa ramar handlar om alltifrån tomtens utformning, intilliggande bebyggelse, ekonomi och tillgänglighet. Det som mina informanter ser som problemet är dock det estetiska uttrycket.

Alltså jag förstår det här med att man vill att det ska vara, att det ska synas vilken tid byggnaderna är ifrån. Jag kan förstå det. Samtidigt som jag inte tycker att det är det viktigaste. Men jag tycker också att man ska kunna kombinera de två. Att det ska finnas arkitektur som är vacker och ny men som ändå, alltså, är snygg liksom. Det ska inte bara va fult för att det ska representera vår tid. Det måste ju gå att fixa båda. (Peter)

Tankar om arkitektutbildningen

Precis innan min första intervju, vilken var med arkitekten Albert, så hör jag honom prata med tjejen som jobbar på caféet där vi träffats. Jag förstår att de har träffats förut och att hon vet att han är arkitekt. Hon berättar att hon funderar på att söka in till arkitektutbildningen på Chalmers Tekniska Högskola, något som Albert avråder henne från. Hans tips är att hon ska söka en utbildning utomlands om hon vill lära sig att rita hus, ”riktiga hus”.

Arkitektutbildningen ses av dem som ingår i min studie som en stor del av problemet med hur svenska städer ser ut. Förutom att lära sig att konstruera byggnader menar de att arkitektstudenterna lär sig att tycka om en viss typ av arkitektur. Inte heller detta är någon ny tanke som bara gäller den svenska arkitektutbildningen. Nan Ellin, som jag tidigare nämnt menar att gapet mellan arkitekter och icke-arkitekters smakpreferenser beror på arkitekternas behov av att vidmakthålla sin legitimitet, menar att arkitektutbildningen spelar en betydande roll i upprätthållandet av detta avstånd. Enligt Ellin koncentrerar sig arkitektutbildningen i USA på att assimilera studenterna i det tankegods som finns inom yrkeskåren, istället för att reformera det. Istället för att uppmuntra studenterna att överbrygga klyftan mellan arkitekterna och icke-arkitekterna så bidrar utbildningen till att upprätthålla den. (Ellin 1996:219) Henrik jämför detta med musikhögskolan där han själv gått och menar att där var det en liten grupp äldre herrar som bestämde vad som var tillräckligt fint och intressant för att läras ut.

Jag upplevde under min utbildning på musikhögskolan att det saknades en pluralism och en demokrati, i vad man fick spela alltså. Och jag blev påtvingad att spela modern musik. Och den kallas atonal, musik som, du vet säkert vad det är. (...) Och jag fick inte bestämma själv, jag är helt öppen för att spela atonal musik, men inte bara atonal musik. Och jag vill inte heller att någon ska sitta med en pekpinne och säga att du får inte spela det du tycker är vackert. Och då upplevde jag att det var lite som en kulturmaffia, ett gäng på fem gubbar som satt och bestämde allt. (Henrik)

Henrik berättar vidare att han och Albert jämfört sina upplevelser av musikhögskolan och arkitekturutbildningen och funnit flera gemensamma nämnare. Skillnaden mellan arkitektur och musik menar han är att det är ingen som kan tvinga dig att lyssna på något som du inte tycker om, medan arkitekternas verk inte går att undvika. Albert, den enda av mina informanter som har egen erfarenhet av arkitekturutbildningen, beskriver att han ofta fick argumentera för sin sak och sin smak.

Kan du tänka det att när jag gick på Chalmers, att jag fick diskutera mycket och försvara mig hela tiden. Och jag, jag var lite äldre och är ganska... ehm, bestämd sådär va. Men det har kommit fram studenter till mig, det har hänt flera gånger att det har kommit fram studenter till mig och sagt att ”vi vill göra som du, men vi vågar inte”. Det har hänt flera gånger. (Albert)

Likt Henriks beskrivning av musikhögskolan så har Albert upplevt att det finnas en tydlig kanon inom arkitektkåren, vilken det är svårt att som enskild student stå emot. Albert förklarar under intervjun för mig varför han avrådde tjejen i kassan att söka till Chalmers. Han menar att en så ung person kommer påverkas av lärare och studenter och inom en vecka ha omformats till en av ”dem”. Arkitekturutbildningen är en institution som applicerar sin smak på sina studenter, vilka närmast verkar ses som en form av tabula rasa. Som en del i att bli arkitekt ingår att lära sig denna smak. Det går också att dra slutsatsen att arkitekternas smak är något som måste läras in. För att uppskatta modern arkitektur krävs en femårig utbildning.

Arkitekturutbildningen i sin nuvarande form lär med andra ord ut ful och ensidig smak enligt mina informanter. Men utbildning ses inte bara som problemet, utan även som lösningen. Även om det i vissa blogginlägg och diskussioner på Facebook kan verka som att det bästa vore att slippa arkitekterna helt och hållet, är de jag intervjuat överens om att arkitekter behövs, men en annan typ av arkitekter efterfrågas. Det krävs en annan typ av utbildning menar flera av mina informanter. Men Michael har vidareutvecklat sitt engagemang. Han är inte längre lika aktiv i Arkitekturupproret utan driver istället ett projekt att få fler arkitektstudenter att bli intresserade

av klassisk arkitektur och lära sig dess grunder. På sikt menar han att detta kommer förändra hur det som byggs i Sverige ser ut.

Men sen så i Sverige så kan förändringen bara ske när det kommer nya klassiska arkitekter. De håller på att utbildas nu. Och det är det jag bland annat håller på att jobba med nu här. Ax:son-Jonsson-stiftelsen har ju startat nu en sommarkurs i klassisk arkitektur. Och vi lockar helt enkelt. Förra året var det bara en svensk, i år kommer det vara 4-5. Och det här är unga människor som pluggar på arkitekturhögskolan. Så ge det 10-20 år. Förstår du, när man har ett alumni på flera hundra så kommer dom. Dom kommer jobba och dom i sin tur med sin inriktning och sitt intresse kommer påverka hur det ser ut. Så det är ett långsiktigt projekt att vända det här skeppet. (Michael)

Utbildningen som Michael pratar om är en fyra veckor lång sommarkurs som hålls i Engelsberg utanför Stockholm. Kursen beskrivs som en intensivutbildning i modern klassisk arkitektur med de främsta experterna på området.²⁵ Kursen hålls av INTBAU, International Network for Traditional Building and Urbanism, en Londonbaserad stiftelse grundad av Prins Charles. Stiftelsen verkar för att lära ut traditionellt byggande, arkitektur och stadsplanering.²⁶ Medfinansier är Axel och Margaret Ax:son Johnsons stiftelse vars vision är att ”stödja individer, idéer och humanistiska projekt som riskerar att befria sig från nuvarande trender men som på lång sikt anses vara av avgörande betydelse för allmänintresset genom att bevara traditioner och förnya och utveckla samhället.”²⁷

Om Arkitekturupprorets mål är att väcka opinion bland allmänheten, så är målet med den här sommarkursen att på lång sikt förändra arkitektkåren inifrån. Arkitekturutbildningen är en väsentlig del i att upprätthålla arkitektkårens status som svart låda. Den viktigaste aktanten i denna sammanslutning är arkitekten. Och som mina informanter visar är arkitekt inte något man är, utan något man blir. Genom att förändra arkitekterna kan innehållet i den svarta lådan på sikt bli ett annat. Med en annan arkitektkår skulle vi få en annan typ av stad. Men mer än vem som ritat husen påverkas staden av vem som är tänkt att befinna sig i och emellan dessa hus. Vilka som är tänkta att befinna sig i den stad Arkitekturupproret vill ha och hur den är tänkt att användas skriver jag om i nästa kapitel.

²⁵ <http://engelsberg.intbau.org/> Hämtad 2017-04-30

²⁶ <http://www.intbau.org/> Hämtad 2017-04-30

²⁷ <http://www.axsonjohnsonfoundation.org/vision.htm> Hämtad 2017-04-30

VII

Vem är staden till för?

*A city is not a brand. A city is not a corporation. A city is a community. We ask the social question which, in cities today, is also about a battle for territory. This is about taking over and defending places that make life worth living in this city, which don't belong to the target group of the "growing city". We claim our right to the city – together with all the residents of Hamburg who refuse to be a **location factor**.*

Så avslutas den engelska översättningen av manifestet *Not in our name*, författat av en grupp kulturarbetare i Hamburg år 2009²⁸. De uttrycker sin frustration över att användas till att skapa en stad där de själva i förlängningen inte har möjlighet att leva och verka. Manifestet är ett exempel på de senaste årens kritik mot att städer mer ses som varumärken än en gemensam plats att leva. Precis som vissa människor och verksamheter kan arkitektur fungera som en *location factor*. En byggnad uppförs alltid med en tänkt användare och ett tänkt användningsområde. Jag kommer i följande avsnitt presentera vilka användningar av staden som betonas av Arkitekturupproret.

Turisterna

Ett inlägg som lagts upp flera gånger på Arkitekturupprorets Facebooksida visar två vyer över Stockholm. Den ena visar Gamla stan och den andra visar Waterfront, en hotell- och konferensbyggnad färdigställd år 2011. Texten till bilderna lyder ”Vilket vykort skickar du i sommar?”. I kommentarerna är alla rörande överens om att det är bilden av Gamla stan som representerar det fina Stockholm, medan många undrar hur Waterfront ens tillåts att byggas. Michael tar upp en film från Visit Stockholm som exempel på vilka delar av Stockholm som anses värda att visa upp;

²⁸ <http://www.signandsight.com/features/1961.html> Hämtad 2017-08-04

[...]Vad det är som lockar utländska besökare? Det var ganska roligt här, Visit Stockholm gjorde en sammanfattning av bästa minnena från 2016. Och så filmade dom i Stockholm, och man kunde inte se att det fanns nånting annat än sekelskifte i Stockholm. Då var det verkligen såhär, perfekt suddat ut allt annat. Kort på stadshuset, men du ser inte Waterfront. Det var så talande, det som får kineser, amerikaner och andra att besöka oss, det är inte nånting som är byggt efter 1950. Det är mer eller mindre vår sekelskiftesarkitektur eller äldre. (Michael)

Det som väljs ut för att visas upp i en stad skapar en attraktionsgeografi vilken skapar en hierarki mellan de platser som presenteras och de som lämnas utanför. Platser som inte räknas in i attraktionsgeografin kan vara nog så viktiga för personer som lever i staden men blir osynliga i exempelvis turistguider (Holmberg 2006:59). Lena som själv jobbat under många år med att guida i Göteborg beskriver en runda hon brukar ta för att visa upp staden.

Men just när jag gick runt med journalister så, arkitekturen, omedvetet så påverkar ju den upplevelsen av stan. Och alla trivdes ju bäst i de här småskaliga stadsdelarna. De var ju också de vi mest visade. [...] Som Haga och... Alltså det var ju, jag hade en favoritrunda som började med Kungstorget inne i Saluhallen, och Vallgatan bort mot Magasinsgatan. Vi fikade gärna på Da Matteo för han är en väldigt go representant för, ja började med kaffe som kultur och kafferosteri. Och surdegsbageri. Och var väldigt tidig med det. Och sen brukade vi gå till Fiskekyrkan och in där och hälsa på. Och sen gärna bort mot Järntorget, Andra Långgatan runt där. Linné, Haga. Och sen Vasagatan ner kanske. Men lite avstickare beroende på vad de var intresserade av. Men jag gick ju aldrig och visade Avenyn, dit kom de ju ändå. (Lena)

Platserna Lena i egenskap av representant för Göteborgs & CO visar upp har varit viktiga delar i byggandet av stadens varumärke. När hon berättar om sitt jobb talar hon också om staden som en produkt. De första gatorna hon nämner, Vallgatan och Magasinsgatan räknas till Göteborgs innerstad, innanför vallgraven. Genom samarbeten mellan kommunens bolag, bland annat Göteborg & CO, företagarna och fastighetsägarna i innerstaden har ett strategiskt arbete gjorts för att stärka varumärket Göteborg och höja stadens attraktionskraft. (Franzén, Hertting & Thörn 2016:118ff). Den målgrupp de riktar sig till är en medelklass som är intresserade av inredning, kläder och att köpa ekologiskt. ”Personligt tilltal” är ett viktigt ledord i marknadsföringen. Något som för tankarna till småskalighet och står i kontrast till de stora kedjorna. Här spelar också verksamheternas geografiska placering och bebyggelsens arkitektoniska uttryck in. Innerstaden kan delas upp i öster och väster om Östra Hamngatan. Den östra sidan av gatan betonas av stora butikscomplex som NK, Kompassen och Arkaden. Väster om Östra Hamngatan finns en äldre bebyggelse med de mindre butiker som framhävs i

Innerstaden Göteborgs marknadsföring. Den atmosfär som bebyggelsen bidrar till är en viktig del i framställningen av gemytliga shoppingkvarter. (ibid 122ff)

Även Johanna och Henrik beskriver en promenad, vilken de tog med Henriks bror på när han var på besök. Genom att bara gå på de gator som de tycker är fina och undvika andra delar visar de upp ett Göteborg som är helt nytt för den besökande brodern. Till viss del är det samma runda Lena tog för att visa upp staden för internationella journalister.

När Henkes bror var här, ehm, så lurade vi honom lite. Till den grad att han sa att ”jag köper en lägenhet här”. Då gick vi, vi åkte till Linné, så gick vi Linné ner. Så tog vi nån av Långgatorna och promenerade där. Och genom Haga och sen så gick vi genom Vasa och sen så den vägen som är, mot avenyn [...] Och han var ju helt såhär, det här är ju vackrare än Stockholm, varför har ni inte sagt att det är såhär fint? (Johanna)

Vad de beskriver är deras personliga attraktionsgeografi. Där de delar av staden de inte tycker om undviks och på så sätt skapar de sitt ideala Göteborg. Precis som de andra av mina informanter som bor i Göteborgsområdet nämner de Haga som en stadsdel värd att visa upp.

Men alltså, reser man till Venedig så är det för att se arkitekturen där. Och det som är unikt för Venedig med deras kanaler och deras byggnader. Och turisterna i Göteborg åker till Haga, ofta. För att det är ett av få ställen som skiljer sig från övrig arkitektur här. För vi har rivit resten här också. Och att det ska va nåt man tänker på när man bygger, att man tar hänsyn till det. Jag tycker det finns mycket man inte tar hänsyn till. Att man tar bara hänsyn till vinst i princip. Det är tråkigt. (Peter)

Peter menar att det som gör Haga attraktivt är att det är typiskt göteborgskt, men att det samtidigt skiljer sig från övrig bebyggelse i innerstaden. I och med den modernistiska arkitekturens utbredning i efterkrigstidens städer förknippades den med homogen masskultur, mot vilket den kvarvarande äldre bebyggelsen sågs som en motpol och fick stå för ursprunglighet (Zukin 2010:14). Det går att fråga sig om Haga hade haft samma dragningskraft om en större del av stadens träbebyggelse bevarats. Utbudet av verksamheter på Haga Nygata riktar sig också främst till besökare med små butiker och kaféer, snarare än att fylla de boendes vardagsbehov (Holmberg 2006:21). Precis som i Visbys stadskärna är det verksamheter som bidrar till att reproducera en bild och en känsla (Jfr Ronström 2008:200). Mina informanter är långt ifrån ensamma om att lyfta fram Haga som en charmig del av Göteborg. Jag tror det är

Haga Nygata i Göteborg. Foto: Linnéa Thoor

svårt att hitta en enda turistguide där området inte nämns. Catharina Thörn och Helena Holgersson skriver i antologin *Gentrifiering* att marknadsföringen av städer går ut på att framhäva en unik, men samtidigt igenkännbar, atmosfär (Thörn & Holgersson 2014:21). De typiskt göteborgska landshövdingehusen på Haga Nygata i kombination med verksamheterna som främst riktar sig till besökare gör att gatan prickar in båda dessa kriterier.

En annan gata i Göteborg som de allra flesta som besöker staden hamnar på är Avenyn. Som gick att utläsa ur Lenas beskrivningen av den tur hon brukade ta med journalister på är gatan så självklar att den inte ens behövde visas upp. Men kanske spelade även Avenyns stilmässigt blandade arkitektur in

när den hamnade utanför den guideade turen. Under intervjun med Calle uttrycker han sina tankar om husen på Avenyn.

Men jag kan tycka, t.ex. Johanneberg, det är ju ett funkisområde. Och det ska man bevara som det ser ut tycker jag. Det måste får ha sin plats i staden också. Däremot är jag mindre glad i funkishusen på Avenyn, jag tycker inte att dom har där att göra. [...] Sen är det klart, jag ser gärna att man bevarar mer av staden. Men om man tänker då, ehm, turismässigt så håller sig ju turister i stadskärnan oftast. Så det kanske är viktigast för staden att man ser till att den är fin då, för att locka turister. Och det är även i stadskärnan som de flesta vistas. Jobben ligger oftast där och så. (Calle)

Trots att Johanneberg ligger hyfsat centralt i Göteborg så är det framförallt ett bostadsområde dit få besökare tar sig. Stadsdelen hamnar därför utanför attraktionsgeografin och Calle ser därför inte funkishusen där som något problem. Avenyn däremot som ligger så centralt det kan bli i staden anser han bör ha ett annat uttryck. Som jag tidigare nämnt i avsnittet om modernismen finns det en uppfattning om att den modernistiska arkitekturen är ett brott mot en lång tradition av vad som ses som riktig stad och sätts inom parentes i arkitekturhistorien

(Tunström 2009:64ff). När Calle pratar om bevarande ingår inte heller funkisbyggnaderna på avenyn, trots att vissa av dem är över 80 år gamla och visar på en del av stadens historia. Det går också att läsa mellan raderna att se till att stadskärnan är fin är det samma som att bevara gamla byggnader. Funkis uttrycker inte ståtlig paradgata på samma sätt som äldre högreständarkitektur. En inskription är aldrig fast och står i relation till sin omgivning (Latour 1999:307). 1930-talets arkitektur har förlorat sin inskription av modernitet och framtidstro, för att inte tala om de hus på Avenyn som uppfördes under 1960 och 70-talet. Sharon Zukin menar att det som eftersträvas är den tidlösa staden, vilken aldrig är nutida eller framtida utan finns i en föreställd dåtid (Zukin 2010:29). Funkisbyggnaderna på Avenyn stör bilden av Göteborg som en stad med en anrik obruten historia.

T.V: Avenyn 25, Funkishus uppfört 1939, ritat av arkitekten Nils Olsson, byggnaden inhyste under åren 1939–1996 biografen Aveny. Mitten: Avenyn 23, Arkitekten Helge Zimdals Le Corbusier-inspirerade hus uppfört 1960. T.H: Avenyn 21 Mässingsfasad med panoramafönster färdigställd 2017 som en del i fastighetsägaren Wallenstams projekt "Mid Avenue". Foto: Linnéa Thoor

Som jag skrev i min problemformulering har arkitektur använts för att skapa bilden av en obruten historia i stora delar av Europa vars 1900-talshistoria skiljer sig markant från Sveriges. Återskapandet av Dresden, vilket är det återkommande exemplet i min empiri, har dock inte bara bidragit till att sätta 1900-talshistorien inom parentes. Det har även gjort staden till ett populärt besöksmål.

Och det är ett exempel där man har byggt upp en stad, som den blev totalt sönderbombad, sen var det DDR och väldigt nedgången. Men sen så byggde man upp Frauenkirche, sen så fortsatte man

då att bygga upp resterande del av gamla Dresden. Och det har ju gjort Dresden till en turistattraktion. (Henrik)

Till skillnad från de tidigare exempel jag tagit upp där mina informanter talat om sina hemstäder berättar Henrik om Dresden i egenskap av turist. Han och Johanna hade antagligen aldrig besökt staden om det inte vore för dess nya byggnader i gammal stil.

Turisterna är en av de tydligaste aktanterna i min empiri. Att de som besöker en stad söker sig till de delar där äldre bebyggelse finns bevarad ses som ett bevis för att det är så som det bör byggas. Turisternas val av stadsdelar blir ett erkännande utifrån, att om andra tycker om det här mest med vår stad, då måste det vara det som är bäst. Eller som i fallet med Dresden där arkitekturen är vad som lockat tre av mina informanter att åka dit. Turisternas starka agens ligger också i den ekonomiska aspekten. I ett kapitalistiskt samhälle är ekonomisk vinst alltid ett starkt argument. Att investera tid och pengar på att uppleva nya platser är samtidigt att bidra till att världens största industrikomplex, turistnäringen, växer (Löfgren 1999:5).

När det talas om turister kan det ibland låta som ett mystiskt väsen eller folkslag. Men turisterna är inte bara ”de”, utan många är ibland själva turister. Det är en tillfällig översättning som sker när en person besöker en plats för nöje eller av koppling. Men den allra största delen av tiden är vi inte turister och de allra flesta som rör sig i en stad är inte där för att uppleva staden, utan för att leva i den. Att turister använder staden på ett helt annat sätt än de permanent boende är inte något som tas upp i någon vidare omfattning av mina informanter. Tankegångarna verkar vara att gör vi det fint för besökare, så blir det samtidigt fint för stadens invånare. Men det som efterfrågas under semestern är inte samma saker som efterfrågas i vardagen. Tillvaron som turist betonas av kontrasten mot vardagens rutiner (ibid 269). En charmig kullerstensgata bidrar till stämningen under en långsam promenad i en ny stad, men har inte alls samma charm en stressig februarimorgon.

Söndagspromenaderna

Gatan har länge varit ett ställe där vi alla kan både ses och synas. En sorts allmänhetens catwalk. I alla fall sedan de moderna städerna började ta form under 1800-talet. Då gav de nya trottoarerna bränsle till fenomenet flanörer. Skribenter som med skarp blick och vass penna beskrev ofta i detalj städernas människor och kläderna de bar. Istället för smala, leriga och gropiga vägar fick stora städer en ny sorts gator, boulevarder och avenyer. På dem fanns breda

*rensopade gångstråk kantade med varuhus, restauranger och kaféer. Inglasade passager, en sorts tidiga varianter av gallerior där man inte behövde riskera att bli blöt av regn eller stänk från förbipasserande droskor blev populära. Det möjliggjorde en helt ny typ av umgänge, eller i alla fall sätt att titta på varandra.*²⁹

Så inleder modejournalisten Susanne Ljung avsnittet ”Flanera mera” i programmet Stil i Sveriges Radio P1. Programmet handlar om gatan som den självklara platsen att visa upp sig och dess roll i modet.

Förmågan att flanera är ett sätt att röra sig i stadens offentliga miljöer som borglighetens män lärde sig under 1800- och 1900-talen. Det handlar om att röra sig sakta och att betrakta sin omgivning och de människor som finns där. (Löfgren 1997:66) Flanören är också en karaktär som återkommer i illustrationer av tävlingsbidrag i de arkitektävlingar som Klas Ramberg studerat. Och den ensamme flanören är fortfarande, till och med i dessa fiktiva skisser, en man medan kvinnorna ser ut att ha ett ärende eller har sällskap. Att planera in stråk för långsamma promenader och kaffedrickande verkar vara näst intill obligatoriskt för att ha en chans i dessa tävlingar. Som Ramberg konstaterar ”Fram tonar praktiker och levnadsideal som hör samman med medelålder och medelklass. De göranden och det sociala liv man tänker sig ska äga rum i bostaden och stadsdelen är sällan relaterat till individens roll som samhällsmedborgare.” (Ramberg 2012:160ff) I de arkitektävlingar Ramberg analyserar är det ännu ej uppförda områden där flanerandet ska ske. Men enligt Henrik är det de äldre delarna av staden som inbjuder till flanerande och kaffedrickande.

Som Västerås då som är en av de större städerna som drabbats hårdast av 60–70-talets citysaneringar. Där ser man stora varuhus som kanske tar upp en tredjedel av avenyns yta. Och hela centrumet består av det. Var går folk och äter? De går till det lilla som finns kvar. De små trähusen, för det fanns mycket trähus i Västerås. (Henrik)

Förutom den byggda miljön påpekar Henrik värdet i att bevara vissa verksamheter för att behålla charmen i en stadsdel. Detta är något som kommer upp när han och Johanna berättar om deras oro över de successiva rivningar av äldre bebyggelse som sker idag.

Men sen också med rivningar nu. Man talar om att riva 1700-talshus nu. Då säger dom, det är lite oklart hur, vad det är för typ av rivningar. Huruvida de ska bevara fasaderna eller riva gårdarna.

²⁹ <http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/884206?programid=2794> Hämtad 2017-06-05

Men det har ju varit, många konstnärer har hållit till på Smedjegatan, eller gör fortfarande. [...] Är det två 1700-talshus, de få som finns kvar i Göteborg. Det är liv i området, de ligger nära kronhusbodarna. (Henrik)

Exemplet som Henrik och Johanna tog upp gäller gårdshuset på Smedjegatan 5, strax bakom Göteborgs stadsmuseum. Sedan mitten av 1980-talet har husens ägare månat om att konstnärer och hantverkare ska kunna hyra ateljéer till ett förmånligt pris. Det investmentbolag som 2015 köpte byggnaderna har dock andra planer för gårdshuset. I början av 2017 lämnades en rivningsansökan in som innebär att de befintliga husen och deras hyresgäster försvinner och ersätts av lyxiga bostadsrätter. Om detta skriver Ola Nylander i Göteborgs Posten den 17 januari 2017.³⁰ Även Lena tar upp rivningshotet mot Smedjegatan 5.

Då tycker jag att man skulle se värdet i att ha kvar de här verksamheterna. Att de kan få vara kvar till en väldigt rabatterad hyra, för trivselinslaget. För alla vill vi ju att det händer nånting. Med de här hantverkskunniga och mysiga kaféer och så. Jag läste faktiskt, och det har säkert du också uppfattat, att han Mats Johansson som driver Da Matteo på Magasinsgatan. Att det är många värdar och byggherrar som vill att han ska öppna i deras hus. Och han får tydligen, nu har han satt ett pris på att öppna. Och då inser ju byggherrarna att det är viktigt att ha ett mysigt och trivsamt kafé. Så då borde dom ju resonera, att det kostar ett pris, men det ökar värdet på de andra lokalerna och lägenheterna. (Lena)

Det som Lena beskriver är en lösning på gentrifieringens moment 22. När målet att skapa rätt atmosfär med hjälp av butiker och kaféer uppnåtts har de verksamheter som bidragit till att skapa den rätta känslan samtidigt bidragit till en markant ökning av lokalernas ekonomiska värde. Ofta leder det till att de inte längre har råd att vara kvar. De som har möjlighet att betala de höga hyrorna blir istället de stora kedjorna, men med dem försvinner den mysiga atmosfären. (Franzén, Hertting & Thörn 2016:145f) När Da Matteo, ett trendigt kafé och kafferosteri, får reducerad hyra av fastighetsägarna för att öppna i deras lokaler sker det motsatta. Istället för att en liten verksamhet trängs undan av de stora kedjorna så har Da Matteo blivit en kedja. Om än fortfarande med rätt inskription.

Både Lena och Henrik talar om hantverkarna och konstnärerna på Smedjegatan som livgivande inslag i stadsbilden. Deras funktion är snarare att skapa en härlig atmosfär än att skapa konst och hantverk. Under saneringsvågen under 1900-talets mitt sågs funktionsblandningen i

³⁰ <http://www.gp.se/n%C3%B6je/kultur/riv-inte-resterna-av-1700-talsg%C3%B6teborg-1.4115434> Hämtad 2017-06-06

städerna som ett problem och de producerande verksamheterna som hantverk och industrier skulle flyttas ut från stadskärnorna. Skälen till detta var att bland annat buller och lukt var störande. (Schönbeck 1994:116) Men det finns även andra skäl till att vissa verksamheter lämnar innerstaden. Owe Ronström skriver om hur de verksamheter och boende i Visby som satte bruksvärdet framför reproduktion av den estetiserade världsarvsstaden inte längre finns kvar innanför ringmuren. (Ronström 2008:200f) Verksamheterna på Smedjegatan är visserligen producerande, de skapar konst- och hantverksprodukter. Men det som framhävs av både Henrik och Lena är deras reproducerande funktion. En inskription kommer inte inifrån en aktant, utan är något som skapas i relation till de andra aktanterna i nätverket (Wenzer 2008:87). De som har ateljéer på Smedjegatan 5 skulle antagligen framhäva andra skäl till sin fortsatta existens på platsen. Men vad de tillskrivs av mina informanter är framförallt en ”mysfaktor”.

För att rätt stämning ska upprätthållas krävs inte bara rätt verksamheter, utan även rätt människor. Som konstaterades i radioprogrammet Stil är gatan en plats att visa upp sig. Även om det i det offentliga rummet inte finns någon uttalad klädkod så vet vi var lägstanivån ligger. Och denna lägstanivå skiljer sig mellan olika platser beroende på deras inskription.

Det är säkert en av anledningarna till de externa köpcentrens framgång. Att de är väldigt inkluderande. [...] Ja. Och man kan se ut hur man vill, man behöver inte klä upp sig. Utan man kan åka dit i sin träningsoverall i bilen. För man möter aldrig nån människa förrän inne i affären. Så det är säkerligen en av förklaringarna. (Albert)

Liksom att vara turist är att vara snygg och ”rätt” en tillfällig översättning. Hur ofta en person träder in i denna roll beror på ekonomi, tid och intresse. Men de stora köpcentrumen påverkar inte bara människors klädval. Framförallt har de en stor effekt på innerstaden, något som Johanna oroas över.

Om man ska prata om näringsliv och företagande, det finns inget kvar i centrum. För det dom har gjort på det här då, för i och med att det inte händer nånting i stan, folk får lägga ner sin verksamhet. Man river de här små butikslokalerna som man kan ha. Och så bygger man ett köpcentrum i utkanten av stan istället dit alla åker. [...] Allt flyttas ut till köpcentret. Och det är jättemånga svenska städer där man har gjort på det sättet. Att man bygger ett köpcentrum där det är liv och rörelse. Och så lämnar man staden som blir en spökstad i cement som står där med sina betongklossar och fartyg liksom. Och det är jättehemskt. Och det är ju en annan aspekt av det hela. Att man inte kan bedriva verksamhet. Och de här små intima, lokala företagen, att inte dom får utrymme heller. Det tycker jag är jättehemskt. (Johanna)

I forskningsprojektet "Ladornas Land" studerar arkitekten Måns Tham de externa handelsplatsernas utbredning och dess konsekvenser. Under 2000-talets första 12 år fördubblades handelsytan i svenska köpcentrum. Medan utformningen av svenska innerstäder är noggrant styrd och planerad får de stora handelskomplexens privata ägare fritt spelrum att göra som de vill. Byggandet av gigantiska köpcentrum väcker inte alls samma debatt som små förändringar i innerstaden. Hur den här utvecklingen påverkar stadskärnan ser olika ut i olika städer. En effekt kan vara den som Johanna beskriver, att allt liv flyttas ut till det externa köpcentret. Men Tham menar även att detta gör att svenska innerstäder blir mer och mer kulissartade. Det handlar å ena sidan om bevarande av den befintliga bebyggelsen, med undantag för Domushusen som gärna får byggas om. Å andra sidan handlar det om uppförande av prestigebyggen. Gatorna stängs av för biltrafik och verksamheterna byts ut.³¹ De stora köpcentrens utbredning leder till att de funktioner som behövs för det dagliga livet flyttar ut till en plåtlada på en åker utanför staden. Här utspelar sig den mjukisbyxklädda vardagen. Kvar finns de verksamheter som reproducerar bilden av staden likt i Haga eller Visby. En stad som inte främst är till för att bo och arbeta i, utan att uppleva. Den ideala staden för en promenad i bästa söndagskostymen.

³¹ <https://arkitektur.se/kritik/essa/ladornas-land/> Hämtad 2017-06-06

VIII

Nätverk i rörelse - slutdiskussion

För många av oss utspelar sig den största delen av våra liv i en stad. Livet i staden bygger på en mänsklig överenskommelse om funktioner och levnadsvillkor då stadens offentliga miljöer är något som många människor delar. Samtidigt som få har inflytande över hur det ska utformas. Stadsrummet är i ständig förändring för att tillgodose olika tiders rådande behov och ideal. I byggnaderna ligger värderingar och ideologi och byggnadernas långa livslängd gör också att det som byggs idag säger något om vårt samhälle idag till dem som kommer efter oss, dagens arkitektur är framtidens kulturarv. I stadsrummet kan vi också läsa av stadens historia, vilka som haft makt och vilka tankar om samhället som varit rådande. När byggnader från sekelskiftet och tidigare revs under 1900-talet så förknippades de med en gammal och förlegad samhällsordning präglad av klasskillnader och ett odemokratiskt system. Den nya arkitekturen vid 1900-talets mitt stod för funktion, anpassad efter människors liv, och skulle vara till för alla. Idag är det dock många som förfasas över dessa rivningar och ser med avsmak på Domushus och miljonprogram. Arkitekturen har till och med beskyllts för att vara människofientlig och som en bidragande orsak till sociala problem. Många vänder sig också emot dagens moderna arkitektur, arkitekterna som skapar den och beslutsfattarna bakom. Istället blickas det tillbaka på äldre arkitektur.

En grupp som engagerat sig i detta är föreningen Arkitekturupproret, vars slogan lyder ”Det finns alternativ till fyrkantiga lådor”. De kallar sig för en folkrörelse och startade som en Facebooksida, men har nu blivit en förening som aktivt arbetar för att skapa opinion mot den moderna arkitekturen och förespråkar att bygga nya hus i äldre stil. Detta är ett inte helt ovanligt fenomen i länder som Polen och Tyskland varifrån de ofta lägger upp exempel på sin hemsida. Dessa länders 1900-tals historia skiljer sig dock markant från Sveriges. En stor del i förklaringen är att de vill bygga bort sin historia av krig, ockupation och totalitärt styre. Sverige däremot hade sin guldålder under mitten av 1900-talet så skälen till att bygga nytt i gammal stil måste vara andra. Syftet med mitt examensarbete har varit att ta reda på dessa skäl.

Hur mina informanter uppfattar byggnader, vilken inskription olika byggnadstyper får, är beroende av deras personliga relation till dem. Flera av mina informanter berättar om hur de som barn uppfattat olika byggda miljöer. Samtidigt är exemplen de tar upp sådana som många kan relatera till, som skärgårdsmiljö, småstad och hus på landet. Dessa exempel kan ses som svarta lådor. Albert och Henrik tar även upp lokalhistoriska händelser, motståndet mot rivningarna i Haga i Göteborg och flytten av husen vid Pilens backe i Linköping. I Alberts fall är det självupplevda minnen, medan det i Henriks fall är återberättade. Det personliga vävs ihop med större historiska sammanhang vilket skapar en starkare inskription. Betydelsen av den personliga relationen till en byggnad blir också tydlig när mina informanter berättar om det egna boendet. Även de som inte bor i den typen av hus de själva föredrar har en positiv inställning till det egna boendet. Istället för att framhäva estetiska brister i det hus eller område som rymmer det egna hemmet understryks dess fördelar. Ett radhusområde från 1970-talet eller ett funkishus från 1940-talet skiljer sig på många sätt från sekelskiftets kvartersstad och arkitektur, men det är likheterna som tas upp av mina informanter. Istället för att leta efter fel så letar de efter rätt när det handlar om den plats som för dem är hemma. Kunskap om en byggnad eller ett område påverkar också dess inskription. Plaketten på sekelskifteshuset på Arkivgatan som Lena berättar om och Peters kunskap om avsikterna när Kortedala uppfördes har det gemensamt att de uppfattar en tanke och omtanke bakom byggnaderna. Det ger också byggnaderna avsändare, vilket gör att de upplevs som mindre anonyma.

Byggnaders inskription är dock långt mer än en personlig fråga. Genom en stads arkitektur kan dess historia avläsas. Detta blir tydligt i de fall där en katastrof, som brand eller jordbävning, inträffat och hela staden på några timmar totalförstörts. Medan de flesta stadskärnor bär spår av många epoker har Sundsvall och Ålesund, vilka brann ner runt sekelskiftet, en homogen bebyggelse. Då de båda städerna förstördes och sedan byggdes upp under den period då mina informanter anser att arkitekturen var som bäst framhäver de dessa städer som goda exempel. Trots att vad de efterfrågar när det kommer till vad som byggs idag är variation. Byggnaderna förknippas inte heller med en katastrof, utan en epok som för mina informanter är positivt laddad. Men historia och arkitektur är i regel mer komplicerat än att en enstaka händelse påverkat en hel stadskärna. Arkitektur har alltid varit ett sätt att statuera makt. Att ta över maktens byggnader är att manifesteras övertagandet av makten. Arkitektur var en inte oväsentlig del i Storbritanniens koloniala maktutövande. När Indien blev självständigt flyttade den demokratiskt valda regeringen in i regeringspalatsen i New Delhi, byggda i kolonial stil av britten. Albert menar att detta betyder att en byggnad i sig inte symboliserar ett visst styre.

Med ANT-termer skulle det beskrivas som att en översättning sker när den nya regeringen flyttar in. Jag vill dock hävda att byggnadernas inskription fortfarande främst är makt och kolonial historia. Även om den nu också innehåller seger och självständighet. Ett återkommande exempel i min empiri som även det handlar om makt över historien är den tyska staden Dresden. Här blir de senaste årens genomgripande förändringar av stadskärnan en manifestation av det tidiga 2000-talets sätt att hantera vad som skedde under 1900-talet.

Till skillnad från många europeiska städer, som Dresden, vilka bombades under andra världskriget stod de svenska städerna intakta. Trots detta genomgick de allra flesta svenska städer stora förändringar under 1950- och 60-talet. En stor del av den äldre bebyggelsen revs till förmån för nya byggnader uppförda enligt modernismens rationella principer. Mina informanter jämför denna omvandling med de bombningar städer ute i Europa utsattes för. De uttrycker också att det som revs var vårt kulturarv. Däremot bortser de helt från de skäl som fanns till rivningarna, nybyggandet och de ideal som präglade tiden. Historien blir här en aktant som ibland får stort utrymme, som när de menar att det var en del av Sveriges historia som revs. Samtidigt är historien en aktant som ibland inte tillåts agera, som när de inte ser rekordårens och folkhemmets tid som en lika värdig del av vårt kulturarv.

Modernismens ideal om funktion och rationalitet ställs mot mer mjuka, men också svårdefinierade värden som charmigt och mysigt. Ett vanligt förekommande argument bland mina informanter till att det borde byggas mer så som det såg ut kring sekelskiftet är att de mår bra i den typen av miljöer. Lika vanligt förekommande är att de säger sig må dåligt av exempelvis miljonprogram och hus som beskrivs som betonglådor. Känsla är en viktig aktant i det nätverk jag undersöker. Dess starka agens ligger i att den är svår, för att inte säga omöjlig, att ifrågasätta. Samtidigt förklaras skälen till att något känns bra med matematik. Arkitekturupproret hänvisar till alltifrån antika regelverk till modern forskning. Jag betraktar matematiken som en svart låda, kanske den svartaste vi har, då den i princip är omöjlig att ifrågasätta. Matematik är ett universellt språk, att förklara sin subjektiva känsla med matematik är att göra den objektiv. Genom matematiska förklaringsmodeller stärkts därför känslans agens. Mjuka värden förklaras med hårda fakta. Återkommande i blogginläggen är också hänvisningar till forskning. Trots att denna forskning är i skilda discipliner och från olika årtionden väljer jag att se *forskning* som *en* aktant. I det här sammanhanget är forskning inte något som granskas, ifrågasätts eller ställs mot andra rön, varför det får en stark agens. Likt olika delar av historien väljs de rapporter och avhandlingar ut som kan användas för att styrka arkitekturupprorets ståndpunkter

Det sätt som olika typer av arkitektur presenteras i bloggen på Arkitekturupprorets hemsida skiljer sig mycket åt beroende på om det är byggnader de uppskattar eller inte. Medan den äldre arkitekturen, eller ny arkitektur i äldre stil, studeras på nära håll betraktas nyare arkitektur på avstånd. Byggnadernas inskription verkar attraherande eller repellerande på mina informanter. Ett hus de uppfattar som varierat och detaljrikt undersöks på detaljnivå, medan ett hus de ser som tråkigt och enformigt aldrig undersöks närmare. Arkitekturens inskription leder till, eller motverkar handlingar som i sin tur gör att inskriptionen stärks.

De som Arkitekturupproret håller högst ansvariga för hur det som byggs idag ser ut är arkitekterna, medan politiker, byggbolag och andra som medverkar i kedjan från idé till färdig byggnad inte nämns i alls samma utsträckning. Arkitektkåren nämns ofta i samma mening som elit och smakmonopol och det är en utbredd uppfattning att arkitekternas smak skiljer sig avsevärt från övriga befolkningens. Här får de medhåll från den svenska arkitekturforskare Catharina Sternudd och den amerikanska urbanforskaren Nan Ellin som menar att arkitekternas oklara ställning lett till att de vill skapa en mystik kring yrket (Ellin:1996, Sternudd:2007). Arkitekturupproret målar upp en stereotyp bild av arkitektkåren, där Gert Wingårdh fungerar som sinnebilden av en senmodern arkitekt. Att vara arkitekt innebär att klä sig på ett visst sätt, prata ett visst språk, bo på ett visst sätt och att anamma en viss smak. Det finns även gränser för vad som är tillåtet inom kåren. Att uppskatta traditionell arkitektur är att passera en sådan gräns. Arkitektkåren fungerar som en svart låda i det nätverk jag undersöker. Det ligger i Arkitekturupprorets intresse att denna svarta låda upprätthålls, då en antagonist behövs för deras existensberättigande. Därför är det också viktigt att betrakta arkitektkåren på ett visst avstånd för att inte urskönja nyanserna och undantagen som finns. Ett sätt att upprätthålla detta avstånd är den raljerande ton som finns i de inlägg som berör arkitekter. Syftet verkar inte vara att påverka arkitektkåren, utan snarare tala till de som redan är frälsta av Arkitekturupprorets budskap och locka fler medlemmar.

Arkitekturupproret menar att arkitekternas huvudargument till att det inte byggs nya hus i exempelvis jugend eller nationalromantisk stil är att det inte speglar vår samtid. Detta med tidsandan anser mina informanter är något som får allt för stort utrymme i utformningen av våra städer. Att kunna se från vilken tid ett hus är byggt har för dem inget egenvärde. De ifrågasätter också arkitekternas ensamrätt att tolka denna tidsanda och menar att om en majoritet av befolkningen föredrar en viss typ av byggnader så är det vad som speglar den tiden, snarare än vad en elitistisk yrkesgrupp föredrar.

Samtidigt som arkitektkåren ses som huvudfienden är mina informanter eniga om att arkitekter behövs, men de vill ha arkitekter som ritat den typ av hus som de tycker om. Att det idag finns så få av dessa arkitekter menar de beror på arkitektutbildningen som formar studenterna. Under utbildningen formas den svarta lådans viktigaste aktant, arkitekten. Att bli arkitekt innebär långt mer än att lära sig att konstruera byggnader. Framförallt innebär det att lära sig att uppskatta en viss typ av arkitektur, vilken enligt Arkitekturupproret är ful och tråkig, eller konstig och provocerande. För att ändra på arkitekterna menar mina informanter att utbildningen behöver förändras. Utbildning ses därför både som problemet och lösningen. En svart låda är aldrig helt sluten, utan innehållet kan omförhandlas (Knuts 2006:46). Ett steg mot en förändrad arkitektkår är den sommarkurs i klassisk arkitektur som Michael engagerat sig i att få till stånd.

Arkitekturupprorets idéer om staden passar väl ihop med tanken om staden som ett varumärke. Den ideala stad de målar upp är en stad som ska upplevas snarare än levas i. Under mina intervjuer har också städer omnämnts som produkt och turistattraktion i positiv bemärkelse. Vad Arkitekturupproret gör uppror mot är den moderna arkitekturens utformning, inte hur staden ska användas eller av vem. En aktant som får stort utrymme i min empiri är turisten. Turistens starka agens ligger dels i den ekonomiska aspekten, men också i att det turisten väljer blir ett erkännande utifrån. Att de som besöker en stad ofta dras till den äldre bebyggelsen ses som ett bevis för att det är så även nya delar av staden borde se ut. Den äldre bebyggelsen utgör också en självklar del av en stads attraktionsgeografi, vad som anses värt att visa upp. De verksamheter som finns i dessa delar av staden är riktade till besökare snarare än permanent boende. Arkitekturupprorets kritik mot svenska städernas utformning rör också främst innerstaden. På de platser som hamnar utanför attraktionsgeografin, dit turister sällan tar sig, är arkitekturens utformning inte lika viktig. Att vara turist är en tillfällig översättning som sker när vi besöker en plats för nöje eller avkoppling. Turist är därför något de allra flesta ibland är. Så även mina informanter som uppger att de själva väljer resmål med vad de anser vara vacker arkitektur.

Även för dem som bor permanent i staden är det fritiden som lyfts fram. Det handlar om att strosa, snarare än att skynda sig till jobbet. Att äta på restaurang eller fika snarare än att avklara storhandlingen. En stads olika platser har olika inskription, vilket gör att de drar till sig olika typer av människor. Eller samma personer, fast i olika roller. Arkitekten Måns Thams forskningsprojekt Ladornas Land visar att externa köpcentrum får byggas utan vidare krav på det estetiska uttrycket, medan små förändringar i stadskärnorna ofta leder till stora protester. När vardagens funktioner flyttar ut till en åker vid motorvägen leder det till att innerstaden blir

mer och mer estetiserad. De verksamheter som blir kvar i stadskärnan har inte heller som primär uppgift att underlätta folks vardag utan att vara stämningsskapande.

När jag under höstens 2016 upptäckte Arkitekturupproret var min första känsla förundran. Denna känsla har under våren jag följt Arkitekturupproret övergått i en förståelse för vad som ligger till grund för deras engagemang. Jag har insett att det är omöjligt att särskilja arkitektur från makt. Byggnader har alltid varit ett sätt att statuera makt och prestigebyggen har antagligen funnits lika länge som byggnadskonsten. Att bestämma över stadsrummets utformning är också att bestämma vad många människor har omkring sig i sin vardag. Här handlar det inte bara om vilka nya byggnader som uppförs, utan lika mycket vad av det gamla som får stå kvar. Det handlar om rätten att avgöra vems historia som ska vara synlig i gatubilden. Att få möjlighet att utforma en byggnad i en stad är också att ges tolkningsföreträde över vad som är vår samtid. I och med byggnaders i regel långa livslängd blir det också makt att påverka framtiden. Arkitekturupproret ägnar sig dock inte åt de stora sammanhangen utan ser till detaljerna. I vissa fall intar de en position mot dem med makt, som arkitektkåren. I andra fall står de på samma sida som makten, gällande estetiseringen av svenska städer.

Zygmunt Bauman konstaterar att internet har gjort det enklare att finna sammanhang av likasinnade om bekräftar ens egen syn och undvika dem vars smak och åsikter ligger för långt ifrån ens egna. Dessa sammanhang kallar han ”comfort zones” eller ”echo chambers” (Bauman 2017:151). Arkitekturupproret kan sägas vara en sådan komfortzon för dess medlemmar. Min relation till denna zon, eller fält, skiljer sig avsevärt från medlemmarnas. Delvis för att jag inte alltid delar deras uppfattning om vad som är fult och vad som är fint. Men framförallt för att mina skäl till att befinna mig i fältet skiljer sig från de andra medlemmarna.

Vad som förvånat mig under mina intervjuer är hur lite kontakt mina informanter haft med varandra. Trots att alla, med ett undantag, är en del av Arkitekturupprorets mest engagerade inre krets var det när jag gjorde mina intervjuer få av dem som pratat direkt med varandra. Samtidigt har deras svar legat nära varandra, de berättar en liknande historia och tar upp samma exempel. Detta tydliggör att Arkitekturupproret är ett nätverk som är uppbyggt av långt mer än människor. Som Eva Knuts konstaterar kan människor inte kommunicera på avstånd i tid och rum utan materialitet (Knuts 2006:41). De ickemänskliga aktanter som håller samman nätverket och skapar en kanon är framförallt de texter som publicerats i form av bloggar på hemsidan och inlägg i Facebookgruppen. Texterna i sig är uppbyggda kring en stor mängd aktanter, nätverk och svarta lådor. Byggnader, städer, forskningsrapporter, arkitekter och känslor är tillsammans med alla medlemmar med och skapar det nätverk som Arkitekturupproret utgör.

Under studiens gång har Arkitekturupprorets röst börjar höras mer utanför de egna kanalerna. Bland annat publicerades ett reportage i Göteborgsposten om det nybyggda huset på Allmänna vägen en dryg månad efter att jag och min fotograf varit där och dokumenterat. I reportaget nämns att huset nominerats till Arkitekturupprorets fulpris, Kaspar Kalkonpriset.³² När jag började arbetet med mitt examensarbete i januari 2017 hade Facebookgruppen runt 20 000 medlemmar. När jag nu i början av augusti skriver de sista raderna är har medlemsantalet passerat 24 500 personer. Uppenbart är att deras alternativ tilltalar många människor. Arkitekturupproret uttrycker det som att de står ensamma mot en arkitektkår som inte lyssnar. Men är de egentligen så ensamma? Rikt ornamenterade fasader är det inte många andra som förespråkar. Däremot är tanken om kvartersstaden på återtåg, något som både etnologen Klas Ramberg och kulturgeografen Moa Tunström visar i sina avhandlingar (Ramberg: 2012; Tunström: 2009). I en debattartikel publicerad i Göteborgsposten den 9 juli 2017 riktar arkitekten Fredrik Rosenhall skarp kritik mot planeringen av Centrala Älvsstaden, där han menar att gatustrukturen skapar isolerade enklaver istället för en sammanhängande stad. Istället förespråkar han den klassiska kvartersstaden. ” Det eftertraktade urbana livet, där människor av olika bakgrund och ålder rör sig i gemensamma stadsrum, och det råder goda förutsättningar för restauranger och småskalig handel, sker till största del i stadsdelar som planerades på 1800-talet och tidigare.”³³ Den modernistiska staden byggdes för att vara funktionell, men när ”det urbana livet” är vad som hålls som innerstadens primära ändamål fungerar den inte längre. Arkitekturupproret omnämns också i en ledare av Adam Cwejman i samma tidning, publicerad den 14 augusti 2017. Rubriken lyder ”När ska Göteborg bli vackert igen?” och här likställs vackert med gammalt, medan det som byggs idag inte anses ha några estetiska kvaliteter.³⁴ Antagligen hade en Facebookgrupp som enbart förespråkar en viss stadsplaneringsprincip inte haft samma genomslag som Arkitekturupproret fått. Det är betydligt enklare att snabbt skapa sig en uppfattning av en bild på en fasad än en bild av ett gatumönster. Tydligt är att det är många som vill se en annan typ av stad och vad Arkitekturupproret presenterar är ett alternativ som är lätt att ta till sig. Vi har svårt att föreställa oss något som ännu inte existerar och därför ställs nutid mot dåtid istället för framtid.

³²<http://www.gp.se/livsstil/bostad/omskrivna-huset-i-majorna-s%C3%A5-ser-det-ut-p%C3%A5-insidan-1.4264863> Hämtad 2017-05-09

³³ <http://www.gp.se/ledare/utan-gator-inget-stadsliv-1.4424087> Hämtad 2017-07-10

³⁴<http://www.gp.se/ledare/cwejman-n%C3%A4r-ska-g%C3%B6teborg-%C3%A5ter-bli-vackert-1.4523559> Hämtad 2017-08-16

Summary

The urban environment is under constant change, due to the ideals and needs in various times. While the architecture in a city has an effect on a lot of persons everyday life, there is only a few who have an influence over the appearance of the cities. In this master thesis, I study the group Arkitekturupproret, the architectural uprising. They started as a group on Facebook in 2014, today this group gather more than 20 000 members. In 2016 an association bearing the same name was founded. The main aim for Arkitekturupproret is to arise opinion that new buildings should be constructed in the same style that was in fashion about 100 years ago, what they describe as classical architecture and city planning. In my survey, I want to examine why they find classical architecture superior to modern architecture and their perception on power over the urban environment. My material consists of discussions that have taken place on Facebook, blog posts on the website and interviews with eight dedicated members. To analyze my material, I use Actor-Network-Theory from which the terms *network*, *actant*, *inscription*, *translation* and *black box* are taken.

Initially I give a background to how Swedish cities have evolved since the early days of industrialization until today. The focus is on the period around the turn of the century 1800-1900 and the mid-20th century. Two periods when the cities underwent major changes that affect what they look like today and therefor concerns Arkitekturupproret and my survey.

Personal memories affect how diverse types of architecture is perceived. Built environments my informants found beautiful in their childhood is what they want to see more of in the contemporary city. What they describe are personal memories, but their examples are such as a lot of people can to relate to, like the small town or the old farm in the countryside. By using these examples, a strong inscription is created. I also discuss how collective memories and the perception of history affect the experience of buildings and urban environments. Swedish cities and towns underwent major changes in the mid-20th-century characterized by the thoughts of the modern society. In my survey, these changes are compared to the bombings of European cities during World War Two. The advantages of classical architecture and the disadvantages of modern architecture are explained with emotions and mathematics, a combination that creates strong actants. Buildings from diverse epochs are given different inscription in the network I examine. This inscription is significant to the way they are presented in words and images.

Arkitekturupproret considers the architects to be responsible for the outcome of new developments in cities, rather than politicians and developers. The architect profession is described like a black box, made of numerous actants. One of these is the architects' aesthetic preferences which are said to differ from non-architects. But the architects are not only the problem, but the solution. By educating young architects in classic architecture, a new type of architect is created. One who draw houses that are more in line with my informants' perception of what is beautiful.

A city is always shaped with someone in mind. For Arkitekturupproret this someone is a tourist, who therefor becomes an important actant. The city they want to see in the future is made to experience, as a tourist or as a permanent resident on leisure. On this matter, their thoughts are in line with the politicians and commercial actors.

Arkitekturupproret is a network in both an emic and ethic sense. This network consists of numerous actants and black boxes which are given inscriptions and are translated. The consensus that exists in this group, between people who never met or spoken directly to one another, shows that the material is a crucial part of human communication.

Keywords: actor-network-theory, architecture, classic architecture, modern architecture, city planning, urban environment, internet, facebook, online activism, popular movement

Källor

Intervjumaterial

Intervjuerna är arkiverade i form av ljudfiler i Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg (D.A.G).

Digitala källor

Facebook

Skärmdumpar av trådar på Facebook finns i författarens ägo.

Hemsidor

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/miljo/visaHelaBeskrivningen.raa?miljoId=2120000000023>
4 Hämtad 2017-05-15

<http://www.gp.se/ledare/utan-gator-inget-stadsliv-1.4424087> Hämtad 2017-07-10

<http://www.gp.se/livsstil/bostad/omskrivna-huset-i-majorna-s%C3%A5-ser-det-ut-p%C3%A5-insidan-1.4264863> Hämtad 2017-05-09

<http://www.gp.se/n%C3%B6je/kultur/riv-inte-resterna-av-1700-talsg%C3%B6teborg-1.4115434>
Hämtad 2017-06-06

<http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/arkitekt> Hämtad 2017-05-07

http://www.scb.se/statistik/_publikationer/le0001_2010k02_ti_05_a05ti1002.pdf Hämtad 2017-06-05

<https://arkitektur.se/kritik/essa/ladornas-land/> Hämtad 2017-06-06

<https://www.arkitektur.se/kritik/essa/ladornas-land/> Hämtad 2017-06-06

<https://www.svd.se/gert-wingardh-lever-inte-som-han-lar> Hämtad 2017-04-29

<http://www.gp.se/ledare/cwejman-n%C3%A4r-ska-g%C3%B6teborg-%C3%A5ter-bli-vackert-1.4523559> Hämtad 2017-08-16

<http://www.arkitekturupproret.se/2016/01/28/3d-printade-hus/> Hämtad 2017-04-29

<http://www.arkitekturupproret.se/2016/06/14/ny-avhandling-ifragasatter-arkitekters-smak/> Hämtad
2017-03-08

<http://www.arkitekturupproret.se/2016/06/19/arkitektavlingar-ar-onodiga/> Hämtad 2017-05-18

<http://www.arkitekturupproret.se/2016/06/22/harda-tider-for-anhangare-av-modernistisk-arkitektur/>

Hämtad 2017-05-04

<http://www.arkitekturupproret.se/2016/12/07/ohalsosam-arkitektur-en-annan-sida-av-funktionalismen-och-modernistisk-arkitektur/> Hämtade 2017-03-08

<http://www.arkitekturupproret.se/2017/01/08/narcissistisk-och-altruistisk-arkitektur/>

Hämtad 2017-05-06

<http://www.arkitekturupproret.se/2017/01/17/svingardhs-fyrkantiga-resa-del-1/> Hämtad 2017-05-15

<http://www.arkitekturupproret.se/2017/01/26/farval-till-funktionalismen/> Hämtad 2017-03-08

<http://www.arkitekturupproret.se/2017/02/21/nya-lagenheter-i-tyskland-en-frojd-for-ogat/> Hämtad 2017-05-04

<http://www.arkitekturupproret.se/2017/03/07/ar-modernisten-pervers/> Hämtad 2017-04-29

<http://www.su.se/profiles/mawi2127-1.185750> Hämtad 2017-03-08

<http://www.arkitekturupproret.se/2017/03/12/principer-for-harmoni/> Hämtad 2017-05-16

<http://www.arkitekturupproret.se/2017/03/22/studier-pekare-pa-enorm-glipa-mellan-arkitekter-och-gemene-man/> Hämtad 2017-04-27

<http://www.arkitekturupproret.se/om-oss/om-au/> Hämtad 2017-03-31

<http://www.axsonjohnsonfoundation.org/vision.htm> Hämtad 2017-04-30

<http://www.arkitekturupproret.se/om-au/> Hämtad 2017-04-04

<http://www.arkitekturupproret.se/> Hämtad 2017-04-06

<http://www.engelsberg.intbau.org/> Hämtad 2017-04-30

<http://www.intbau.org/> Hämtad 2017-04-30

<http://www.saob.se/artikel/?seek=arkitekt&pz=1> Hämtad 2017-05-07

<http://www.arkitekturupproret.se/?s=smakmonopol> Hämtad 2017-06-05

Radioprogram

Stil i Sveriges Radio P1, fredag 5 maj 2017

<http://www.sverigesradio.se/sida/avsnitt/884206?programid=2794> Hämtad 2017-06-05

Elektroniska resurser

Barassi, Veronica (2016), *Ethnography Beyond and Within Digital Structures an the Study of Social Media Activism*, I Bell, Genevieve, Galloway, Anne, Horst, Heather A. & Hjorth, Larissa. *The Routledge Companion to Digital Ethnography [Elektronisk resurs]*. Routledge

Gerber, Sofi (2011). *Öst är väst men väst är bäst [Elektronisk resurs]: östtysk identitetsformering i det förenade Tyskland*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2011

Tillgänglig på Internet: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-54395>

Sternudd, Catharina (2007). *Bilder av småstaden [Elektronisk resurs]: om estetisk värdering av en stadstyp*. Diss. Lund: Lunds universitet, 2007

Tillgänglig på Internet: <http://www.lu.se/o.o.i.s?id=12588&postid=27110>

Tunström, Moa (2009). *På spaning efter den goda staden [Elektronisk resurs]: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion*. Diss. Örebro: Örebro universitet, 2009

Trycka källor

Alfvén, Gösta (2016). *Ohälsosam arkitektur: en annan sida av funktionalismen*. 1. uppl. Stockholm: Balkong

Appelgren, Staffan (2007). *Huis Ten Bosch: mimesis and simulation in a Japanese Dutch town*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2007

Asplund, Hans (1980). *Farväl till funktionalismen!* Stockholm: Atlantis

Bauman, Zygmunt (2017). *Retropia*. Cambridge: Polity Press

Bergman, Bosse (2003). *Handelsplats, shopping, stadsliv: en historik om butikformer, säljritualer och det moderna stadslivets trivialisering*. Stockholm: Symposion

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (1996). *Vardagslivets etnologi: reflektioner kring en kulturvetenskap*. Stockholm: Natur och kultur

Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2012). *Kulturanalytiska verktyg*. 1. uppl. Malmö: Gleerup

Ek, Sven B. (1982). *Nöden i Lund: en etnologisk stadsstudie*. 2., [revid.] uppl. Lund: LiberFörlag

Ellin, Nan (1996). *Postmodern urbanism*. Cambridge, Mass.: Blackwell

Forsemalm, Joakim (2007). *Bodies, bricks and black boxes: power practices in city conversion*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2007

- Fägerborg, Eva (2011). Intervjuer. I: Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.). *Etnologiskt fältarbete*. 2., [omarb. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Gunnemark, Kerstin (1998). *Hembygd i storstad: om vardagslivets praktik och den lokala identitetens premisser*. Diss. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige
- Gunnemark, Kerstin (2006). *Ung på 50-talet: om förälskelser, mode och boende i en brytningstid*. Stockholm: Bilda
- Gunnemark, Kerstin (2008). Ting och minnen i kulturarvskontext. I: Knuts, Eva & Saltzman, Katarina (red.). *Nätverksetnologi*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet
- Gustafsson, Lotten (2002). Medeltidskartor och minnespolitik. I: Eriksen, Anne, Garnert, Jan & Selberg, Torunn (red.). *Historien in på livet: diskussioner om kulturarv och minnespolitik*. Lund: Nordic Academic Press
- Hegel, G.W.F. (1999, 1822–23) Förnuftet i historien. I: Olaison, Niklas (red.). *Aplock ur idéhistorien. 3, Från Kant till Lyotard*. Stockholm: Caudex
- Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar (1994). *Land och stad: svenska samhällen och livsformer från medeltid till nutid*. 2. uppl. Malmö: Gleerup
- Holgersson, Helena & Thörn, Catharina (2014). Gentrifiering- kultur, politik och ekonomi. I: Holgersson, Helena & Thörn, Catharina (red.). *Gentrifiering*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Holmberg, Ingrid Martins (2006). *På stadens yta: om historiseringen av Haga*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2006
- Hyltén-Cavallius, Sverker (2011). Internet och fältarbete. I: Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.). *Etnologiskt fältarbete*. 2., [omarb. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Jensfelt, Annika (2015 juli/augusti). Så bor arkitekterna. *Arkitekten*, nr. 6–7, juli/augusti, 28–41
- Latour, Bruno (1999). *Pandora's hope: essays on the reality of science studies*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press
- Latour, Bruno (2005). *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford: University Press
- Lillbroända-Annala, Sanna (2010). *Från kåk till kulturarv: en etnologisk studie av omvärderingen av historiska trädadsområden i Karleby och Ekenäs*. Diss. Åbo Akademi
- Löfgren, Orvar (1997). Mellanrum. Vita fläckar och svarta hål i storstadens utkant. I: Svensson, Birgitta & Saltzman, Katarina (red.). *Moderna landskap: identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och kultur
- Löfgren, Orvar (1999). *On holiday: a history of vacationing*. Berkeley, Calif.: Univ. of California Press

- Nordin, Svante (2003). *Filosofins historia: det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*. 2., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Nylander, Ola (2013). *Svensk bostad 1850–2000*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur
- Pripp, Oscar (2011). Reflektion och etik. I: Kaijser, Lars & Öhlander, Magnus (red.). *Etnologiskt fältarbete*. 2., [omarb. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Ramberg, Klas (2012). *Konstruktionen av framtidens stad: arkitekttävlingar om bostäder och stadsdelar i Sverige 1989–2003*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2012
- Ristilammi, Per-Markku (1994). *Rosengård och den svarta poesin: en studie av modern annorlundahet*. Diss. Lund: Univ.
- Ronström, Owe (2008). *Kulturarvspolitik: Visby: från sliten småstad till medeltidsikon*. Stockholm: Carlsson
- Saltzman, Katarina (2008). Nätverksetnologi-en inledning. I: Knuts, Eva & Saltzman, Katarina (red.). *Nätverksetnologi*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet
- Schönbeck, Boris (1994). *Stad i förvandling: uppbyggnadsepoker och rivningar i svenska städer från industrialismens början till idag*. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning
- Stahre, Ulf (1999). *Den alternativa staden: Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen*. Stockhol: Stockholmia förlag
- Stahre, Ulf (2004). *Den gröna staden: stadsomvandling och stadsmiljörörelse i det nutida Stockholm*. Stockholm: Atlas
- Stahre, Ulf (2007). *Den globala staden: Stockholms nutida stadsomvandling och sociala rörelser*. Stockholm: Atlas
- Stahre, Ulf (2010). *Reclaim the streets: om gatufester, vägmotstånd och rätten till staden*. Stockholm: Atlas
- Stahre, Ulf (2014). *En stad för de många eller för de få: om allmänningar, sociala rörelser och rätten till staden i det nutida Stockholm*. Stockholm: Atlas
- Wenzer, Jakob (2008). *Aktant-RhizomOntologi*. I: Knuts, Eva & Saltzman, Katarina (red.) *Nätverksetnologi*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Göteborgs universitet
- Willén, Maja (2016). Att (åter)skapa autenticitet, *RIG*, 99(2) (91–107)
- Zukin, Sharon (1995). *The culture of cities*. 2.ed Blackwell Publishers
- Zukin, Sharon (2010). *Naked city: the death and life of authentic urban places*. Oxford: Oxford University Press

Bilagor

Frågelista

Vem är du? Ålder? Sysselsättning? Bostadsort?

Hur bor du?

Hur har du bott tidigare?

Vad är ditt drömboende?

Vad är en stad för dig?

Vilken är din favoritstad/stadsdel?

Vad skapar en bra stad?

När blev du intresserad av arkitektur?

Vad väckte ditt intresse?

Vad gör en byggnad vacker?

Vad gör en byggnad ful?

Finns det någon stil eller epok som du tycker är extra lyckad?

Hur tror du att människor påverkas av arkitekturen som omger dem?

Hur påverkas du av arkitekturen omkring dig?

Vad anser du är det största problemet med det som byggs idag?

Hur skulle du vilja att det byggdes istället?

Vad är det främsta argumentet till att bygga hus i äldre stil?

Ser du några problem med att bygga nytt i äldre stil?

Behöver insidan av ett hus spegla fasaden?

Hur kom du i kontakt med Arkitekturupproret?

Vad var det som tilltalade dig med Arkitekturupproret?

Vilken är din roll i föreningen?

Hur arbetar Arkitekturupproret?

Vad är Arkitekturupprorets mål?

Är du engagerad i någon annan förening eller liknande?

Vilka uppfattar du har inflytande över hur våra städer utformas?

Hur tycker du att beslutsprocesser rörande byggande borde se ut?

Känner du att du kan påverka?

Vad lägger du i begreppet kulturarv?

Hur tror du att man i framtiden kommer se på det som byggs idag?

Hur hoppas du att svenska städer ser ut i framtiden?

Är det något mer som jag borde fråga dig om?

Informanter

Albert, 55 år, arkitekt
styrelsemedlem

Calle, 33 år, musiklärare
aktiv i arbetsgruppen

Henrik, 31 år, musiklärare
aktiv i arbetsgruppen, sambo med Johanna

Inger, 55 år, färgsättare, belysningskonsult och översättare
styrelsemedlem

Johanna, 27 år, administratör
aktiv i arbetsgruppen, sambo med Henrik

Lena, 65 år, pensionerad informatör
aktiv på Arkitekturupprorets lokalgrupp för Göteborg på Facebook

Michael, 35 år, rekryterare
tidigare styrelsemedlem

Peter, 29 år, ekonomistuderande
aktiv i arbetsgruppen

Det finns inga andra sammanhang där vi utsätts för andra människors smak så som i en stadsmiljö. Vi kan välja vad vi ska ha på oss, vilken musik vi ska lyssna på och vad vi ska äta. Men det är bara ett litet fåtal som kan bestämma hur byggnaderna som omger oss ska se ut. Inte alla uppskattar det som byggs i våra städer, men innan sociala mediers genomslag har det inte funnits någon kanal för lekmän att uttrycka sin åsikt om vår tids arkitektur. Som med många andra företeelser har internet i allmänhet och Facebook i synnerhet möjliggjort att personer som aldrig har träffats kan diskutera sitt specialintresse. År 2014 startades Facebooksidan Arkitekturupproret under parollen ”Det finns alternativ till fyrkantiga lådor”. Arkitekturupprorets alternativ är att bygga som det gjordes innan funktionalismens intåg under 1930-talet. I detta masterexamensarbete i etnologi undersöks vilken stad det är Arkitekturupprorets medlemmar vill se, varför de anser sitt alternativ vara det bästa och vad som egentligen är problemet med de fyrkantiga lådorna.

